الحمد لله که این رسالهٔ هدایت آمود موسوم به

ازالة الفرقه

در ردّ

اشاعة الجمعه

تالیف جناب فضیلت مآب جمع الاصفیا زبدة الاذکیا نقادهٔ دودمان مجد
و اعتلا سلالهٔ خاندان اصطفا و ارتضا سیادت مآب کرامت انتساب
جناب مولوی سید شاه عینی صاحب مرادآبادی نبیرهٔ مولانا رستم علی
قدس الله سره العزیز مصطفی آبادی دام برکاته بتاریخ بست و یکم شعبان المعظم
[illegible] هجری نبوی حسن اختتام یافت

بسم الله الرحمن الرحیم

این چند سطور بقلم آمد بنا بر ازاحت شبهات بعضی اصحاب و احباب بر وجوب توحد جمعه و عدم
جواز تعدد تا ثلثه با کراهیت و ازاله ادعای آنها بجواز زیاده از ثلثه بر مذهب ابی حنیفه
و محمد رح که خود روایات را بطور تدلیس و تغلیط آورده مورد لا تقربوا الصلوٰة
گردیده نسبت بدیگری فرموده اند و چند روایات توحد و حصر تعدد را باسرها از نظر
انداخته آنچه که نوشته اند مطلبش هم راه نیافته کما ستقف انشاء الله ازین باعث
اولا تحریر مدعا و بعده دلایل اثباتش و دفع شبهات منکرانش مناسب الوقت افتاد
بدانکه اقامت نماز جمعه بموضع واحد نزد اکثر حنفیه یکجا واجب و فرض است موافق ظاهر
روایت و مذهب ابی حنیفه و قول اخیر ابی یوسف رح و نزد بعضی تا دو جا ظاهر روایت
نادری آمده اما جواز تا ثلثه نزد بسیاری محققین فقط قول محمد است نه مذهب امام
ابی حنیفه و روایتی غیر مذهب و ظاهر از امام و نیز هم مروی است چنانچه شمس الائمه

سرخسی و تابعانش این را صحیح از مذهب امام گفته اند لیکن نزد جمهور حنفیه قولش محمول
بر خطاست زیرا که ظاهر روایت در ثلثه از امام منقول و مثبت نیست و عندهم مقرر است
که مذهب نمی باشد مگر ظاهر روایت و قولیکه مخالف مذهب باشد گو فتوی بران داده باشند
قابل اعتبار نبود چنانچه از بحر رائق و کتاب خیریه لنفع البریه و در مختار خواهد آمد و
جواز زیاده از ثلثه بیکی این علماء ثلثه بل سرخسی هم مستفید نشده محض غلط و افترا است
و نزد مجوزین تا ثلثه هم این نماز بموضع واحد اولی و افضل و مستحب و سنت که تمسک
بدان موجب اجر صد شهید است بمصداق حدیث من تمسک بسنتی عند فساد
امتی فله اجر مائة شهید و بعذر و حاجت ترک تعدد کرده بود و اطلاق مستحب بر
سنت نزد ایشان صحیح است چنانچه صاحب مستملی کبیر فی بیان صفة الصلوة گفته
علی ان المراد من الاستحباب ههنا السنة علی ما صرح به فی اکثر الکتب انتهی و
توحد این نماز بفعل آنسرور علیه السلام بر سبیل مواظبت بلا ترک همراه صحابه رضی الله
عنهم و اجماع ایشان برین عمل بعد آنحضرت صلعم و نوشتن حضرت عمر رضی الله
فرامین موکد بعمال ای فاذا کان یوم الجمعة فاجتمعوا کلکم خلف امام واحد
که در میزان شعرانی موجود هر اینه ثابت و عدم اجازت آنحضرت صلعم صحابه را
بتعدد جمعه بعلت حرج و مشقت با وجود بودن مساجد تسعه در مدینه منوره بدور
آنسرور علیه السلام چنانچه بر اهل فن خفا ندارد البته متحقق و در هدایه وغیره
مقرر که مواظبت آنسرور صلعم بر فعلی بلا ترک امارت وجوب است چنانچه در باب

سجود السهو باین دلیل اثبات وجوب چند اشیا نموده ازینجا وجوب توحد بر مذهب ابو حنیفه موافق ظاهر روایت منصوص مظفور گردید بنابرین جواز تا ثلثه بضرورت و حاجت احتیاطاً واجب الاحتراز گشت چه مبنای احکام دین بر احتیاط میباشد بحکم شارع دع ما یریبک الی ما لا یریبک و در کتب فقه مصرح است اذا اجتمع الحلال والحرام غلب الحرام على الحلال و بعبارت دیگر اذا تعارض المبیح والمحرم فالترجیح للحرام کما لا یخفی علی من طالع الهدایة و غیرها دلایل مدعا این روایات معتبرات است در کتاب رحمة الامة فی اختلاف الائمة قال الطحاوی الصحیح من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر من موضع واحد فی المصر الا ان یشق الاجتماع لکبر المصر فیجوز فی موضعین و اذا دعت الحاجة الی اکثر جاز انتهی مراد از اکثر تا ثلثه است فقط چنانچه خواهی دانست و در جامع صغیر حسام الدین رح صلوة الجمعة فی موضعین بدعت کذا فی رسالة الشیخ عبد الله المدنی و در اختیار شرح مختار وقال ابو حنیفة لا یجوز الا فی موضع واحد لانه متوارث و لانه لو جاز فی موضعین لجاز فی جمیع المساجد کغیرها من الصلوة وانه ممتنع و فی العینی شرح ولانه لو جاز فی موضعین لجاز فی جمیع المساجد والصحیح ان اقامة الجمعة عند ابی حنیفة رحمه الله فی الموضعین والثلثة نقله صاحب الکافی عن شمس الائمة السرخسی کغیرها من الصلوة وانه ممتنع انتهی و در فتح القدیر واصله عند ابی حنیفة لا یجوز تعددها فی مصر واحد انتهی و در فتاوی صدر الشهید کرمانی لا یجوز الجمعة فی موضعین فی بلد عند ابی حنیفة و ابی یوسف رح انتهی و در مختار الفتاوی ولا یجوز اقامتها فی

موضعين في مصر واحد عند ابي حنيفه رح و در كتاب درايه قال اصحابنا لا ينبغي ان
يقتدي بالفاسق الا في الجمعة لان في غيرها يجد اماما غيره انتهى يعني انه في غير
الجمعة يسهل من ان يتحول الى مسجد آخر ولا يأثم في ذلك ذكره في الحل صه و در
خزانه الفاسق اذا كان يؤم ويعجز القوم عن منعه لكثرة الناس فيه قال بعضهم في
الصلوة الجمعة يقتدي به فلا يترك الجمعة بامامته لان في الجمعة لا يوجد غيره ومن
شرائط السنة والجماعة ان يرى الصلوة خلف كل بر و فاجر واما في غير الجمعة من
المكتوبات فلا باس بان يتحول الى مسجد آخر ولا يأثم بذلك لان تصح الصلوة
خلف تقي انتهى و در مختصر امام عتابي الشرط الخامس ان لا يكون بنائه جمعة اخرى
بينهما دون ثلثة اميال فان اتفقا بطلتا وان سبقت احديهما ولو بتكبيرة الاحرام
بطلت المتاخرة ولو لم تحقق السابقة اعادا ظهرا انتهى و در غياثيه عن ابي حنيفه
روايتان والاظهر انه لا يجوز في موضعين كما في الشامي حاشيه في فصل شرط
الجمعة من كتاب الجمعة و در جواهر اخلاطي لا باس باقامة الجمعة في موضعين او ثلثة
في مصر عند الشيباني وعن الامام روايتان والاظهر انه لا يجوز وعند الصحيح وعن
القاضي في الموضعين دون الثالثة هو الاصح وعن الشيباني انه يجمع في اكثر
من المسجدين وعليه الفتوى انتهى و در مجالس الابرار الفاضل الرومي في ظاهر
الرواية عن ابي حنيفه لا يجوز اقامتها في المصر الا في موضع واحد فان
اديت في موضعين او اكثر في الجمعة للاولين تحريا وقيل فراغا وقيل بهما

ان لم يعلم ايهما الاول تبطل صلوة الكل وفي رواية عنه وهو قول محمد يجوز اقامتها
في مواضع متعددة انتهى ودر مستملى كبير اقامة الجمعة في الموضعين او اكثر من مصر
واحد في جوامع الفقه عن ابي حنيفة رح روايتان والاظهر عدم جوازها انتهى ودر
مستملى صغير انما يجوز اقامة الجمعة في المصر في موضع واحد لا اكثر في ظاهر الرواية
عن ابي حنيفة وعنه كقول محمد انها تجوز في مواضع متعددة قيل هو الاصح انتهى از
جمله روايات صحيحه وظاهر واظهر الروايات اوضح گشت كه مذهب ابو حنيفه رح نزد
جمهور وجوب توحد است وقرار دادن مذهب امام را جواز تا ثلثه چنانكه از شمس الائمه
سرخسي وموافقانش صدور يافته نزد ايشان خطاست بل مذهب محمد است فقط
لهذا گفته اند وفي رواية عنه كقول محمد رح يعني اين روايت غير ظاهر وخلاف
مذهب امام است از اينجا محمد ابراهيم حلبي در مستملى صغير گفته قيل هو الاصح بصيغه
تمريض يعني مشهور شدن روايت تعدد را مذهب امام واصح گفتن چنانكه از سرخسي
وغيره آمده ضعيف وخطا غير قابل اعتماد است چراكه مذهب ظاهر روايت همينا
وآن نزد اكثرين يكجا ونزد صاحب بدايع وملتقى تا دو جا آمده فقط اگرچه بر قول
محمد تا سه جا فتوى داده اند لكن فتواى مخالف مذهب امام بغير ضرورت مقبول
نيست باين معتبرات در كتاب جزء للنفع البرية المقرر عندنا انه لا يفتى ولا يعمل
الا بقول الامام الاعظم ولا يعدل عنه الى قولهما او قول احدهما او غيره الا لضرورة
كالمسئلة المزارعة وان صرح المشايخ بان الفتوى على قول غيره لانه صاحب المذهب

والامام الاقدم انتهى و جای دیگر گفته لا یعدل عن ظاهر الروایة لما صرحوا انما خرج
عن ظاهر الروایة لیس مذهبا لابی حنیفة رح ولا قولا له ففی البحر الرائق فی کتاب القضاء
ما خرج عن ظاهر الروایة فهو مرجوع عنه لما تقرر فی الاصول من عدم امکان صدور
قولین مختلفین متساویین من مجتهد و المرجوع عنه لم یبق قولا له انتهى و دیگر جا
چنین آورده وما خالف ظاهر الروایة لیس مذهبا لاصحابنا الحنفیة انتهى
و در در مختار فی باب صدقة الفطر نقل عن الولوالجیة ظاهر الروایة قلت فکان
هو المذهب انتهى و در خلاصه اقامة الجمعة فی المصر فی موضعین یجوز عند ابی حنیفة و ابی
یوسف ولا یجوز فی ثلثة مواضع انتهى و در ملتقى ظاهر الروایة انه یجوز فی موضعین
فی مصر واحد انتهى و در بدائع ان ظاهر الروایة جوازها فی موضعین ولا یجوز فی
اکثر من ذلک وعلیه الاعتماد و در عتابیه لا باس للامام ان یجمع فی مصر فی
مسجدین وعلیه الفتوى و در جوهره نیره شرح قدوری ولا باس بان یجمع
الناس فی المصر فی موضعین ولا یجوز فی اکثر من ذلک وعن ابی یوسف
رحمه الله لا یجوز الا ان یکون بین الجامعین نهر عظیم وان لم یکن فالجمعة لمن سبق
وعلى الآخرین اعادة الظهر وان صلوا معا ولا یدری من سبق لا یجوز صلوتهم
جمیعا وعند محمد یجوز فی موضعین وثلثة وعن ابی حنیفة رح لا یجوز الا فی موضع واحد
انتهى ازین روایات جواز بموضعین فقط هم روشن که ظاهر روایت و صحیح از
امام ثلثه چنانکه عندیه شرح حسنی وغیره هست خالی از شائبه النسیان روایت

نیست و نیز چندین ثقات روایت موضعین ہم قول محمد ہست نہ مذہب امام یا بین
معتبرات و در جواہر اخلاطی و عن الشیبانی لا یجمع فی اکثر من المسجدین و علیہ الفتوی انتہی
و در حاوی انہ قول محمد رح و ان علیہ الفتوی انتہی و در غرایب عن محمد رح انہ
لا یجمع فی اکثر من مسجدین و علیہ الفتوی و فی فتاوی ماوراء النہر روی عن الطحاوی
قال لا باس بان یجمع الامام بالناس فی المصر فی مسجدین و لا یجمع فی اکثر منہما
و ہکذا عن محمد رح و بہ ناخذ انتہی و در جواہر اخلاطی لا باس بالجمعۃ فی موضعین
او ثلثۃ فی مصر عند الشیبانی انتہی و در شرح وقایہ ذکرہ ظہر معذورو مسجون بجماعۃ
فی مصر مکروہ است لان الجمعۃ جامعۃ للجماعات فلا یجوز الا جماعۃ واحدۃ ولہذا لا یجوز الجمعۃ
عند ابی یوسف رح بموضعین الا اذا کان مصر ذو جانبان فیصیر فی حکم مصرین
کبغداد فیجوز حینئذ فی موضعین دون الثلثۃ و عند محمد رح لا باس بان یصلی فی
موضعین او ثلثۃ سواء کان للمصر جانبان او لم یکن و بہ یفتی انتہی لفظ بہ یفتی
در نسخ قدیمہ صحیحہ شرح وقایہ مرقوم ہست و در شرح فارسی شرح وقایہ ہم مشروح
و در جمیع نسخ مطبوعہ کہ علما صحیح نمودہ طبع فرمودہ اند نیز موجود و دران نسخہا این
لفظ نیست خالی از تبدیل و سہو ناسخ نباشد و در قاضیخان یجوز الجمعۃ فی مصر
واحد فی موضعین فی قول ابی یوسف رح و لا یجوز فی ثلثۃ مواضع و ہکذا روی
عن محمد رح و عنہ انہ لا یجوز فی مسجدین من مصر واحد الا ان یکون بینہما نہر
کبیر فکان حکمہ حکم مصرین فان لم یکن بینہما نہر کبیر فالجمعۃ لمن سبق منہما فان

صلوا سقات صلوتهم جميعا وعن محمد رح جواز الجمعة في ثلثة مواضع انتهى وهكذا في
دستور القضات ودر بدائع و بارودي عن محمد رحمه الله من الاطلاق في ثلثة مواضع
محمول على مواضع الحاجة والضرورة انتهى وكذا في غيرها ازين روايات ثقات
حاصرين جواز تا ثلثه كه بعضي از طبقه سيوم نيز اند هويدا كه جواز تا ثلثه فقط نزد محمد است
واين را مذهب ابي حنيفه دانستن صحيح نباشد چنانكه سرخسي وموافقانش اختيار نموده اند
بل محمول بر خطا يا نسيان است ونيز واضح گشت كه روايت جواز زياده از ثلثه
چنانكه قائلين باين امر از حاشيه كافي وشيخ الاسلام وزاهدي منقول ساخته اند محض
افترا واجتراست بر ابي حنيفه ومحمد بل از سرخسي هم منقول نيست وتا طبقه ششم كسي
اعتماد بر نقل آنها است هيچكس از ثقات مروي نساخته ايشان را كه بعد طبقه ششم
حادث شده اند از كجا مسلم آمد كه بي سند بتجويز خود مي آرند ونيز قباحت اين قول
بمقامش مذكور خواهد شد واي بر آن كسان كه بر چنين اختراعات اعتماد نموده قول
مجتهدين را گذاشته جمعه عوام بل بعض خواص را خراب مي سازند ودر شان
ايشان فرموده اند ويل لهم ولمن قلدهم كل الويل ونيز حصر نماز جمعه تا ثلثه
مانند نماز عيد از كلام فتح القدير وفتاوي عالمگيري در باب العيدين بر ماهرين
هويدا است در فتح القدير لاخفاء في وجه المناسبة بين صلوة العيد والجمعة
ولما اشتركت صلوة العيد والجمعة في الشروط حتى الاذن العام الا الخطبة
لم تجب بصلوة العيد الا من تجب عليه الجمعة انتهى ايضا قوله وتوجيهها الى المصلى

والسنة ان يخرج الامام الى الجبانة ويستخلف من يصلي بالضعفاء في المصر بناء
على ان صلوة العيدين في موضعين جائزة بالاتفاق وعند محمد رح يجوز في ثلثة
مواضع وان لم يستخلف الامام انتهى و در عالمگیری و یجوز اقامة صلوة العيد في
موضعين واما اقامتها في ثلثة مواضع فعند محمد رح يجوز وعند ابي يوسف رح
لا يجوز كذا في المحيط انتهى ايضا ويشترط للعيد ما يشترط للجمعة الا الخطبة كذا في
الخلاصة فانها سنة بعد الصلوة وتجوز بدونها وان خطب قبل الصلوة جاز
ويكره كذا في محيط السرخسي انتهى و در مضمرات في الطحاوي ويجوز صلوة العيد في
المصر في موضعين ويجوز لاهل المصر التضحية بعد ما صلي في احد الموضعين استحسانا
والقياس ان لا يجوز انتهى ازین کلام ثقات روشن که نماز عیدین زیاده از
ثلثه بالاتفاق جایز نیست و تا ثلثه هم قول محمد است نه مذهب شیخین و چون نماز عید
مشروط بدین حصر گردید لابد است که جمعه هم نزد ایشان مشروط بدین شرط بود مانند
نماز عیدین بجهت تصریح ایشان باشتراک هر دو در شروط سوی المستثنی ازینجا
هویدا است که نسبت جواز تا ثلثه بمذهب ابی حنیفه خطا است و معنی مواضع کثیره
آن نزد ایشان مقصود و محصور در ثلثه است و گمان نمودن زیاده بر ثلثه
از مثل این الفاظ توجیه قایل بما لا یرضی به قایله است و چون جواز جمعه در دو جا هم
بالاختلاف بود بخلاف عید که جوازش در دو جا اتفاقی است و مسئله جا اختلافی ازینجاست
اشارت این فرق صاحب فتح القدیر جواز نماز عیدین را بموضعین بقید الاتفاق

کرده گفت بناء علی ان صلوة العیدین فی موضعین جائزة بالاتفاق باید دانست
که تعدد تا ثلثه نزد مجوزین خالی از ترک سنت و کراهت نیست باین روایات
در تهذیب لا باس بالجمعة فی مصر واحد بموضعین او ثلثة عند محمد وعند ابی یوسف
فی موضعین دون الثلث والافضل هو الجامع الواحد اذا لم یکن عذر و ضرورة
انتهی وهکذا فی ابراہیم شاہی و در جامع الرموز شرط لادائها ای لوجوب ادائها الجمعة
فی موضع واحد او اکثر علی الخلاف المصر و فی التمرتاشی لا یستحب فی موضعین انتهی
و در تفرید الافضل هو الجامع الواحد و ذلک للخروج من الخلاف و الخروج عن
العهدة بیقین انتهی و هکذا فی المستملی الکبیر و ایضاً فیه امامن حیث جواز التعدد و
و عدمه فالاولی هو الاحتیاط لان الخلاف فیه قوی اذ الجمعة جامعة للجماعات و لم
یکن فی زمن السلف یصلی الا فی موضع واحد من المصر و کون الصحیح جواز التعدد
للضرورت للفتوی لا یمنع شرعیة الاحتیاط للتقوی انتهی و در مستملی کبیر فی بیان
صفة الصلوة لکن لم یدخل فی حد الاستحباب و ینبغی ان یکون فیه کراهة تنزیهة
لان ترک المستحب یکره تنزیهاً کما ان ترک الواجب یکره تحریماً انتهی و در در مختار
و کره تحریماً لمعذور و مسجون و مسافر اداء ظهر بجماعة فی مصر قبل الجمعة و بعدها
تقلیل الجماعة و صورت المعارضة و افاد ان المساجد تغلق یوم الجمعة الا
الجامع انتهی و در اختیار شرح مختار و قد جری التوارث فی جمیع الامصار و الا
بتغلق المساجد وقت الجمعة مع انها لا تخلو عن اصحاب الاعذار و لو لا الکراهة

لما علقوها انتهى و در فتح القدير فان العبارة المشهورة قال لا باس بان يفرق بين السنة
والفريضة الا وراد والمشهورة في هذه العبارة اطلاقها فيما خلافه اولى
وهو قريب من المكروه كراهية تنزيه انتهى و در مستملى كبير في فائده لا باس فالحاصل
ان المستحب في حق الكل وصل السنة بالمكتوبة من غير تاخير الا ان الاستحباب في حق
الامام اشد حتى يؤدي تاخيره الى الكراهة لحديث عائشة رضي الله عنها بخلاف المقتدي
والمنفرد ونظير هذا قولهم يستحب الاذان والاقامة للمسافر ولمن يصلي في بيته في المصر
ويكره تركهما للاول دون الثاني فعلم به ان مراتب الاستحباب متفاوتة كمراتب
السنة والواجب والفرض و در درر غرر و شرط لصحتها ايضا الاذن العام اي ان
ياذن الامير للناس اذنا عاما حتى لو غلق باب قصره فصلى باصحابه لم يجز لانها من شعائر
الاسلام وخصائص الدين فيجب اقامتها على سبيل الاشتهار وان فتح باب قصره
واذن للناس بالدخول جاز وكره لانه لم يقض حق المسجد الجامع انتهى وهمچنين است
در حلبي وغيره ونيز علامه قاسم حنفي تلميذ صاحب فتح القدير محقق حنيفه كه صاحب
درمختار وغيره بشيخ قاسم حنفي ملقب نموده استدلال از قولش بكمال اعتماد مي آرند
احتمال زياده بر ثلثه قطع كرده اطلاق تعدد را اختلاف روايت مجتهدين قرار داده
محاكمه و فيصله اين مسئله كما ينبغي نموده بر زيلعي بجهت آوردن لفظ كثيرة بعد مواضع
طاعن شده مبين ساخت هر كس كه لفظ مواضع با مصر حنفيين و اكثر و مانند آن
گفته مراد ثلثه فقط داشته وهمچنين صاحب معدن شارح كنز از لفظ مواضع صدقه

جمع کثرت مراد مواضع ثلثه فقط گرفته گفت که تحقیق جمعه ادا کرده نشود زیاده بر ثلثه و در شرح
کرخی و تقریب قدوری و اختیار شرح مختار و شرح کنز که علامه نقل نموده هیچ انفصال
یافت بایں کلام قال فی المحیط لا باس بصلوة الجمعة فی موضعین او ثلثة فی المصر واحد
عند محمد رح دفعاً للحرج والمشقة عن الناس اذا کان یشق علی کل جانب المسیر الی
جانب آخر فصار کصلوة العید فی التجوز فی موضعین او ثلثة وعلی هذا مشی فی الکنز
والزیلعی کثیرة وهذه الزیادة التی بها من عنده لا وجود لها فی الروایة بل کل من قال
مواضع اراد ثلثة وکل من قال موضعین او اکثر اراد ثلثة فقط قال فی شرح الطحاوی
وذکر الکرخی فی مختصره عند محمد یجوز اقامة الجمعة فی مصر واحد فی موضعین او
اکثر ولفظ الکرخی الذی عبر عنه فی شرح الطحاوی ولا باس بصلوة الجمعة فی الموضع
والموضعین والثلثة عند محمد رح فظهر ان مراده بالاکثر الثلثة فقط وقطع القدوری فی الاحتمال
فقال فی التقریب وقال محمد یجوز فی موضعین وثلثة استحساناً ولا یجوز فیما زاد
للاکتفاء بالصلوة فی طرف المصر ووسطه وقال فی شرح المختار اذا عظم البلد وصعب
اطرافه ویشق علی اهله المسیر من طرف الی طرف آخر یجوز فی ثلثة مواضع للحاجة
بذلک وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه انتهی فهذا یبین ان قوله فی المجمع البحرین
واجازه مطلقاً وقوله فی الدرر واطلق خلاف الروایة عن محمد انتهی کلام العلامة
قاسم فی شرح درر البحار وغیره از کلام محیط که علامه منقول ساخته واضح که
نماز جمعه وعید در مجوزیت بثلثه مساوی الاقدام اند و این مذهب محمد است

فقط مشروط بحرج ومشقت نه مطلقا واز منقول شرح طحاوی هم روشن که این مذهب
محمد است نه مذهب ابی حنیفه و بتعبیر بلفظ لا باس اشارت است که اینقدر حکم کرده
دارد واز منقول تقریب قدوری صریح که این جواز مخالف قیاس است بدلیل
استحسانی بعلت ضرورت و حاجت و بمقتضای قیاس تعدد نیست فقط و نیز روشن
که زیاده از ثلثه بعلت حرج جائز نیست چه حرج نزد ایشان در اثنین یا ثلثه مدفوع میشود
باین طور که یکی در وسط کنند و دو بر دو کناره شهر نه بمحلات قریبه که حرج است
از حیث گفته ولا یجوز فیما زاد والاکتفاء بالصلوة فی طرفی المصر و وسط واز نقل
شرح کنز هم واضح که جواز تا ثلثه مشروط به بزرگی شهر و دوری کناره ها و دشوار
رفتار اهل شهر است نه جائز در همه بلاد و حاجت منحصر است تا ثلثه لهذا تصریح نموده
وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه و در اختیار شرح مختار که مصنفش یکی از اهل متون
اربعه معتمده طبقه سادسه است گفته قال محمد لا باس بصلوة الجمعة فی المصر فی
موضعین وثلثة ولا یجوز اکثر من ذلک لان المصر اذا بعدت اطرافه یشق علی اهله
المشی من طرف الی طرف فیجوز دفعا للحرج وانه یندفع بالثلاثة فلا حرج بعدها و
لهذا کان علی رضی الله عنه یصلی العید فی الجبانة ویستخلف من یصلی لضعفة
الناس بالمدینة والجبانة من المدینة والخلاف فی الجمعة والعید واحد انتهی
این هم صاف است درینکه حصر در ثلثه مذهب محمد است نه ابی حنیفه و دخل حرج
در بنا و رای ثلثه اعتباری ندارد و حکم عید و جمعه در عدم جواز تا ثلثه و تجمیعه

وجواز نزد محمد یکسان است که خلاف فیما بین نسبت به نماز جمعه وعیدین هردو متحقق و
در خزانه وغیرہا یجوز فی موضعین او ثلثة ولا یجوز فی اکثر من ذلک انتہی و در معدن
شرح کنز ولا تؤدی ای الجمعة فی مصر ای فی مصر واحد فی مواضع ای فی ثلثة مواضع عند ابی حنیفة
ومحمد وعند ابی یوسف رح تؤدی فی موضعین کذا فی الکافی وروی عن ابی حنیفة انه
لا یجوز اداء الجمعة فی موضعین من مصر کذا فی الترجیح وذکر فی الملتقط ظاہر الروایة
انه یجوز فی موضعین فی مصر واحد ورجحها علی غیرہا من الروایات وذکر فی المختلفات
ولا تؤدی الجمعة فی مصر واحد الا بموضع واحد وبه قال مالک وقال احمد تؤدی الجمعة
فی مصر واحد فی موضعین اذا کثر اہله کبغداد والبصرة وان لم یکثر اہله فلا تؤدی بموضعین
واما اذا قلنا بثلثة مواضع لان الجمعة لا تؤدی علی ما زاد من الثلثة کذا فی شرح الکرخی
انتہی پس بعد فیصله این محققین وتصفیه چنین ماہرین بر جواز تا ثلثة فقط ہنگام ضرورت
وحاجت با وجود علم ایشان بر روایات موہمه زیاده بر ثلثة وارجاع انہا الی ہذا
عالم دیندار را مجال کلام برخلاف آن وحاجت استقراء روایات مخالفه اش
باقی نمانده درین صورت حمل معنی کلام شمس الائمه وبحر الرائق وغیرہ از لفظ موضعین
واکثر با مواضع کثیره ومتعدده برخلاف محاکمه مسطوره خالی از مخالفت مذہب و
قرار دادن غیر مذہب را مذہب نتواند شد واز نافہمید سخن یا از تفہمانیت عاری
نخواهد بود و ما علینا الا البلاغ المبین بیت مرا د ما نصیحت بود گفتیم حواله با خدا
کردیم ورفتیم بدانکه هر چند این تحقیق نزد عالم منصف ومتدین برای نفی جواز

زیاده از ثلث کافی و وافی است لیکن برای اطمینان عوام و غیر فقیهین نتقلیبق ..
الکلام و دفع شبهات قول مجوزین تعدد علی الاطلاق تشریح فساد هر قول شان
می پردازد و قوله الجواب فی الواقع در ین مسئله اختلافها ست این قول از ین
قایل اقرار است بتوحد و جواز تا ثلثه عند الضرورت کو اختلافی باشد و در صور
اختلاف عمل بالاحتیاط ضروریست که توحد است نهایت کار جواز تا اثنین یا ثلثه
بهنگام ضرورت و حاجت مستثنی است و نیز مراد و اشتن از اختلاف زیاده
از ثلثه چنانچه از سیاق کلامش ظاهر است باطل کما عرفت و ستعرف قوله
مذهب امام اعظم رح درین باب چهار روایت منقول الخ این قول هم فاسد
و دلالت ابهم صحیح دارد بر ناواقفی این عالم جوان علم زاد الله علمه مرام اشتقام زیرا که بر
تقدیر ازعان مراد هم مواضع کثیره مطلقا جواز غیر محصور تا ثلثه چنانچه مرقوم این مجوزین
است این روایت بچهم خواهد شد از انکه روایت رابعه نزد جمهور جواز تا ثلثه
است فقط چنانچه گذشت و نیز مراد و اشتن ازین قول این معنی که از امام
اعظم چهار روایت منقول و مذهب است تا چهار چه روایت ثالثه فقط مذهب
ابو یوسف است اصلا حیله له بشرط جواز موضعین با امام منسوب کتب نیست و هم
روایت رابعه یعنی جواز تعدد و زاید از ثلثه یا بلفظ مواضع کثیره از امام و صاحبین
بل از سرخسی هم ثابت نیست آری در فتح القدیر و بحر رایق و غیرها لفظ
مسجدین و اکثر یا موضعین و اکثر از سرخسی آمده که مراد از آن تا ثلثه است فقط

فیصله محققین درین معنی گذشت و مراد اشتن این معنی که بمذهب علمای حنفی گواز امام و صاحبین ثابت باشد یا نه چهار روایات منقول است قادح نخواهد و حصر ثلثه نخواهد بود چه کلام مذهب ابحنیفه و صاحبین است و دون بجز همه من المقلدین و اثبات جواز تعدد و حصر با ابحنیفه و صاحبین در صورت انکار تحول لغیر استناد و حواله بکتب تلامذه مقبول و مسموع نیست و معتبر و مذهب صحیح و معمول به السلف تعدد نامحصوره نسبت این امر بفقهای محدثین و ائمه معتبرین و گمان رجحان و قوت دادنش و این را محاکمه و قول فیصل شناختن خالی از تجاهل یا جهالت نیست زیراکه محاکمه و قول فیصل ائمه معتبرین و فقهای ماهرین و دادن رجحان و قوت حصر ثلثه بعلت ضرورت و حاجت قرار یافته چنانکه بالا مفصلا گذشت پس عدم اعتبار این فیصله بجز تعسف امر دیگر متصور نیست و تجاهل در امور دین مورد وعید شدید حدیث من سئل عن علم ثم کتمه الجم بلجام من النار و جهل عذر شرعی نیست الجهل لیس بعذر عندنا کما فی علم الاصول لبعد الدعوة اهل العلم والاسلام عن ذلک معترضه علمی که ره تحقیق نه نماید جهالت است قوله تفصیلش آنکه شعرانی در میزان خود می آرد لیس للامام ابی حنیفة فی المسئلة شیء الخ این قول بمضرت بمطلب موحدین نمیرساند از انکه دعوی الیشان اثبات توحد است بر مذهب ابی حنیفه نه نفی ثبوت از امام معلاه و اینکه قول نافی بمقابله مثبت آن هنگام اعتبار ندارد که مثبت قول خود را بسند ثابت گرداند و اینجا

مراد کلام مدینة العلم و معدن الیواقیت و غیرهما که نا قلش نفهمیده و بمطلبش نرسیده ذکر و صحا
میزان و رحمة الامة اثبات بیچک روایت به امام از کتب تلامذه مستند نیست بل توحد
بروایت مرجوحه مذهب ابو یوسف است چنانچه در رحمة الامة گفته ولکن قال ابو یوسف
الخ والتعدد تا ثلثة نزد محمد است و تجویز زیاده ازین مجرد زعم غیر واقفین فن است و درین صورت
چگونه قول نافی را اعتباری خواهد بود در حقیقت اینچنین مثبت را مثبت نام نباید نهاد و اگر
بمحل انکار ثقات مجرد قول مثبت بی سند معتبر باشد همه احادیث وضعیه و ضعیفه انکار ش
اعتبار ندارد و لا قایل به احد من اهل العلم و توحد را که ظاهر روایت و اظهر و صحیح است بی سند
از کتب تلامذه آورده اند بنا بر احتیاط و اعتماد بر قول امام ابو یوسف و اهمیه ثلثه
در مواظبة النبی علیه السلام و اجماع صحابه معتبر بودنش ضروریست نه تعدد علی الخصوص
زیاده بر ثلثه که محض غلط و تا طبقه ششم از ایشان مروی نیست و نیز ادای جمعه
بنص قطعی یا ایها الذین امنوا اذا نودی للصلوة من یوم الجمعة الخ ثابت و صحتش
در صورت توحد یقینی و در زیاده اشتباهی پس وجوب توحد از بیجا هم رجحان
دارد و نامقبولیت شهادت بر عدم سطر و نیست بل چند جانبه نفی هم مقبول است
که در اشباه و غیره مصرح پس صدور این قول مبنی بر عدم توغل علم فقه است
قوله اما روایت اولی آنکه در غیر یکجا درست نیست الخ این قول مفید و مثبت مطلب
موحدین و مضر اهل تعدد و مصرح اقرار این قایل بتوحد مطابق ظاهر روایت
و اظهر و صحیح از امام اعظم است پس توان دید که دیگر انکار را چه جائی اقامت

وتقاسست، و آنچه بطور حذف و قصر از جواهر اخلاطی و علامه حلبی در شرح صغیر و کبیر
منیه المصلی و جوامع الفقه و شرح مختصر وقایه و فتح القدیر و در مختار و حجة الامة و
طحاوی و برهان شرح مواهب الرحمان و میزان شعرانی و اختیار شرح مختار و
مجالس الابرار رومی ساخته همه آنش معین موحدین و حاصرین تا ثلثه ست اهل
دین را لازم که این روایات صحیحه و ظاهر و اظهر و مفتی بها مذهب امام اعظم را منقوش
خاطر ساخته عامل بر وجوب توحد و تارک تعدد تا ثلثه مگر عند الضرورة و الحاجة
باشند و هرگز بمغالطه کسی فتوی ایشان داده از جمعها درینداراند قوله لکن مخفی نماند
که در استشهاد الخ این قول تدلیس و تغلیط است درین ضرر و اریب عند العوام بزعم
فاسد خود و دیگر فایده نبخشد و فساد قول تدلیس بیان آنش شروع خواهد شد
قوله تفصیلش آنکه در جواهر اخلاطی بعد عبارت منقوله مسطور است الخ این قول
محض مغالطه برای عوام و غفلت از مطالب روایت است و تدلیس و التباس
تغلیط چراکه معنی روایت جواهر اخلاطی و عن القاضی فی الموضعین دون الثلثة
هو الاصح چنین نوشتن یعنی روایت دیگر امام اعظم بنقل قاضی ابو یوسف جواز
جمعه در دو جاست و این روایت صحیح تر است از روایت توحد که پیشتر گذشت
الخ خلاف منشا در سیر اسوان خاطر هیچ عالم بل طالب علم گردیده نیست و احوال
امام اعظم رح درین روایت نشان عاقلی از آنکه مطلبش اینست یعنی
دو روایت است از قاضی امام ابی یوسف جواز جمعه در دو جا است و این

قول ن صحیح تر است از قول اتحاد که در دیگر روایت از وی آمده گو این است اصح و قول
آخر ابی یوسف نزد اکثرین و نیز واقل نمودن استناد اما بمعنی این قول را
منافی قول صاحب اختلاطیه است که او تعدد را روایت ظاهره تصحیح از امام شمرده و نیز
عطف من القاضی بر محمد از امام [illegible] چنین عطف عن الشیبانی بر من القاضی
کم نفع مغایرت [illegible] قال [illegible] اتفاق [illegible] این قایل را [illegible]
زیادت [illegible] این سخن بر اصل محاوره و سیاق عبارت [illegible] اختلاطی
جاز [illegible] بلا باس بالجمعة فی موضعین او ثلثة فی مصر عند الشیبانی فی
وعن الامام روایتان والاظهر انه لا یجوز هو الصحیح وعن القاضی فی الموضعین
دون الثلثة هو الاصح وعن الشیبانی لا یجمع فی اکثر من مسجدین و علیه الفتویٰ
انتهی و اینجا جواز موضعین بنقل قاضی از امام اعظم در هیچ معتبرات منقول
نیست گو روایت این جواز از وی بی ذکر توسط قاضی مروی شده پس چگونه
معنی این کلام خلاف مروی درست باشد و در کلام صاحب اختلاطی فایده
دیگر است که ابو یوسف و محمد هر دو اتفاق دارند بر جواز تا موضعین بروایت
اصح و مفتی بها و قول محمد تا ثلثه نیز و صاحب اختلاطی مفتی به نیست چه جای
جواز زیاده از ثلثه که از لفظ مواضع کثیره و مانند آن این قایل خیال نموده
و لبودن ظاهر روایت و اصح و فتوی جواز موضعین در بدایع و ملتقی و سراجیه
و عتابیه و غرائب و فتاوی ماوراء النهر و غیرها هم منقول لیس باطل شد قول

قایل کہ قول صاحب فتاوی دون الثلث مفتی بہ نیست الخ و ازین کلام صاحب اختلاطی
ہم واضح گشت کہ در ہر دو موضعین مذہب ابی حنیفہ نیست بل قول ابویوسف و محمد از ینجا ہم خطای
قول سرمنتہی نسبت مذہب امام ثالثہ ظاہر پس بطلان این قول کہ نزد صاحب اختلاطی
روایت توحد اصح و بہتر نیست اظہر من الشمس گشت قولہ و ہمچنین علامہ حلبی در
شرح صغیر منیۃ المصلی بعد عبارت منقولہ الخ این قول ہم فاسد است چرا کہ آورندہ
روایت اند کہ علامہ حلبی درین شرح صغیر بعد توحد نقل نمودہ ہمچو جواز اقتداء
بمذہب ابی حنیفہ منسوب اند شدہ تا گذاشتن آن موجب تدلیس و [illegible]
دہم نمودہ شد از آنکہ این نیز مثبت توحد نیست چہ این روایت آمدہ و راقم ہم
نشمردہ بلکہ اصح و استثنا بلفظ قیل تضعیف کردہ و ہمچنین نقل نمودن اقتداء [illegible]
آنچہ از مبسوط شمس الائمہ منافی توحد نزد شمس نیست و حال قول شمس الائمہ [illegible]
والمفتی و خواہی والست قولہ و ہمچنین مستدل مذکور روایت ثانی از کلام شمسی
آوردہ الخ این ہم مضرت مقصد نرساند از آنکہ مطلب ما ہرزہ در روایت ثانی
نص در توحد از ابی حنیفہ نیست کہ این روایت موافق ظاہر روایت منقولہ محققین
است کہ نزد شمسی اصح نباشد و نیز شمسی روایات [illegible]
فی المذہب اربع روایات گفتہ گویکی را از انہا اصح شمردہ پس باطل شد
قول قایل کہ نزد خود شمس معتبر نیست و بالا و علیہ در کلام شمسی خواہد آمد
فانتظر قولہ و ہمچنین در فتح القدیر بعد منقولہ قایل توحد الخ این قول خالی از

عدم فهمید مطلب ش نیست چراکه مختار فتح القدیر مذهب ابی حنیفه توحد است و تعدد قول محمد و روایتی از امام نه مذهب چنانچه ایمعنی از لفظ عند ابی حنیفه در باب الجمعة باین کلامش و اصله عند ابی حنیفة لایجوز تعدد ها فی مصر واحد و از ایراد لفظ روایت و عن در روایت تعدد و ابی حنیفه مطابق قول محمد مقابل عند و از قولش در باب الامامت بذکر تعدد و باین کلام علی قول محمد ہر ما ہر واضح و قول سرخسی را صحیح و ماخوذ به قرار دادن باعتبار قول محمد بمصر موحدین و حاصرین تا ثلثه نیست چراکه نزد ایشان مراد سرخسی بعلت ضرورت و حاجت جواز تعدد تا ثلثه است فقط بل در باب الامامت فتح القدیر توحد را بلفظ قال اصحابنا و تشنیعه جمیع و عدم جواز این نماز را نزد جمهور حنفیه بجا گو امام جمعه فاسق

باید با منظر ز انده دا یه نقل نموده قال فی الدرایة قال اصحابنا لاینبغی ان تقتدی بالفاسق الا فی الجمعة لان فی غیرها یجد اماما غیره انتهی یعنی انه فی غیر الجمعة بسبیل من ان یتحول الی مسجد آخر ولا یاثم فی ذلک ذکره فی الخلاصة الخ بالجمله نزد فتح القدیر مذهب ابی حنیفه بجز توحد ثابت نیست اما مذهب محمد و روایتی از امام در تعدد نزدیکش ثابت و این روایت اصح و مفتی بها تا ثلثه بعلت حرج نزد وی قرار یافته و این مدعای موحدین و حاصرین تا ثلثه است و مزید تفصیل و تطبیق کلام فتح القدیر با قول از تعدد جمهور در هدایة الجمعة تصنیف مولانا و سیدنا مذکور ان شاء الله ثبت فارجع الیها قوله و همچنین است حال عبارت در مختار الخ این قول مقصود افاده تعدد و خصوص نه باده بر ثلثه بر مذهب ابی حنیفه نمیدهد از انکه صاحب در مختار تمام

کلام این مقام را که منقول این قایل پاره‌ایست از آن از فتح القدیر و شرح مجمع و عینی و
بحر الرایق و غیره منسوب ساخته نه تجویز خویش بنا بر مذهب ابی حنیفه بیان نموده و در
آخر این کلام خلافش بلفظ و الاحوط از قنیه و در اول لفظ و فقاً للحرج از فتح القدیر
پسندید و حال فتح القدیر در یافتنی که نزد وی مذهب ابوحنیفه تعدد جمعه است مگر
عند الضرورة الحاجة و آن منحصر تا ثلثه است فقط و مراد صاحب در مختار و
عینی و بحر الرایق و غیره جواز تعدد و ثبات صحیح مفید تا ثلثه که علامه قاسم و صاحب معدن
و تقریب و شرح کرخی این را قول مفصل قرار داده‌اند از اینجا صاحب در مختار
اغلاق مساجد سوای مسجد جامع بر وجه از تعلیل تقلیل جماعت و صورت
معارضه با این قول و افاد ان المساجد تغلق یوم الجمعة الا الجامع تصریح نموده و
مراد از مذهب درین قول در مختار قول صحیح است نه مذهب امام با عینی بر عبد به
شمس الائمه است پس بطلان احتجاج بکلام صاحب در مختار بر نقض تعدد و حصر مقصد
ثلثه هویدا شد و فساد گمان غیر معتمد و خلاف مذهب گفتن صاحب در مختار روایت
تعدد را و نماندن قابل احتجاج و استناد روایت تغلیق ابواب مساجد غیر جامع
روز آدینه نزد وی ازین جهت روشن گشت و توجیه فاضل طحطاوی در تطبیق
هر دو روایت قابل حجت نیست چراکه تاویل و تقیید مساجد مطلق بمسجد که در آن
خطبه خوانند و مراد داشتن از جامع هرچه در آن جمعه گذارند گو لبنا یا باشد
تاویل بعید از کار و دور از شمار است و اما ممکن آنرا اطلاق مساجد و

لفظ جامع بصیغه واحد و اگرچنین تاویل بعید نزد شش جایز است لیکن در کلام فقها
وغیره از مواضع کثیره لفظ مسجد هم صالح معینی خود مطابق حدیث لا تشد الرحال الا الی
ثلثه مساجد چرا تا مواضع ثلثه نمیگیرد که موافق تعبیرها تنها قناعت کرده و مخالف از میان
برطرف شود در روایت خامسه منافی حصر اربع در مذهب بوجود نیاید و جه دیگر نیز این
معنی بحجر اشتغال امور طبیعیه یا رخنه اندازی در اعلام وشعایر دینیه امری دیگر بیدا...
حفظ الله وکل المسلمین عن ذلک و در اختیار شرح مختار هم غلق مساجد روز آدینه
وقت جمعه مطلقا بی تقیید مساجد بغیر مخطوبه آورده و جریان توارث در جمیع امصار
و اعصار برین کار نقل نموده از ینجا هم تاویل طحطاوی قابل اعتبار نماند و سهل مشی اینکه
وقد جری التوارث فی جمیع الامصار والاعصار بغلق المساجد وقت الجمعة مع انها
لا تخلو عن اصحاب الاعذار ولو لا الکراهة لما غلقوا انتهی قوله و همچنین بعد عبارت
منقوله قایل توحد از رحمة الامه مذکور است الخ این مستثنی که طحطاوی در رحمة الامه
مسطور است حضرت متوحد نمیرساند چه جواز تعدد نزد شش مشروط بحاجت و عدم
گشت منافی و معارض توحد بعد نیست که گذاشتنش موجب تدلیس و تغلیط بود
چنانچه ناقل مستثنی خیال برده بل موکد توحد است چه مدلولش آن که تعدد هیچ
وقت جایز نیست مگر وقت مشقت اجتماع و داعی بودن حاجت که در دو جا یا سه جا
فقط جایز است لما هو المفتی به عندهم و عبارتش این است قال الطحاوی الصحیح
من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر من موضع واحد فی المصر الا ان یشق

الا اجتماع لکبر المصر فیجوز فی الموضعین و اذا دعت الحاجت الی اکثر جاز انتهی المراد من الاکثر
ثلثه مواضع کما حقق سابقا و ہمین ہست حال قولش و الراجح من مذہب الشافعیۃ
الخ زیرا چہ راجح از مذہب شافعی جواز تعدد ہم بشرط حاجت ہست چنانکہ دلالت میکند
قول وی ان البلد اذا کبر و عسر اجتماع اہلہ فی موضع واحد الی قولہ بحسب الحاجۃ نہ مراد ش
آنکہ بضرورت و حاجت تعدد روا ہست چنانکہ ناقل فتوی میسید بد و حسب ارشت مینماید و فع
حاجت تا بجواز ثلثہ ہست فقط کہ بالاتفصیل گذشت و امام غزالی در کیمیای سعادت و
دیگر شافعیہ تصریح بودن توحد و بطلان تعدد مگر وقت ضرورت و حاجت تصریح
نمودہ اند و ہمین ہست مذہب باقی ایمہ در میزان آوردہ و ذکر فی المختلفات ولا
تؤدی الجمعۃ فی مصر واحد الا بموضع واحد و بہ قال مالک و قال احمد تؤدی الجمعۃ
فی مصر واحد فی موضعین اذا کثر اہلہ کبغداد و البصرۃ و ان لم یکثر اہلہ فلا تؤدی بموضعین
انتہی و در میزان شعرانی و من ذلک قول الایمہ الاربعۃ انہ لا یجوز تعدد الجمعۃ فی
بلد الا اذا کثر و اعسر اجتماعہم فی مکان واحد الخ و الیضا فقد صار الصبیان الذین
یعبرون علی قبور الاموات او الالواب یغلوس یخطبون و یصلون بالناس الجمعۃ
من غیر نکیر مع ان مذاہب الایمہ تقتضی ان جواز التعدد مشروط بالحاجۃ الخ
پس جواز تعدد مطلقا بہر مسجد محلہ چنانچہ رواج یافتہ بر طبق مذاہب اربعہ باطل
است و قول داود جمعہ مانند سایر صلوۃ آدا الشی بجمیع مساجد رواست نا مسموع
چہ کلام در مذہب حنفی است و این قول مخالف ہر چہار مذہب است ازین بیان

بطلان عدم جواز تعدد نزد ائمه اربعه که این قایل بدان قایل شده باطل گشت و
رجحان تعدد لازم مشی بر مذهب اربعه حاصل و قول منقول شعرانی وارد دانسته بیسایم
الصلوة الخ مربا دو بعضی شد قوله و همچنین است حال عبارت برهان که خودش اولا
جواز تعدد در اکثر مواضع کثیره الخ این قول هم از وجه اعتبار ساقط چه مستدل جواز تعدد
مطلقا بغیر محصور از عبارت برهان و قرار دادن این امر بخودش ممنوع زیرا چه مراد
از مواضع کثیره تا ثلثه است فقط نزد محققین که در صدد این اوراق اند تصریح نموده است
و نیز لفظ کثیره بعد مواضع اختراع زیلعی است از سرخسی هم مروی نشده چه جای از ذوات
طرفین و نیز صاحب برهان این صحت را قول سرخسی قرار داده نه مختار خود چنانچه
تصریح نموده قال السرخسی فی الصحیح من مذهبه که این قایل هم نقل نموده و در آن نسخه که ذکر
سرخسی نیست از سهو قلم ناسخ ساقط شده و بر تقدیر تسلیم صحت قول است بحیثیه
سرخسی ازینجا صاحب برهان حسب قرار داد خودش روایت تعدد ظاهر مذهب ابی حنیفه را
علی الرغم سرخسی آورده گفت و فی روایة لا یجوز فی مصر واحد الا فی جامع
واحد انتهی مراد از روایت در اینجا بمقابله تصحیح سرخسی روایت قویه است
نه روایت ضعیفه و لهذا تضعیفش نکرده بتقدیم آن بتعظیم آورده و مرجح و ان
این روایت را بمقابله فی الصحیح من مذهبه چنانچه در حکم مجوزین تعدد علی الاطلاق
است خالی از خطا نیست قوله و مستند لابیکه بقول شعرانی کرده الخ این قول هم سر تا سر
غیر صحیح چه قول شعرانی مفید عین مدعای موحدین است که اصل در جمعه توحد است

وبعد الضرورت والحاجت جواز تعدد هست که در دو جا یا سه جا منحصر قول قائل در مثل شهری که
ماییم عدم حاجت ممنوع برین قول خود هم عمل نمی نماید که بر دم را در صورت عدم حاجت
تعدد و لیشهر صغیر هم حکم بتوحد نمیفرماید و عند الاستفسار تعلیم نمیکنند که وقت حاجت دو جا
یا سه جا ادا نمایند نه زیاده و نیز صاف در فتوی نمی نویسد در شهری که عدم حاجت
بود مثل اکبرآباد و غیره آنجا توحد ضروریست گویا ساخته ازین قول خود مثل این معنی
مترشح الشکر لله که اقرار تنخی بتوحد از منکرین صادر یافت کاشکی این امر حق از اینها
بصورت اقرار جلی [illegible] جلوه گر شود تا فرق و نفاق اهل اسلام مبدل بجمع و اتفاق
گردد و لنعم ما قیل [illegible] این غرض یار [illegible] که همه دستان شوند خاطر مجموع ما
زلف پریشان شما انتهی قوله اری مضمون خط عمر جانب بعض عمال دلالت بر مدعایش دارد
الخ این قول کلمة الحق از زبان منکرین خداتعالی اصدار نموده باحقاق حق متفق
گردانید الحمد لله علی ذلک لیکن باوجود اقرار ثبوت توحد بقول عمر رضی الله عنه
که التزام و اتباع ارشادشان باتفاق اهل سنت و بحکم حدیث علیکم بسنتی و سنة
الخلفاء الراشدین بر کافه اهل اسلام واجب باز انحراف از آن بجا از تعدد مطلق
و ترجیح عندیه صاحب میزان بزعم فاسد بر قول حضرت موصوف خلاف [illegible]
جیلی غریب منشاء آن بجز تقریب و شتم نفس اماره دیگر نیست بحکم ان اعدی عدوک
نفسک التی بین جنبیک اجتناب ازین و انتباه بر این اهل دین را لازم قوله عبارات
که مصرح مدعایش بود از دیباچه المیزان این قول [illegible] خود [illegible] الخ [illegible]

دیگر نیست چه کلام در مذهب ابو حنیفه نیست شد در تجویز صاحب میزان بخلاف ائمه اربعه والا
متابعت قول داود جاعل جمعه مثل نمازهای دیگر کافیست چه از همگی عبارات شعرانی
نیز مذهب ائمه ثلثه حاجت غیر توحد مذکور و منقول نیست اگرچه در بعض مذهب توحد از طرفین
خود خلاف جمهور زیاده آورده و آن موجب برخاست مذهب کسی اگر از مشتری شرکا
که در اول و آخر برای اثبات توحد و جواز تعدد بشرط حاجت بر مذهب ائمه ثلثه نقل کرده هرگز
نمیشود و آن اینست ومن ذلک قول الائمة الاربعة انه لا یجوز تعدد الجمعة فی بلد الا ان یکثر
او عسر اجتماعهم فی مکان واحد الخ و نیز مع ان مذاهب الائمة متفقة ان تجویز التعدد
مشروطا بالحاجة الی آخر ما قال وان کانت الجمعة صحیحة علی مذهب داود بلا حاجة
در بیان که بغیر مذهب نتواند شد آورده تحقیق مسعودی ندارد و بغیر اطلاع بر تجویز و تحدید صاحب
میزان پس گذاشتن چنین عبارات مجمله مقصود را تلبیس و تغلیط گمان بردن غیر از
تحیر عند العوام مفید نیست پس ترک توحد فرقه داودیه را باید نه اهل ملت محمدیه حنفیه را
شاید قوله بالجمله روایت توحد قطع نظر از دلایل و روایات الخ صحه در اینچنین قول سزاوار
شان علما نیست چه روایت توحد را هیچ ظنی اوست و صاحب فتح القدیر و جواهر اخلاطی
وجامع صغیر حسام الدین و علامه ابراهیم حلبی و صاحب اختیار و خزانه و غیرهم معتبرین
مذهب ابی حنیفه قرار داده اند چگونه مرجوح و نامقبول و عمل بر آن ناجایز و قول راجح و
اقوی و هو المفتی به مرجوح و ضعیف شد با وجود راجح عمل بر مرجوح غیر جایز کما هو مقرر
فی مقره پس امر بالعکس و بطلان قولش ظاهر گردید قوله اما مرجوحیت قول صاحب اختیار

ظاهر است الحق این قول صریح المکابره و لغت است چرا که مطلب جانب اختیار آنکه اگر جواز
جمعه بموضعین مذهب قرار یابد و بعد ازو حرج ردا لبود هر آینه جایز تجمیع مساجد بود و قید
بموضعین لغو باشد از انکه مقصود از جمعه اجتماع جمیع خلایق اهل جمعه در رونق و شوکت
اسلام و هیبت بر کفار و اتباع سنت آن سرور و خلفای راشدین است و چون
بعد ازو حاجت تفریق بموضعین و اختلال اجتماع کامل غایب و مجوز گردید علت
منع جواز تجمیع مساجد نماند و مصداق مثل سیل آب جواز سر گذشت چه یک نیزه
چه یک دست صادق آید و آنچه از ابی یوسف بموضعین آمده مرجوح محض و محمول بر
ضرورت و حاجت نزد محققین مقصود پس جواز دو جا مستلزم همه جا است و سند
منقض باطل و نیز از ورود منع هر دلیل تقلید را ترک مذهب مجتهدین روا نیست
و بنا بر آن است که نزد امام ابو حنیفه هر وجوب تقلید دلیلی دیگر بوده باشد گو مقلدان
بدان پی نبرده باشند در در مختار فی کتاب الرضاع تصریح نموده الواجب
علی المقلد العمل بقول المجتهد وان لم یظهر دلیله کما افاده فی رسم المفتی انتهی و
عدم تسلیم بطلان لازم بلحاظ مذهب داود ظاهر البطلان است چه وی درین
مسئله مخالف حنفیه بل مذاهب اربعه گشته پس اعتقاد بر حسن قولش روا نیست
و طبع نمودن داود را ابو داود از سهو شده باشد جای شکوه نیست و همچنین
منع توارث ظاهر الفساد و سندش غیر وجیه است از آنکه امام ابو یوسف مجتهد
بغداد و منع تعدد مصر نموده تا آنکه امر برفع و قطع جسر بغداد وقت نماز میداد و فعل

عوام خلاف مجتهد بر تقدیر ثبوت قادح تواند شد چنانچه ترویج جمعه بشیعیان
بهر محله و دیار بحضرت بمذهب ابی حنیفه میرساند قوله اما از قول صاحب مجالس
اگرچه بظاهر مرجوحیت معلوم میشود الخ ازین قول اقرار مرجوحیت تعدد و راجحیت
توحد پیداست باز دعوی عدم مرجوحیت تعدد با دعای مذهب و معتمد علیه دانستن
از طرق و اسناد معتبره محض خطاست چراکه مذهب بودن توحد از کلام معتبرین بالا
متحقق گشت و هم خواهی دانست و ادعای بودن صاحب مجالس از واعظان که
مستحب را واجب و مکروه و ترک اولی را حرام قرار میدهند دلیل صاف است
بر عدم معاینه و مطالعه کتابش که بتحقیق مسایل و قطع بدعات دران کتاب بحد اتم
کار فرموده بر واقف آن پوشیده نیست و کدام جا مستحب را واجب و مکروه را
حرام قرار داده اظهار آن بنقل عبارتش بر مدعی ضرور تا تکذیبش بظهور رسد
و نمیدانم که طعن بر طریق واعظان متقیان چقدر موجب گناه است نشنیده
که سید واعظان آنحضرت صلی الله علیه و آله اند و دیگر انبیا و صحابه کبار سالک
مسالک این طریقه محموده بودند کما لایخفی قوله اما روایت ثانیه مطابق قول
قدیم ابی یوسف رح آنکه در رد جواز است الخ این قول مطابق مطلوب ماست
نه مطلوب شما که نفی میکنید بر قول اصح و مفتی به جواز تا ثلثه را چه جای گنجایش
جواز زیاده ازان و نیز قولش و همچنین این روایت را نیز بعضی اصح و مفتی
به گفته اند الخ مناقض قول خودش است که سابق سلب کلی مفتی به بودن

روايت موضعين باين كلام اظهار ساخته اگرچه اين قول صاحب فتاوی مذكور
يعني دون الثلاث مفتي به نيست الخ قوله ودر خلاصه مسطور است اقامة الجمعة في المصر في
موضعين الخ ازين قول جواز تا ثلثه وزياده ظاهر البطلان است قوله ودر روايت
ثالثه آنكه تا دو جا بشرط حيلوله نهر وبلده كبير جايز است وبس الخ قول هذا مبطل دو جا
على الاطلاق است تا بزياده چه رسد واين هر دو روايات را غير معمول و
نامفتي به گفتن صريح الفساد است كه بلفظ صحيح واصح وعليه الفتوى ونحو ان كلامات
فتوي موجود اند واظهار نميسازد كه مراد از مفتي به خلاف فقهاء چه معنى تجويز فرموده
تا فساد شش مبين شود وخود روايات مفتي به باين وضع نقل مي نمايد اينها را
برابر نفس ناگوار داشته غير مفتي به ومرجوح ميشمارد قوله روايت چهارم آنكه
تعدد بمواضع كثيره مطلقا رواست الخ اگر مراد درين قول از مواضع كثيره مطلقا
تا ثلثه گرفته عين مدعاي ماست كه هنگام ضرورت وحاجت اينقدر رواست
نه زايد واگر زياده هم مراد داشته چنانكه ظاهر كلام وسيت او وتفصيل آن سفر جا
گذشت وصحيح ومذهب ومعتمد عليه وظاهر روايت واصح ومعمول به داشتن
ان معنی را خلاف فقهاي ثلثه وخطا است چنانكه شناختي وخواهي شناخت
با وجود اينكه در كلام شمني لفظ مواضع كثيره مطلقا وظاهر روايت كه براي
اثبات اين كلام شمني نقل نموده اصلا مسطور نيست بل لفظ اصح وفي موضعين
او اكثر مذكور قوله كما في الشمني شرح المختصر لو اقيمت الجمعة في المصر في مواضع

وفي المذهب اربعة روايات الخ اين كلام دليل مطلب منتول اند شد ازآنكه مراد از موضعين
واكثر در قول شمسي تا ثلثه است فقط چنانچه از كلام علامه قاسم و تقريب قدوري و
شرح كنز و محيط سرخسي واختيار و معدن و شرح كرخي و شرح وقايه و قاضيخان و جواهر
اخلاطي و خزانه وغيره مفصل گذشت و نيز قولش ففي المذهب دلالت صاف ميدارد
كه هرسه روايات بافيه تو حد و تعدد موضعين مطلقاً يا مقيد داخل مذاهب صحيح است
جهت دلالت لفظ اصح در روايت اولي چراكه نزد ايشان قرار يافته كه لفظ اصح
دلالت ميكند بر صحت روايت مخالفه اش بخلاف لفظ صحيح كه دال بر خطاي ضدش
بود در در مختار ثم رايت في رسالة اداب المفتين اذا ذيلت رواية في
كتاب معتمد بالاصح او الاولى او الاوفق ونحوها فله ان يفتي بها وبمخالفها ايضا ايا
شاء واذا ذيلت بالصحيح او المأخوذ به او به يفتي او عليه الفتوى لم يفت بمخالفه الا
اذا كان في الهداية مثلا هو الصحيح وفي الكافي بمخالفه هو الصحيح فيخير ويختار الاقوى
عنده والاليق والاصلح انتهى فليحفظ الخ وباوجود اين معني احتراز بجواز زياده از
ثلثه خلاف مذهب شان عاقل نيست و نيز كلامش في موضعين او اكثر دليل هويدا است
كه روايت في موضعين و ثلثه او اكثر كه ابن قايل در فتوى از زاهدي وغيره نقل
نموده غلط است اصلا مروي و ثابت نيست و نيز قولش در دليل اصح لان
في تعددهم جواز تعددها حرجا دليل است كه تعدد صحيح تا ثلثه هم روا نيست اذ الحكم
يرتفع بارتفاع العلة و نيز عمل بيك روايت گوآن را اصح شمرده ركند اشتن

ست روایات مذهب کار عالم محتاط نیست و نیز قولش در روایت اصح قصارت که صلوة
العید بر نان روشن که نماز جمعه مانند نماز عید است زیاده از ثلث بالاتفاق ناجایز
چنانچه از باب العیدین فتح القدیر و مضمرات و عالمگیری و اختیار و محیط سرخسی وغیره
بالاستقلال مستفاد شد و نیز حصر شمنی در اربع روایات دلیل قوی است که مرادش از فقهاء
همو ضعیفین و اکثر فقط تا ثلثه است و در صورت مراد گرفتن غیر حاصرین این روایات خلاف
عادت خواهد بود چرا که روایت تا ثلثه فقط رابع بودنش از متون و شروح معتبره
در صدد منقول شد و نیز مراد داشتن تا ثلثه از کلام شمنی وغیره مخالف بین الکلامین
مرتفع و تطبیق میان روایتین منشرح و عمل بهر دو حاصل و در مراد گرفتن تا خمسه
اهمال یکی لازم و در اشباه و توضیح وغیرهما مقرر که اصل در کلام اعمال است نه اهمال
پس کلام شمنی موید توحد و حصر در ثلثه و مفید تقویت محیط سرخسی است از ینجا قول
قایل و از این کلام معلوم شد که صاحب شمنی الخ از محل اعتبار ساقط گردید قوله
سعید اقول مذکور هیچ روایتی است الخ این سخن صاف دلیل است بر بی احتیاطی
این قایل در دین بجهت ترک عمل بر سه روایات و اخذ بیک روایت مرجوحه
که شمنی آنرا اصح گفته قوله سعید اصحاب طبقات و رجال صاحب محیط میگوید الخ
مخالفت این قول با دلیل النفات ظاهر چه حصر در ثلثه فقط صاحب محیط کرده
تا بودنش بخدمت رجال تا سبعه و ثامنه موجب مرجوحیت قولش بود بل این
قول را اتباعان صاحب طبقه سوم مجتهد فی المسایل و صاحب اختیار از

طبقهٔ ششم و دیگر محققین بیشمار تصریح نموده اند و توحد در کلام مجوزها و غیره منتج وجود
مقرر شد و اهل حق است لیعرف الرجال بالحق ولا یعرف الحق بالرجال و ایضا لا تنظر الی من
قال و انظر الی ما قال و این معنی اکثر در محل این قول هم مخالف التحقیق کرده بود در فتاوی عالمگیریه
یجوز الجمعة فی مصر واحد فی موضعین فی قول ابی یوسف رح ولا یجوز فی ثلثة هو الاصح
وهکذا روی عن محمد رح وعنه انه لا یجوز فی مسجدین من مصر واحد الا ان یکون بینهما
نهر کبیر فکان حکم مصرین فان لم یکن بینهما نهر کبیر فالجمعة لمن سبق منهما فان صلوا
معا فسدت صلوتهم جمیعا وعن محمد رح جواز الجمعة فی ثلثة هو الاصح انتهی و هکذا
فی دستور القضاة و در اختیار شرح مختار قال محمد رح لا باس بصلوة الجمعة
فی المصر فی موضعین او ثلثة ولا یجوز اکثر من ذلک لان المصر اذا بعدت اطرافه یشق علی
اهله المشی من طرف الی طرف فجوز دفعا للحرج وانه یندفع بالثلثة فلا حرج بعدها ولهذا
کان علی رضی الله یصلی العید فی الجبانة ویستخلف من یصلی الجمعة بالناس بالمدینة
والجبانة من المدینة والخلاف فی العید والجمعة واحد انتهی و در تقریب قدوری
وقال محمد یجوز فی موضعین و ثلثة استحسانا ولا یجوز فیما زاد لئلا تنقطع الصلوات فی
طرفی المصر وسطا انتهی و در شرح کنز اذا عظم البلد وبعد اطرافه وشق علی اهله المشی
من طرف الی طرف اخر یجوز فی ثلثة هو الاصح للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک
لا حاجة الیه انتهی کذا فی شرح درر البحار وغیره و در معدن و انا اولنا بثلثة مواضع
لان الجمعة لا تؤدی علی ما زاد من الثالثة کذا فی شرح الاکمل انتهی و چندین روایات معتبره

مطابق قول صاحب محيط غير مجتهد اند و منسوب ساختن كردري صاحب محيط را
بتقصير و گفتن كه محيط نيز تصنيف شمس الائمه نيست بلكه از استادي صاحب بدائع كه نام … و
پيوسته قادح استدلال الحلال مشي نمي تواند شد چرا كه مجرد جرح بر راوي عدل و
ضابط بلا بيان سبب تقصير مقبول ثقات نيست بل محمول بر تعصب و عناد چنانچه
بعضي اهل حديث بر امام همام ابي حنيفه امام اقدم و مقتداي اهل علم جرح و طعن نموده اند
كما لا يخفى على اهل العلم و نيز ثقه بودنش از نقل مثايلش و اعتماد بر آن در كتب فقهاء
حنفي و عالمگيري و ديگر معتبرات دليل ظاهر و آنكه چنين كتب را اعتبار نيست فتاوى
عالمگيري را كه مشحون از روايات محيط سرخسي و غيره است و نزد اين قائل همه روايات
اين فتاوي محقق هم و مسلم … بر آن … اند چگونه اعتبار خواهد شد
و بل هذا الا تناقض في الكلام و … كه محيط شمس الدين سرخسي تصنيف استاد
صاحب بدائع باستدلالش كه … كه مستند بدائع و بحر الرائق و در مختار و غيرها المطول
و مستند و مرجع گردانيدن صاحب بحر الرائق قول مفتى به بدائع را محل نظر بل قول بحر الرائق
بقول بدائع مستند و مرجع است كه مخالف ظاهر روايت … ابن همام … و تصحيح …
اقامة الجمعة في مصر واحد في موضعين الاصح انه يجوز انتهى و در ملتقى ظاهر الرواية انه يجوز
في موضعين في مصر واحد و تجب على غيرها من الروايات انتهى و در بدائع انه ظاهر الرواية
وان عليه الاعتماد و در خلاصه عند ابي حنيفة و ابي يوسف يجوز في موضعين
لا يجوز في الاكثر انتهى و در حاوي انه قول محمد و انه يفتى الفتوى انتهى و در جواهر اخلاطي

وعن القاضي في موضعين دون الثلثة وهو الاصح وعن الشيباني لا يجمع اكثر من مسجدين
وعليه الفتوي انتهى و در عنايه غرايب لا باس للامام ان يجمع في مصر في مسجدين
وفي فصليه الفتوي وعن محمد رح انه يجمع في اكثر من مسجدين وعليه الفتوي و نيز فتاوي
ما وراء النهر دري عن الطحاوي قال لا باس بان يجمع الامام بالناس في الجمعة في
مسجدين ولا يجمع في اكثر منهما وكذا عن محمد رح وبه ناخذ انتهى و در جيد و نيز در شرح قدوري
ولا باس بان يجمع الناس في المصر في موضعين ولا يجوز في اكثر من ذلك و عن
ابي يوسف رح لا يجوز الا ان يكون بين الجامعين نهر عظيم وان لم يكن فالجمعة لمن سبق
وعلى الاخرين اعادة الظهر وان صلوا معا او لا يدري من سبق لا يجوز صلوتهم جميعا
وعلى هذا محمد رح يجوز في موضعين وثلثة وعن ابي حنيفة رح لا يجوز الا في موضع واحد انتهى و در
كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون وصف اين محيط چنان بيان نموده
المحيط البرهاني في مجلدات ويقال له الرضوي صنفه اولا ثم لخصه فقال جمعت فيه عامة
مسايل الفقه مع ما فيها ومعانيها الرضي الدين المذكور بذكر كل باب مسايل المبسوط
لانها اصول مبتنه واورد فيها مسايل النوادر لانها من اصول المسايل مشروحة
ثم اتبعها بمسايل الجامع لانها من زبدة الفقه ثم ختمها بمسايل الزيادات
لانها على فروع الجامع مرتبة و سماه تحفة الفقهاء لاشتماله على مسايل الكتب وفوايدها
و نكات تعبيرها اوله الحمد لله الذي ذي المجد والجلال الخ ازين كلام مولوي نظر من
تحقق شد از تعصب و عناد او حسب اكمل مكشوف و گرديد تصحيح و تصحيفش قادح وثوق و عدالتش

نیست چه جایز است که آن تصحیف و تغیر در نسخ درست باشد گو نزد گروهی یا فی الواقع
از راه خطا یا النسیان صادر شده باشد و جای مواخذه نیست بحکم حدیث رفع عن امتی
الخطاء والنسیان ولقولهم الانسان قلما یخلو عن الخطاء والنسیان و میتواند که تصحیف یا
تحریف از راه حسد و نزاع برسته باشند حفظنا الله و ایاک و کیف لا که روایات
بطور اعتماد در عالمگیری وغیره از معتبرات مشحون و مملو اند و معزول شدن از عهده
جلیله و گرفتن راه و مشق ضبط و عدالت ازیشان محتمل نیست بسیاری ثقات بسبب نزاع
و شکر رنجی فیما بین رای بلاد دیگر شده اند مثل محمد بن اسمعیل صاحب بخاری که
بسبب ما جرا فیما بینه و بین العلماء بخارا را که ابتدا علماء سمرقند گردیده فرمود و ضاقت
علیهم الارض بما رحبت که قصه اش مفصلا بر اهل فن ظاهر قوله و در تبیین الحقائق
شرح کنز الدقائق تالیف حافظ زیلعی مذکور است الخ جواب این سخن بچند وجوه
اولا آنکه مراد زیلعی از مواضع کثیره موافق محققین باشد است فقط وجواز زیاده این
عبارت گمان بردن چنانکه ناقل این کلام تجویز نموده خالی از خطا نیست ثانیا آنکه
فقط مواضع کثیره اصلا از مجتهدین ثابت نیست نه از امام و نه از صاحبین بل نه از
سرخسی و در فتح القدیر و بحر الرائق وغیرها لفظ موضعین و آنکه با سجدتین یا
اکثر فقط ازوی منقول و در کنز الدقائق و سرخسی و فائق و سرخسی شرح [illegible]
و در درر و غیرها از معتبرات بجز لفظ مواضع [illegible] [illegible] [illegible]
فی مواضع و در [illegible] فائق ولو [illegible] الی الجمعة فی العصر فی مواضع [illegible] و در [illegible]

لو اقیمت الجمعة فی مصر فی مواضع و در درر غرر جازت الجمعة فی مواضع من مصر و در
سعدان شرح کنز چنین بتصریح نموده ای ثلثة مواضع و زیادت کثیره ایجاد زیلعی و بعضی دیگر
پیروانش خارجین از طبقه ششم است گو مراد ایشان نیز تا ثلثة عند الضرورت است
و اگر مراد ازین عبارت زیاده از ثلثة دارند الزام خطاء آنها ثابت گردد چراکه از علماء
ثلثة نیز محققین تا طبقه ششم جواز زیادة ازان ثابت و مستند نیست ازینجا علامه قاسم
و غیره حصر تا ثالثه و طعن بر زیلعی نموده تو هم زیادت را که ناشی ازین عبارت بود قطع
کرده اند در شرح درر البحار و غیره از تصنیف علامه مذکور است قال فی المحیط و لا باس
بصلوة الجمعة فی موضعین او ثلثة فی مصر واحد عند محمد رح دفعا للحرج و المشقة عن
الناس اذا کان یشق علی کل جانب المسیر الی جانب اخر فصار کصلوة العید فی
التجوز فی موضعین او ثلثة و علی هذا مشی فی الکنز و زاد الزیلعی کثیرة و هذه الزیادة التی
بها من عنده لا وجود لها فی الروایة بل کل من قال مواضع اراد ثلثة و کل من قال
موضعین او اکثر اراد ثلثة فقط قال فی شرح الطحاوی و ذکر الکرخی فی مختصر عند
محمد تجوز اقامة الجمعة فی مصر واحد او اکثر و لفظ الکرخی الذی عبر عنه فی شرح الطحاوی
و لا باس بصلوة الجمعة فی الموضع و الموضعین و الثلثة عند محمد رح فظهر ان مراده
بالثلثة فقط و قطع القدوری الاحتمالات فقال فی التقریب و قال محمد رح یجوز
فی موضعین و ثلثة استحسانا و لا یجوز فیما زاد للاکتفاء بالصلوة فی طرفی المصر و
وسطه و قال فی شرح الکنز اذا عظم البلد و بعد اطرافه و شق علی اهل المصر من طرفه

الی طرف یجوز فی ثلثة مواضع للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک لاحاجة الیه انتهی وعنایتی
ان قوله فی مجمع البحرین واجازه مطلقا وقوله فی الدرر واطلق خلاف الروایة عن محمد انتهی
کلام الفقها است و در معدن [illegible] ای الجمعة فی مصر ای فی مصر واحد فی مواضع ای فی
ثلثة مواضع عند ابی حنیفة ومحمد وعند ابی یوسف رح تؤدی فی موضعین کذا فی الکافی
انتهی و در آخر این کلام گفته [illegible] اولنا بثلثة مواضع لان الجمعة لا تؤدی علی مازاد
من الثلثة کذا فی شرح الکرخی انتهی و در بدایع وما روی عن محمد من الاطلاق
فی ثلثة مواضع محمول علی مواضع الحاجة والضرورت انتهی وغیر این کلمات این تعدد
را نزد اکثرین معارض ومدفوع بای روایات ظاهره وصحیحه واظهر است در رحمة الامة
فی اختلاف الائمة قال الطحاوی الصحیح من مذهبنا انه لا یجوز اقامة الجمعة فی اکثر
من موضع واحد فی المصر انتهی الخ و در مستملی صغیر انما یجوز اقامة الجمعة فی المصر
فی موضع واحد لا اکثر فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفة الخ و در مستملی کبیر اقامة الجمعة
فی موضعین او اکثر فی مصر واحد فی جواز الفوقیة عن ابی حنیفة رح روایتان والاظهر
عدم جوازها الخ و در جواهر الاخلاطی ولا باس بالجمعة فی موضعین وثالثة فی مصر عند
الشیبانی وعن الامام [illegible] روایتان [illegible] الاظهر انه لا یجوز [illegible] و در
الاظهار فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفة لا یجوز اقامتها فی مصر الا فی موضع واحد
الخ و در اختیار شرح مختار قال ابو حنیفة لا یجوز الا فی موضع واحد و در نیز [illegible]
شعرانی ومن ذلک قول الائمة الا انه لا یجوز تعدد الجمعة فی بلد الخ وایضا

فيه مع ان مذاهب الائمة تقتضي ان جواز التعدد مشروط بالحاجة وسوای این
روایات بسیار اند که ذکر آنها موجب درازی است و نیز آوردن زیلعی استدلال
باین کلام ولان في الاجتماع في موضع واحد في مدينة كبيرة حرجا الخ دلالت دارد
که نزد وی حرج بموضع واحد و شهر کبیر است و در اقامت دو جا بشهر جا
بشهر کبیر و در توحد بشهر صغیر حرج منتفی است پس تعدد در شهر صغیر و زیاده
از ثلثه در کبیر نزد زیلعی هم درست نخواهد بود اذ بارتفاع العلة يرتفع الحكم وبعبارت
اخرى اذ الحكم ينتهي بانتهاء العلة كما في علم الاصول و اگر اراده وی جواز زیاده علی
الاطلاق بودی مثل این موضع استدلال آوردی لان في الاجتماع في ثلثة مواضع
حرجا و قید موضع واحد و شهر کبیر را دخل ندادی و نیز چون زیلعی را شک و تردد
در جواز تا ثلثه بود و روایت توحد را آورده گفت ويروى عن ابي حنيفة انه لا يجوز الا في
موضع واحد فان اديت في موضعين او اكثر فالجمعة للاولين تحريمة وقيل فراغا
وقيل فيهما جميعا الخ و نمیدانی و تامل نمیکنی در کلام زیلعی که آخر چه قدر انصاف نموده روایت
ابي حنيفة را در وجوب توحد نقل کرده از آن که این روایت نزد محققین صحیح و ظاهر است و
مذهب ایشان باشد مگر ظاهر روایت کما مر عن البحر وغیره و هم تصریح ساخته که جمعه مسبوقین
ناجایز و باطل است گو دو جا باشد و روایت موضعین فقط از ابو یوسف و محمد آورده
و از ابو یوسف فقط حصر جواز بموضع واحد مگر وقت حیلوله نهر عظیم بیان کرده و روایت
دیگر ابو یوسف عدم جواز موضعین مشروط به بودن شهر دو اظهار ساخته که وقت

نماز به بر داشتن جسر حکم میفرموده واین همه روایاتش صحیح انتهی از آن که مقابل اصح صحیح
می باشد پس استدلال بمواضع کثیره از عبارت زیلعی وغیره بر جواز تعدد علی الاطلاق
چنانکه ناقل عبارت اشبا مینماید وفتوی وجسارت بران مطابق عقیده خویش بدون تغییر
خشیت الله برای خراب ساختن جمعه مسلمین اظهار میکند غلط است فلیحذر از تحاشا فتوی
بالجمله از کلام شمنی وزیلعی ثابت شد الخ باطل گشت قوله ودر عینی شرح کنز نیز آورده
الجمعة الخ استدلال از کلام عینی بجواز تعدد بی ضرورت مانند استدلال از کلام زیلعی فاسد
که حالیا در یافتی بیان وتوضیحش محتاج باعاده نیست وقول وی والشافعی ومالک
معارض است بانچه در میزان شعرانی ورحمة الامة وسعدن وکیمیای سعادت امام غزا
ودیگر کتب شافعیه غیرها تصریح یافته که نزد ایمه باقیین نیز تعدد جمعه الا عند الضرورت
حاجت ودشواری اجتماع یکجا وبزرگی شهر که دو جا یا سه جا روا است باقولش هم
محمول بر ضرورت وحاجت است گو مطلق ذکر نموده چرا که گاهی مطلق مذکور سازند
وبقرینه تصریح دیگر جا مراد مقید دارند چنانچه در رد المختار همین تصریح نموده وصرح
فی الوهبانیة بوجوب التعزیر وفتح الحمامات ولم یقید بما هر ولعله اعتمد عادتهم انتهی
ودر بدایع وما روی عن محمد رح من الاطلاق فی ثلثة مواضع محمول علی مواضع الحاجة
والضرورت انتهی وهرگاه نزد عینی هم جواز تعدد تا ثلثه مشکوک گشته بود ولو تعدد را
از ابی حنیفه واحمد مروی ساخته وعن ابی حنیفة لا یجوز الا فی موضع واحد وهو قول
احمد انتهی واین روایت نزد مجوزین تعدد هم موسوم بضعیف نشده پس ظاهر

واظهر وصحیح واصح موافق محققین مشایخ ولقد و را صحیح مذهب ابی حنیفه و السنتن مخصص منابعت
سرخسی است یعنی مستند قوله و در برهان شرح مواهب الرحمن می آرد تعدد الخ بیان
فساد این قول هم از آنچه در قول زیلعی یعنی مصرح شده واضح و چون نزد صاحب برهان
قول سرخسی فی الصحیح من مذهبه صحیح نبود از آنجا روایت ظاهره ابی حنیفه در توحد که
مدار مذهب بر نیست مذکور ساخت و فی روایة لا یجوز فی المصر واحد الا فی جامع واحد
انتهی آورده صاحب برهان فی روایة للتنکیر ... للتعظیم کما فی قوله تعالی ولقد
کذبت رسل من قبلک ... من الا یات ... روایت توحد چنانچه محققین
شمرده اند قوی وظاهر و مذهب ابی حنیفه است و گمان تناقض در کلام صاحب برهان
برین معنی از مقابله فی الصحیح من مذهبه و مرجوح دانستن این روایت را در مقابله اش
ساقط الاعتبار است چرا که فی الصحیح من مذهبه باعتبار قول سرخسی است و این روایت
تجویز خودش فارتفع التناقض التقایر المجتهدین و القائلین و بیان قول صاحب
برهان در قول قایل و همچنین است حال عبارت برهان الخ سابق هم گذشت
پس باطل گردید قول ناقل پس قوله فی روایة لا یجوز در مقابله فی الصحیح مذهبه الخ
قوله و جمهور این کتاب است ... روایة المنع ... صحیح بجا است الجماعات
و التفریع عدم جواز التفریق بر آن ... قول ... برهان تایید مذهب توحد است
ازین جهت بر وجه تعدد و مفید هم آورده ... ساخته چرا که از ورود
منع بر ... دلیل مذهب ... صحیح بودن مذهب تعدد

اطلاق حدیث لا جمعة الا فی مصر می آرند جوابش بوجوه است اول آنکه بکتب محمد
استدلال بر انعقاد ازین قول کسی استنا د نکرده بل مقصور بسرخسی است نزد محققین
مقبول نیست دوم اگر استدلال باین درست بودی هر آینه امام محمد بجواز انعقاد استدلال
بدان ننمودی سوم منقوض است بحدیث لا صلوة الا بطهور که دلالت دارد بر
صحت مشروط بودن نماز بوضوء فقط و آن درست نیست و حلش آنکه مشروط
بودن شیء بیک شرط مانع نیست که مشروط بشرط دیگر هم بود گو در آن کلام مذکور نشده پس توجه
که شرط جمعه بمذهب ابی حنیفه است بدلیل دیگر نیز درستش ثابت گو مقلد انرا معلوم نباشد
و اطلاق لا جمعه بدان مرتفع و نیز نزد امام ابو یوسف رح لا جمعة الا فی مصر خبر یا اثر
صحیح نیست یا اطلاقش بدلیل دیگر مرفوع لهذا اجزای جمعه با تعدد موضعین مذهب ساختند اگر
این خبر و اثر صحیح غیر مئول بودی چگونه اقدام بر خلافش نمودی و همچنین نزد امام
ابو حنیفه مطابق ظاهر روایت بل نزد ائمه باقیین نیز غیر صحیح یا مرفوع الاطلاق است
از آنجهت توحد را اختیار فرمودند و نیز باتفاق اهل حدیث قول لا جمعة الا فی مصر
مرفوع به آنحضرت نیست بل غیر صحیح ازینجا صاحب بخاری در صحیح خود باب الجمعة
فی القری والمدن منعقد ساخته و نزد محققین حنفیه هم موقوف بر علی کرم الله وجهه
و بعضی صحابه دیگر است اگرچه این موقوف نزد انها در حکم مرفوع است اثبات
احکام مثل شرطیت مصر وغیره بدان نمی نماید و بر قول محمد نیز اطلاقش در ما ورای
ثلثه نزد محققین نا جایز و نیز استدلال بخبر و اثر بعد تحقیق تعین مذهب فایده قوت

مذهب سید بدشا آنکه مذهب را تابع هر خبر و اثر سازند و محقق است که مذهب تعدد جمعه است
و جواز تا ثلثه بشرط ضرورت و حاجت و اگر از ورود خبر و اثر مخالف مذهب تنبیه بلتش جایز
بود اصول مذهب مضبوط و متعین نتوانند شد که احادیث متعارضه باهم و مخالفه در
مذاهب اربعه بسیار اند لهذا ابن حجر و شیخی در سوانح انش از اطلاق لا جمعة الا فی مصر راجح
کدام از سابقین استدلال بر تعدد ننیاورده و مراد صاحب برهان بنا بر تحقیق
از قول انه موجود فی حق کل فریق منحصر است تا ثلثه و لفظ کل در اینجا مثل قوله تعالی
تدمر کل شیء بامر ربها و قوله عز و جل و اوتیت من کل شیء برای استغراق علی الاطلاق
نیست فلا یتوهم ما یتوهم اگر گوئی که چون حدیث لا جمعة الا فی مصر صحیح نباشد چگونه استناد
بر شرطیت مصر و احکام دیگر بر مذهب حنفی ازین حدیث درست باشد گوئیم که از نا صحیح
بودنش لازم نمی آید که احکام مذکوره غیر ثابت شرعی شوند چه جایز است که نزد ائمه
بر اثبات آن احکام دلیل دیگر بود که مقلد انرا واضح نباشد قوله و در فتح القدیر
بعد روایت التعدد آورده و عن محمد رح یجوز تعددها مطلقا الخ این کلام هم خالی از
تحصیل است چه مراد محمد نزد محققین از جواز تعدد مطلقا دو جا است نهایت
سه جا و مراد از مطلقا این است که نهر میان باشد یا نه و نزد بعضی ضرورت
و کبر شهر بود یا نبود چرا که این قول مقابل قول ابو یوسف است که تعدد را
مقید و مشروط بدین دو شرط نموده و فهمیدن جواز تعدد غیر محصور در کلام
فتح القدیر بر خلاف قرار داد و فیصله اهل تحقیق خالی از خطا نیست و قوله

فتح القدير ورده عن ابي حنيفه بلفظ روايت دعوى دليلي است كه تعدد مذهب ابي حنيفه نيست
بل يك روايت از وي بخلاف توحد كه نزد وي مذهب امام است ازينجا بلفظ عنه مصرح
مذهب آورده گفت والاصل عند ابي حنيفه لا يجوز تعددها في مصر واحد انتهى ولهذا قول
محمد را مذهب بودن ابي حنيفه نسبت بسرخسي فقط نموده نه تجويز جمهور و پسنديده و تحقيق
بيان كرده پس قول فتح القدير دليل موحدين است نه مكثرين و از قول سرخسي
في مسجدين والاكثر كه مراد از آن تا ثلثه است فقط ظاهر گشت كه لفظ مواضع كثيره چنانچه
از زيلعي وغيره صدور يافته يا مثل مسجدين و ثلثه والاكثر كه از زاهدي وغيره ناقل منقول است حقيقتا
خطاست اصلي ندارد كه بعد از قرن ششم حادث شده و با تجويز بودن تعدد تا
ثلثه كه مراد قول سرخسي است منافي موحدين و حاضرين نتواند شد بل بعين قول
ايشان است اينقدر ميان قولين تفاوت است كه در كلام سرخسي اين تعدد
بلا قيد ضرورت آمده و نزد محققين معاصرين مشروط بضرورت و حاجت است و
شايد كه مراد سرخسي هم مشروط بدين شرط بود كه حمل مطلق بر مقيد بمجراي عادت
ايشان مجوز است چنانچه گذشت در بيان فساد دليل تعدد و بطلان لا جمعة الا في مصر
در تحقيق كلام برهان حاليا گذشت و قول فتح القدير بعد بيان وجه روايت توحد
بتسميه جمعه و استدعا ليش بجامعيت الجماعات را والاصح الاول الخ دليل
بر بودن جواز تعدد مذهب ابو حنيفه نيست زيرا كه حيثيتش آنكه و صحيح تر اطلاق
جواز تعدد است يعني تا ثلثه بعلت ترجيح بر قول محمد چنانكه دلالت روشن دارد

برین معنی سیاق و سباق کلام فتح القدیر که بر اہل سلیقہ فہم عربیت مخفی نیست نیز این
عین مقصود موحدین حاضرین است چرا که نزد ایشان مطابق قول محمد و ابو یوسف و امام
ابوحنیفه تعدد تا ثلثه عند الضرورت جایز و اصح و مفتی به است و معنی کلام فتح القدیر نیز همین
صحیح تر جواز این تعدد تا ثلثه مذهب ابوحنیفه است و مفتی به است جایز و اصح
چرا که این معنی منافی قول خودش در باب الامامت است که آنجا جواز تعدد را
بر قول محمد بلفظ مفتی به تصریح نموده گفت علی قول محمد رح الخ و مآل آن مقام
بیان کرده ام از کلام درایه که بر قول اصحاب ما نماز جمعه خلف هر یک امام روا است
گو امام فاسق باشد و نیز مفاد قول اوست که تعدد را بلفظ عند مذهب ابی حنیفه صحیح اتفاقاً
قرار داده و ایضاً در باب العیدین تصریح ساخته که جواز نماز عید تا ثلثه جا قول
محمد است و در آن باب این هم گفته که نماز عید و جمعه مشترک اند در شروط سوا
خطبه باین کلام لاخفاء فی وجه المناسبة بین صلوة العید والجمعة فلما اشترکت
صلوة العید والجمعة فی الشروط حتی الاذن العام الا الخطبة لم تجب صلوة العید
الا من تجب علیه الجمعة انتهی ایضاً فیه قوله ویتوجه الی المصلی والسنة ان یخرج
الامام الی الجبانة ویستخلف من یصلی بالضعفاء فی المصر بناء علی ان صلوة العید
فی موضعین جائزة بالاتفاق وعند محمد رح یجوز فی ثلثة مواضع وان لم یستخلف
انتهی و گمان نمودن این معنی که حصر تعدد تا ثلثه در کلام فتح القدیر از شروط جواز
عید نیست مثل اذان و اقامت و دیگر امور متعلقه صلوة جمعه است خیلی از ...

بل طالب مستبعد چرا که معنی شرط نیست نزد اهل علم مگر خارج موقوف علیه که بدون
آن مشروط روا نبود و حصر تا آنکه همچنین است در کلام فتح القدیر و عالمگیری وغیره
که بدانش نماز عید باتفاق درست نیست یعنی در موضع رابع و خامس شرط اداء را
نیست و همچنین خیال کردن عدم صحت استثناء متصل و منقطع در کلام فتح القدیر
باطل است چه معنی کلامش اینکه در هر گاه که مشترک و برابر گشت نماز عید و جمعه در جمیع
شروط حتی الاذن العام مگر خطبه که این شرط در جمعه شده و در عید نیست الف و لام در الشروط
استغراقی است کما فی قوله تعالی ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا که شامل
است همه شرائط را و تغلیباً باعتبار مفهوم لفظ الشروط که مستثنی منه است خطبه
عید و جمعه را مستغرق است از آنجهت باعتبار وجود خارجی اخراج و استثنای
خطبه بطور متصل بیان نمود و مستثنی خارج غیر جنس مستثنی منه را از روی تغلیب
او خیال و در مستثنی منه در کلام باری آمده کما فی قوله تعالی و اذ قلنا للملائکة اسجدوا
لآدم فسجدوا الا ابلیس با آنکه ابلیس از جنیان شمرده اند الا ابلیس را
باعتبار دخول عزازیل در ملائکه تغلیباً استثنای متصل گفته اند نه غیر مستثنی منقطع را
غیر صحیح دانستن محض غلط مخالف جمهور علماء منقول و معقول است در هیچ
کتاب ثابت نیست و بر تقدیر ثبوت صحت خطاست چه مستثنی منقطع در فصیح
الکلام مجید نظام اکثر جا واقع چنانچه در الا ابلیس فصحای مفسرین تجویز فرموده اند
و شیخ الاسلام وغیره در کریمه و اولئک هم الفاسقون الا الذین تابوا من فذا

واصلحوا الذین را مستثنی منقطع والسنة وبهمین قیاس در ودان یجمعوا بین الاختین
الا ما قد سلف فرموده اند ونیز علمای نحو واصول فقه مستثنی را بمتصل ومنقطع تقسیم
نموده احکام را بیان ساخته اند گو مستثنی منقطع نزد اهل اصول از قبیل مجاز اسم
مستثنی یافته لیکن مجاز لو ولیس غیر فصیح نمیگویند چرا که مجاز در افصح الکلام واقع مثل قوله
تعالی واشتعل الرأس شیبا وغیر ذلک من الاشارات که بر واقف اصول ومعانی
مخفی نیست ونیز حدیث استثنای متصل ومنقطع آوردن بمعرض اعتراض بر علامه فتح القدیر
جز تعلّی وتشنیع در عوام فایده نرساند واینچنین شبهات طالب علمانه مسئله فتح القدیر را
باتحاد جمیع شروط عید وجمعه مگر خطبه وبعدم جواز هر دو در بادیه بر رای ثلثه نزد محمد منقوض نمیگرداند
در تفسیر کشاف آورده الا ابلیس استثناء متصل لانه کان جنیا واحدا بین اظهر الالوف
من الملائکة مغمورا بهم فغلبوا علیه فی قوله فسجدوا ثم استثنی منهم استثناء واحد منهم
ویجوز ان یجعل منقطعا انتهی ودر توضیح آورده وقد ذکر فی التقویم وجه حسن لکونه
منقطعا فاوردت ذلک فی المتن وهو ان الاستثناء المتصل اخراج عن حکم
المستثنی منه بالمعنی المذکور والمعنی المذکور ان معنی الاخراج هو المنع عن الدخول کما ذکرنا
صدر الاستثناء والاستثناء المنقطع هو ان یذکر شیء بعد الا واخواتها غیر مخرج
بالمعنی المذکور فقولنا غیر مخرج یتناول امرین احدهما ان لا یکون داخلا فی صدر الکلام
والثانی ان یکون داخلا فیه لکن لا یخرج عن عین ذلک الحکم وحکم صدر الکلام ان
ثبت فقد ثبت دینار فاسقطها وقوله الا الذین تابوا لا یخرج عن عین ذلک الحکم بل معنا

[illegible] فاسد لبعد التوجيه بهذا الحكم اخر ونظايره في القرآن كثيره منها قوله تعالى

[illegible] الا ما قد سلف فان قوله ما قد سلف اى الجمع بين الاختين

الذى [illegible] بين الاختين [illegible] غير صحيح [illegible] الكلام [illegible]

[illegible] الاخر [illegible] الا [illegible] فتح القدير

[illegible] احتمال [illegible] فتح [illegible]

[illegible] فتح [illegible] قول [illegible]

[illegible] اكثر [illegible] از كلام صاحب فتح القدير [illegible]

[illegible] قول [illegible] باطل [illegible]

[illegible] كلام صاحب فتح القدير [illegible] مخالف [illegible]

[illegible] ظاهر است که [illegible] مخالف جمهور با وجود [illegible]

مطابق [illegible] در الزام [illegible] واحد دليل [illegible]

است که مراد از [illegible] است که از اين مقدار [illegible] بالضرور [illegible]

ميشود [illegible] ذکر نمودن دليل واضح [illegible]

را [illegible] ديگر [illegible] نسبت [illegible] ساخته [illegible]

[illegible] بسياری از مسائل و دلائل مذهب [illegible] متسلط ميشود

و مذهب متروک ميگردد [illegible] اجماع است [illegible]

چنانکه در [illegible]

شرع بکلام شارع حسب اتباع لفظ نزد فقها منحصر در سببیت واجتماع مطلق یعنی فرد کامل که
عبارت از طرز توحید است متبادر از اطلاق جمعه واجتماع است ومطلق اجتماع فرد
ناقص بجهت آمیزش افتراق وتفریق جماعت غیر متبادر فقها متعارف باین دلیل
رجحان وجه توحید مذکور در ارتفاع منع صحیح بطور بدیهی پیدا است در هدایه فی کتاب الرهن
آورده لان الثابت للمرتهن ید الاستیفاء وهو ملک الید والحبس لان الرهن
ینبئ عن الحبس الدائم قال الله تعالی کل نفس بما کسبت رهینة الخ لیس از آن
گفته والاحکام الشرعیة تنعطف علی الالفاظ علی وفق الانباء انتهی واین معنی را
بسیار جا دران تصریح نموده که بر دانشمند تفحص پیشه مخفی نیست ومحقق ملا عبد السلام
در شرح منار وجه اراده فرد کامل واخراج ناقص را در احکام چنین تصریح
کرده لا خفاء فی ان الناقص کالعدم انتهی ودر نور الانوار وجه عدم شمول
لفظ رقبه بر فرد ناقص یعنی معیب مثل زمنه واعمی چنین آورده ونحن نقول
الزمنة لیس بتخصیص بل هو غیر داخل تحت الرقبة المطلقة اذ هو فائتة جنس
المنفعة والرقبة المطلقة ما یکون سلیمة عن العیب والموهوب غیر مملوک من وجه
فلا یتناولها اسم الرقبة انتهی ازین قاعده اصول واضح که اسم جمعه واجتماع
شامل جمعیت اجتماع ناقص بطور تعدد نیست واطلاق اسم جمعه بروی صحیح نیست
بجهت پذیرفتن نقصان وعیب تفریق وازینجا جواب دیگر بعدم اضرار اطلاق
لا جمعة الا فی مصر توحید را بر متنازع فیه واضح است چه منع مذکور بر وجه جامعیت الجماعات

بطور توحد خالی از مکابره یا غفلت ازین قواعد نیست و نیز مواظبت آنسرور
صلی الله علیه و آله وسلم بر توحد همراه صحابه و عدم اجازت تعدد آنها و اجماع
صحابه بر عمل بعد آن سرور علیه الصلوة والسلام و قرائن نوشتن حضرت
عمر درین امر محمود بعمال بصیغه امر موکد بلفظ کل که گذشت هر آیینه مرجح این وجه
وجیه و رافع چنین منع کرده است واضح گفتن فتح القدیر جواز تعدد را دلیل
است که توحد هم نزد وی صحیح است و نیز ان اصحیت و تصحیح شمس الائمه معارض
و مدفوع است بتصحیح طحاوی مر توحد را و تبدیع حسام الدین صاحب جامع صغیر
و تمریض صاحب مستملی و غیره تعدد را ازینجا ضرورت جامعیت جمیع جماعات در جمعه
بر مذهب امام ابی حنیفه رحمة الله علیه و بطلان قول قائل هم ازین کلام محقق شد که علت
تعدد نیست الخ از طرف سرخسی و ابن سید الناس گذشت قول او نیز در فتح القدیر است
تحت قول الهدایه الجمعة جامعة للجماعات کلام فتح القدیر درین قول صاف دلیل
است بر موحدین را و عجب از حامی تعدد که بمطلب منقولات خود هم نمیرسد
چرا که این قول صاحب هدایه علی نافی فتح القدیر دلیل موید است که نزد صاحب
هدایه جمعه جامع جمیع جماعات است اصلا تعدد وی روا نیست و مقبول و معمول
بودن کتاب هدایه شرقا و غربا معروف و از کلام فتح القدیر این هم واضح
که روایت جواز تعدد مختار سرخسی و موافقان وی است سابق از یکی از
ثقات مذهب نه پسندیده از جهت او را بانی وادی این امر گردانیده

تخصیص بسرخسی وغیره وعدم انتساب بافقه منه ساخت قوله وهم در نسبت اذا تعدد
اقامتها فی المصر علی قول محمد وهو المفتی به انتهی این نقل قائل مستلزم بطلان
عندیه خودش است چه ازین منقول واضح که تعدد نزد فتح القدیر فقط قول محمد است
نه مذهب ابی حنیفه چنانچه مزعوم منکرین توحید است والا چنین گفتی علی قول ابی حنیفة ومحمد
مراد ازین تعدد قول محمد مفتی به ثالثه است فقط چنانچه از فتح القدیر وعالمگیری
وغیرهما در باب العیدین واز قاضیخان وشرح وقایه وغیره معتبرات مشهوره واضح
کما سلف دریں مقام غور باید فرمود که خود این قائل چه قدر تغلیط وتلبیس
در دین کرده ودر صدد فتوی این معنی منسوب بدیگری ساخته یعنی اول کلام
فتح القدیر را که صریح در توحد نزد جمهور بود اخفا نمود تا حق مخفی گردد وآن این است
قال فی الدرایة قال اصحابنا لا ینبغی ان یقتدی بالفاسق الا فی الجمعة لان فی غیرها یجد
اماما غیره انتهی یعنی انه فی غیر الجمعة بسبیل من ان یتحول الی مسجد آخر ولا یأثم فی ذلک
ذکره فی الخلاصة وعلی هذا فیکره فی الجمعة اذا تعددت اقامتها فی المصر علی قول محمد
وهو المفتی به لانه بسبیل من التحول حینئذ انتهی کلام فتح القدیر بعینه درین قول لفظ اصحابنا
صیغه جمع دلیل صاف است که نزد جمهور حنفیه سوای قول محمد نماز جمعه پس یک
امام جایز نیست گو امام فاسق بود و ادائش بدیگر جا موجب اثم وگناه است اگرچه
پس امام متقی باشد کما تقرر عندهم ان مفهوم الروایات معتبر بالاتفاق و
ازینجا ثبوت خطاء ظن شمس الائمه بودن تعدد مذهب ابی حنیفه از کلام فتح القدیر

واضح ونیز فتح القدیر تحت قول هدایه لانها انما تجمع عظیم الخ وارشاد الشرح تحت لوحدها
تصریح نموده باین عبارت فان التقدم علی جمیع اهل المصر یعد شرعا وزیعة الخ ودر مستملی کبیر
گفته لانها انما تجمع عظیم اذ هی جامعة للجماعات المتفرقة فی المساجد وغیرها انتهی از کلام
فتح القدیر روشن که مراد تجمع عظیم در قول صاحب هدایه تمام اهل مصر مقیمین جمعه اند
که پس یک امام این نماز گذارند واز گذاردن بمواضع متعدده باز مانند وهمین است
مضمون کلام منقول مستملی کبیر چنانچه ظاهر است قوله درعینی شرح هدایه می آرد وفی
المبسوط الخ این هم دلیل روشن است که از سرخسی در مبسوط لفظ موضعین
واکثر آمده که مراد از آن تا ثلثه است عند المحققین علی ما مر ولفظ مواضع کثیره نزد وی
خطاست وعدم صحت قول مبسوط سرخسی بالتحقیق گشت قوله در درر غرر می آرد
جازت الجمعة فی مواضع من مصر الخ این قول دلیل است که نزد صاحب درر غرر هم
زیادت لفظ کثیره بعد مواضع که عبارت است از ثلثه خطا واختراع است از این جهت
فقط لفظ مواضع آورده وعدم صحت این قول هم از ما قبل واضح قوله وفی
لان فی الاجتماع فی موضع واحد فی مدینة کبیرة الخ دلالت دارد براینکه انحصار حرج
بموضع واحد وشهر کبیر است ودر تعدد تا ثلثه ولو حد شهر صغیر حرج مرتفع است
قوله در بحر الرائق می آرد لتؤدی فی مصر فی مواضع الخ این قول رکیک است چه بنیاد
استدلال بقول بحر الرائق وبیان مرادش از ما سبق لا یحتاج صاحب اعاده نیست
واین کلام بحر الرائق بتحقیقت قول زیلعی است لهذا گفته کذا ذکره المشایخ والمراد

الزیلعی و نقل بحر الرائق از سرخسی لفظ فی مسجدین و اکثر دلیل بر یدا است که لفظ مواضع
کثیره ایجاد زیلعی است و فساد قولش هو الاصح مفصلا از بالا واضح و عدم تصحیح قول
سرخسی و ضعف استدلال باطلاق لا جمعة الا فی مصر و تحقیق قول شیخ القدیر هم
عنقریب گذشت و قول بحر الرائق و بما ذکرنا اندفع ما فی البدائع الخ و هو نص تحقیقش از
قول بدائع ازان مندفع نخواهد شد بل قولش بقول بدائع مندفع است و قول بدائع
مطابق ملتقی و سراجیه و دیگر معتبرات است و مذهب جواز مطلقا نسبت بجمیع مذهب
ابو حنیفه لو تعدد است کما مر اما اگر مراد از مذهب قول محمد باشد و از جواز مطلقا تا
ثلثه گیرند با این قول مطابق عندیه سرخسی شمارند و لفظ مطلقا صرف برای رفع تقیید
توحد و تعدد موضعین پسند ازند و مراد مطلقا زیاده از ثلثه گرفتن خطا و خلاف جمهور
است و کلام قنیه و نیل لی اعتبار است که آفت اقامت جمعه بموضعین از اهل مرو ایران
دیار حادث شده و در بعض کتب فقه آمده که بادشاه وقت زیلعی غصب مسجد جامع
داخل نموده با این عند بعضی علما جمعه دیگر اقامت کردند مسعود المحققین علما
دامیه فضلا حکم به بطلان جمعه هر دو بصورت معیت و یکی در حالت سابقیت
و مسبوقیت نموده با دای چهار رکعت بعد جمعه از روی وجوب بنا بر احتیاط
فرموده و قول بحر الرائق و آنچه در قنیه است همه آنش مبنی بر قول ضعیف مخالف
مذهب است پس نسبت احتیاط در ادا کردن این چهار رکعت الی خلاف
مذهب ابی حنیفه مبنی بر قول محمد است نزد جمهور که آنرا صاحب بحر متابعت

مستحسن مذهب قرار داده و ظاهر نیست که احتیاط و عمل با قوی الدلیلین در صورت
تعدد با داکردن اربع است لهذا صاحب فتح القدیر محقق حنیفه فایق و عالی رتبه از صاحب
بحر رایق بمدارج در اصول و فروع و فن حدیث و اسمار رجال و تخریج ماخذ مسایل از
احادیث و دیگر فقهای ثقات مثل علامه ابراهیم حلبی وغیره ادای اربع را در صورت
تعدد فرموده اند پس انکار صاحب بحر رایق در برابر چنین فحول چیم مغیر چه وثوق دارد
واقوی دلیلین در تو حد مواظبت آنسرور صلعم این نماز را بلا ترک بیعت صحابه و قطع واحد
واجماع صحابه بر آن و فرامین نوشتن حضرت عمر بعمال برای این کار و امر آنسرور
علیه السلام در صورت فارغ شدن امام جمعه از این نماز و نیافتن مقتدی این نماز را
با آن امام بادای ظهر نیعقد جمعه باین کلام حسن نظام من ادرک من الجمعة رکعة
فلیصل الیها اخری ومن فاتته الرکعتان فلیصل اربعا او قال الظهر رواه الدار
قطنی هر آینه ثابت و متحقق و بتحقق پیوسته که بمقتضای دلیل اطلاق را بر مذهب
ابوحنیفه غیر معتبر و نامسلم و بودن جمعه جامع جمیع جماعات و تسمیه اش باین وجه
بر مذهب ابوحنیفه رح مقید بل واجب و این در صورت تعدد بسبب فرقه و افتراق
جماعت حاصل نیست پس ساقط گردید قول صاحب بحر لا تقید لانه حاصل مع التعدد الخ
وانچه از علامه ابن حجر باشندۀ تحفه منقول شد که قول باجتماع مطلق قول بالاحتیاط نیست
غیر مسموع است نزد اهل تحقیق چه جمعه را اجتماع مطلق فرد کامل است بر مذهب شافعی نیست
کر وجوهش عنقریب ذکر یافت و انچه علامه مذکور نوشته که دلیل عدم جواز تعدد فی ما

نشده مبني بر غفلت است که دلیلش حالیا دریافتی و قضیه ضرورت وحاجت را در
عدم اشتراط اجتماع مطلق دخل دادن و ذکر مبتنی لا یکلف الله نفسا الا وسعها وما
جعل علیکم في الدین من حرج بر آن گواه آوردن عجیب تر است از ایشان مثل وي چه در امور
منصوصه از آن سرور صلعم قولاً یا فعلاً تکلیف و حرج را گنجایش مداخلت نیست کما صرح
في موضعه الا لازم آید عدم معرفت شارع این قضیه را و هو کما تری و نیز لازم آید مثلاً که
غسل واجب بایام سرما و کذا داشتن صوم فرض در موسم گرما غیر معذورین را بعلت
تکلیف و حرج ولا قائل به احد و ایضا مقتضای تکلیف و حرج این است که تعدد بقدر ضرورت
وحاجت جایز باشد و آن منحصر است در اثنین یا ثلثه تجویز نمودن محالیکه عدم جوازش مفصلا
بکرات معین گشت پس استدلال بقول بحر رائق بر جواز غیر محصور مبنی بر خلاف فیصله محققین
چنانکه عند غیر ماهرین است خالی از قلت تدبر نیست از اینجا بوضوح پیوست که قول قایل
از این کلام صاحب بحر رائق ثابت شد که قول صاحب بدایع الخ محض غلط و ظاهر البطلان
است و زعم او ممنوع که در اعتبار صاحب بحر رائق کسی را مجال انکار نیست دلیل بر عدم
ملاحظه کتب فقه چه بسیاری مسایل صاحب بحر نزد فقها مقبول و معتمد نیست بلکه چندین جا
قولش ناپسندیده روایت مخالفش را راجح و مفتی به شمرده اند که بر مطالعین نهر و
وتنویر الابصار و شروح اشباه و بر ملاحظین در مختار مخفی نماند لهذا برای اطمینان
ناواقفین بعض روایات در اینجا منقول میشود در در مختار في کتاب البیوع
دفع قول صاحب بحر وغیره باین کلام مذکور و قال محمد یاخذه في الاول بعشر و نصفه

بالشیار دی الثانی ثابت و تضعیفه وهو اعدل الاقوال بحر واقره المصنف وغیره
قالت لکن صحح القهستانی وغیره قول الامام وعلیه المتون وتصحیح الغزی اهلقی ایضه البشیرت ولیده
قوله الی الده صاحب بحر اعدل الاقوال تمام عبارت صاحب در مختار آنست اختلاف متون غیر اعدل دا
فتوی بر صدمش زاده وبچنین بیان صاحب نهر فایق بنا باختلاف صاحب بحر اختیار نموده از انجمله
مشتاف بحث ابن روایت تقویم الابصار ودر مختار رقم نمیشود ما یبطل بالشرط الفاسد
ولا یصح تعلیقه البیع والقسمة والاجارة والرجعة قال المصنف انما ذکرنا تبعا للاکثر وغیره
قال شیخنا فی بحره وهو خطاء والصواب انها لا یبطل بالشرط اعتبارا لها باصلها وهو
النکاح واطال الکلام لکن تعقبه فی النهر وفرق بانها لا تفتقر لشهود ومهر ولا حجته ان
علی حرة تکحها احد لئلا تهیا ویبطل بالشرط بخلاف النکاح انتهی کلامهما فی باب المتفرقات
من البیوع پس قول صاحب مختار لکن تعقبه فی النهر الخ برهان صریح است
که با وجود ایضاح واطالت کلام بحر رائق درین مسئله صاحب نهر فائق اقرار نه پسندیده
بل مسئله بر خلاف بحث ثابت گردانیده پس بطلان قول قایل وچون در اعتبار
صاحب بحر کسی را مجال نیست الخ برنا واقفین فن هم اظهر من البیان گشت
قوله در نهر الفائق بیگانه و گوید الی الجمعة الخ این کلام حضرت هم دلیل با حضر
نیست چرا که مراد از مواضع در کلام نهر فائق نزد انها تا سه جا است فقط وایضا
محمول بر مواضع ضرورت وحاجت است کما فصل مراد او آوردن صاحب نهر
فقط مواضع رست بر زیلعی وغیره که لفظا کثیره از طرف خود ها زیاده کرده اند

ودر قولش رواه محمد عن الامام اشارت است که این روایت است از امام نه مذهبش
و تصحیح آن که نقل از تصحیح غیر است مناسبت شرحی است یا اثبات نسبت این امر با امام آنچه
محمد و لفظ علیه الفتوی دلیل حصر تا ثلثه است چرا که فتوی زیاده از دو جا یا سه جا
تصریح نیافته و دخل داد لفظش حرج را و اجتماع موضع واحد هم دلیل حصر مذکور است
قوله و همچنین است در فتاوی عالمگیری که بالصد علماء اتفاق کرده الخ این هم منقح مطلب
نیست چه هرگاه بعض مواضع کثیره تا ثلثه قرار یافت روایت عالمگیری هم مثبت زیاده
نشد بل مفید مطابقت مع این گشت و خود کلام عالمگیری در باب العیدین صریح است
بحصر نماز عید و جواز اقامتش در دو جا یا سه جا نزد صاحب عالمگیری و غیره از محققین که نماز جمعه
و عید در شرائط متحد است از اینجا نزد ایشان حصر تا ثلثه و مراد داشتن لفظ این مقدار
از مواضع کثیره در باب الجمعه واضح و کلام عالمگیری در آن باب این است و یجوز اداء
صلوة العید فی موضعین واما اقامتها فی ثلثة مواضع فعند محمد رح یجوز و عند ابی
یوسف رح لا یجوز کذا فی المحیط انتهی ایضا فیها و یشترط للعید ما یشترط للجمعة
الا الخطبة کذا فی الخلاصة انتهی و این قدر هم مفتی به و معتمد علیه بعلت ترجیح است
و این را قول ابی حنیفه واضح و صحیح دانستن مطابق امام سرخسی رح و اتفاق است
و نسبتش آنچه گذشت بار باد دانستن از بسته تحقیق ظاهر گشت که مطابق تحقیق و اصل
کامل دهلوی قدس سره خود مجوزین غیر حاصرین که این تجویز خود را مخالف
عالمگیری رواج داده اند مصداق غرض سلطانی اند معهذا مرد ایشان فتاوی

مذکور مفتی بها و معتمد بودن ممنوع و الا الزام آید که عمل بر دیگر کتب معتبره و بر روایت مخالفش
ساقط الاعتبار گردد و لایجوزه احد من اهل العلم و در کلام عالمگیری خلل بوجه دیگر است که
مواضع کثیره را قول ابی حنیفه و محمد گفته و در ماسبق محقق گشت که این عبارت از طرفین
در کتب حنفی هم اصلا منقول نیست مگر گفته باید که صاحب عالمگیری تجویز خویش بیان نساخته
مطالع هندیه زیلعی و غیره لفظ مواضع کثیره آورده چنانکه دلالت دارد بر این معنی
قول عالمگیری در آخر این روایت کذا فی البحر که ناقل بجهت تدلیس و تغلیط در فتوای صحیح د
نه نوشته و نیز این قول خود بکلام فاضل مذکور منقوض چراکه در عالمگیری فی کتاب الذبائح
خوردن جانور کافران که برای آتش خانه و بتان مقرر کرده اند اگر مسلم بنام خدا ذبح
کند روا داشته و حرام ندانسته از تاتارخانیه و جامع الفتاوی روایتش منقول
ساخته و فاضل مذکور جانوری را که در حق آن آواز و شهرت برای غیر خدا داده شد
خواه آن جانور کافر را بود یا مسلم را تخصیص بحکمی نفرموده حرام محض نوشته
در سلک حرمت میته و خنزیر بکریمه و ما اهل به لغیر الله منتظم نمود که بوقت ذبح نام خدا
بران یاد کرده شود و شواهدش از تفسیر نیشاپوری و کتب فقه ایراد فرمود که بر
ملاحظین تفسیر فتح العزیز و فتوای ذبیحه فاضل مسطور این معنی مخفی نمانده در روایت
عالمگیری است مسلم ذبح شاة المجوسی لبیت نارهم او الکافر لآلهتهم تؤکل لانه
سمی الله تعالی ویکره للمسلم کذا فی التاتارخانیة ناقلا عن جامع الفتاوی انتهی
قوله ویکره للمسلم معنیش آنکه و مکروه است این ذبح یا این فعل یا اکل برای

بمسلمانان نه جرا هم ازینجا واضح که فاضل دهلوی این روایتش را باور نداشته برخلافش
رقم فرموده اگر کدام عالم دیگر مسئله خلاف عالمگیری از کتب معتبره منقول نموده جز آن
فتوی و بدستور صاحب مضایقه اگر بخیال کسی گذرد که فاضل مذکور این مسئله عالمگیری را
ملاحظه نفرموده حرمت ذبیحه مرقومه علی الاطلاق نوشته درین صورت مخالفت
عالمگیری از ایشان عمدا بعمل نیاید تا گفته شود که روایت عالمگیری را معتبر ندانسته‌اند
جواب اول آنکه نا ملاحظه کردن عالمگیری از امثال این فاضل در چنین مسئله که
فتوایش بکمال تنقیح و تحقیق بغور تمام نوشته شد خلاف قیاس است این امر هم
از عقیده منکرین حضرات است دوم بالفرض و التسلیم که شاید فاضل مسطور ملاحظه عالمگیری
نفرموده باشد پس الحال بر غیر حاضرین لازم آید که این روایت عالمگیری بفتوای حرمت ذبیحه
مسطوره مردود شود و معمول بها نماند و این مناقض منقول ایشان است بالضرورة هم
بر ایشان که فتوی و کلام محقق دهلوی در عقیده ایشان غلط است پس چگونه نوشتن فاضل
مسطور اعتبار عالمگیری بمبالغه تمام نزد اینها قطعی القبول و الصواب بود و قابل خطا نشود
اگر گفته شود که عالمگیری این مسئله را از تاتارخانی و جامع الفتاوی آورده نه قرار داد
خود لیکن بیان کرده جوابش اینکه در مسئله تعدد جمعه بمواضع کثیره هم تجویز خویش اظهار نساخته
بل نسبت آن به بحر رائق داده در آخر گفت کذا فی البحر و ایضا اکثر مسائل فتاوی
عالمگیری مبنی بر روایات کتب موجدین و حاضرین تا اثنین و ثلثه مثل غرائب و
سراجیه و خلاصه و محیط سرخسی و جواهر الفتاوی و عتابیه و جواهر الاخلاطی و بدایع

و جوهره نیره و غیرها است که بر ناظرین عالمگیری این امر ظاهر تر از بیان است و چون
نزد این قایل روایات این کتب غیر مفتی بها و نا معتمد است باز چگونه روایات فتاوی
مذکور معتمد و مفتی بها خواهد شد اذ فساد المبنی علیه یستلزم فساد المبنی کما هو مصرح
فی موضعه پس از وضوح همین است فساد قول قایل همچنین است در فتاوی عالمگیری
الخ قوله و در حجیة الامة می آرد تجوز فی موضعین الخ بطلان استدلال از کلام حجة
الامة بر تعدد مطلقا مفصلا گذشت قوله و در شرح کبیر منیة المصلی بعد ذکر روایات
التوحد الخ این کلامش مبطل قول خودش است چرا که در شرح کبیر منیة المصلی التعدد
را مذهب ابی حنیفه و اظهر روایت پسندیده و صحت جواز تعدد نزد ابی حنیفه قول سرخسی بیان
کرده و در شرح صغیرش صحت تعدد را بلفظ قیل تضعیف نموده و التوحد را ظاهر روایت
اختیار فرموده و ایضا تضعیف قول سرخسی از بیان سابق هویدا و عبارت
شرح کبیر و صغیر منیة المصلی اینست اقامة الجمعة فی موضعین او اکثر من مصر واحد فیه
اصح العقد عن ابی حنیفه روایتان والاظهر عدم جوازها الخ انما یجوز اقامة الجمعة
فی المصر فی موضع واحد لا اکثر فی ظاهر الروایة عن ابی حنیفه وعنه کقول محمد انها تجوز
فی مواضع متعدده و قیل هو الاصح الخ قوله و بعد ازین کتاب در ذکر دلیل ابی یوسف
الخ این قول غیر نافع مطلب این قایل است چه کلام شرح کبیر برای بیان
دلیل و عنده به سرخسی است نه آنکه خود شارح این دلیل پسند کرده چرا که مختار نزد شارح توحد
است بظاهر روایت و اظهر از امام و قولش لان فی المصر فی موضع او

و ضعین حرجا فی المدینة الکبیرة دلیل واضح است که جمع در شهر شرعی در موضع واحد صحیح بودن
است نه در ثلاثه و در شهر کبیر است نه صغیر و توهم تهییج فتنه در توحد دلیل اتحاد هی نمیتواند شد
چرا که این امر نادر التوحد و موجودی است و اعتبار شرعا امور الکثیرة غالبة الوقوع میباشد
و ندرت این امر از قولش و قد یکون فیه تهییج الفتنة لتقابلیه هم روشن و در اکثر اوقات
از توحد صوت و اصلاح فیما بین و برکات کثرت جماعت و رفع منازعت جمعیت قلبی
اهل ایمان حصول می یابد ازین باعث این دلیل همی را اهل علم نه پسندیده و در ا
و سنیت توحد اتفاق دارند و در فرضیتش نوعی اختلاف و نیز منقوص است بجماعت
پنجگانه که فیما بین اهل اکثر محله اختلافی می باشد لیکن باین که بجهت خوف هیجان فتنه مسجد محله خویش را
گذاشته برای جماعت بمحله دیگر روند و بطلانش ظاهر و بالفرض سلمنا که توهم هیجان فتنه
و اختلاف موجب تعدد است لیکن باید که رخصت تعدد نزد این استدلالیان گروهی
را که این اندیشه دارند در ایام اندیشه روا باشد نه تعدد مطلقا چنانکه دعوی آنها
است پس تقریب ناتمام است و بیان ضعیف استدلال بشرطیت اطلاق مصر و
تحقیقش در هر فریق سابق منشور و جا ذکر یافت قوله و نیز ابراهیم حلبی در ملتقی البحر
الخ این قول دلیل است که لفظ کثیره بعد مواضع نزد ابراهیم حلبی هم خطا و مخالف
صحیح است و دانستی که از مواضع تا ثلثه مراد است پس مدعا حاضرین از بینها
منقوله منکرین هم حاصل قوله و در در مختار می آرد و لتودی الخ دفع این قول
از ما سبق واضح مستغنی الاعادة است و در حقیقت کلام منقول صاحب در مختار

کلام عینی و فتح القدیر و بحر الرائق است که بطور قصر عبارت آنها آورده و درینجا هم ازین
قابل تدلیس واقع شده که آخر کلام در مختار که لفظ احوط بر خلاف مطلبش میآرد
مذکور نساخت و آن این است کما حرره فی البحر و فی مجمع الانهر مشعرا بالمطلب و الاحوط نیته
آخر ظهر ادرکت وقته لان وجوبه علیه الاخر الوقت انتهی و عجب است از صاحب در مختار که از
امامت فتح القدیر تعدد را که فعل محمد لو و مذکور ساخت و مذهب توحید جمهور را که از
درایه بلفظ قال اصحابنا بصیغه جمع منقول است بیان نکرد شاید که رجوع از فتح القدیر
میسر نشد یا غرض دیگر باشد بر ترک آن و الله اعلم و کلام امامت فتح القدیر بتمامه در صدر
اوراق گذشت فلینظر قوله و در طحطاوی حاشیه در مختار تحت قوله مطلقا الخ
قول طحطاوی درین قول صاحب دلیل است که مراد از مطلقا بعد مواضع کثیره نیست که
ضرورت در آنجا بود یا نبود و نهر فاصل باشد یا نباشد مقصود آنکه مطلقا فایده تعمیم حصر
می بخشد چنانچه غیر حاضرین فهم کرده اند لیکن طحطاوی در تفسیر مطلقا تعمیم ضرورت نیست
خلاف محققین آورده چه نزد ایشان بضرورت و حرج و کبر شهر تعدد و اصلا روا
کما مر و فایده مطلقا نزد آنها تعمیم حیلوله نهر است فقط قوله لا اطلاق الخبر و هو لا جمعة
الا فی مصر الخ مستفاد از خبر حدیث مرفوع میباشد و نزد اهل حدیث بل محققین
حنفیه هم مرفوعیتش ثابت نشده موقوف بر بعض صحابه است لا یدل الدعوی جمعه
و مرفوعیته لیس الاثبات لیسین ضعف و بیان فساد استدلال باطلاق لا جمعة
در قول صاحب برهان مشروح گشت و قوله لان فی الزام اتحاد الموضع الخ دلیل است

که در تعدد و جا یاست حرج مرتفع و در حق کسانیکه قریب المسافت از جامع اند صلا
تعدد روا نیست و انچه گفته که دلیل بر عدم جواز تعدد یافته نشد بل تفیه ضرورت عدم
اشتراط وی است ربحا کتش در دفع کلام صاحب تحفه گذشت پس استدلال بر جواز
علی الاطلاق از کلام طحطاوی قابل استدلال نیست قوله در منح الغفار سیکوید الخ این کلام
عینی از بیان فساد نیست که وجوهش در نظایر آن گذشت و قول منح الغفار و به جزم
فی الکثر بعد ذکر مواضع کثیره ظاهر الاختلال است چراکه در کنز فقط لفظ مواضع مذکور است
و نقل منح الغفار از سرخسی فی مسجدین و اکثر نداریم بدکه لفظ مواضع کثیر از وی تا ثابت نیست
اختراعی است و بیان قول زیلعی و سرخسی و فتح القدیر سابق گذشت در قول منح الغفار حاجت
اعاده ندارد و انچه گفته و ذکر فی بعض المعتبرات ان ظاهر الروایة جوازها فی موضعین الی جمع
فی اکثر من ذلک و علیه الاعتماد الخ این کلام منح الغفار مصرح مطلب حاضرین است که از وی و ایا
معتبرات تا ثلثه هم درست نیست چه جای زیاده ازان و انیست مقتضی ظاهر الروایت
و درین کلام رواست برین قایل که روایت حصر را غیر معتبر شمرده و صاحب منح ظاهر
الروایة و علیه الاعتماد از بعض معتبرات قرار داده و لکن قول صاحب منح و لکن المذهب
ما ذکرناه درست نیست چراکه مذهب ظاهر روایت میباشد مگر از مذهب قول محمد یا عند
سرخسی مراد دارد و در ذخیره مذکور است لا یعدل عن ظاهر الروایة لما صرحوا ان ما خرج
عن ظاهر الروایة لیس مذهبا لابی حنیفه رح و لا قولا له فی البحر رایق فی کتاب القضاء
ما خرج عن ظاهر الروایة فهو مرجوع عنه لما قرر فی الاصول من عدم امکان صدور

قولین مختلفین بینهما یبون من مجتهد والمرجوع عنه لم یبق قولا له انتهی و در جای دیگر چنین وما خالف
ظاهر الروایة لیس مذهبا لائمتنا الحنفیة انتهی از این تحقیق قول قایل و از این قول صاحب
منهج الغفار نیز بتحقیق پیوست الخ باطل و فاسد گردید قوله و در رسایل الارکان تالیف
مولانا علامه عبد العلی رحمه الله مرقوم است الخ این کلام قایل موصل بمرادش و مفوت
مطلب موحدین حاضرین نیست چه مولانا موصوف نیز جواز تعدد را قول امام محمد قرار
داده و روایت از امام ابی حنیفه مذهبش بیان فرموده چنانکه قول شان قال الامام محمد
ورواه عن الامام ابی حنیفه وهذه الروایة الخ نص قاطع نزد ماهرین درین باب است غایت
ما فی الباب انکه این روایت ابی حنیفه و مذهب محمد را مطابق قول محققین مختار نموده
مفتی به قرار داده اند و آن موافق مدعای حاضرین است چراکه مراد از جواز تعدد مطلقا
تا ثلثه گرفته بلفظ اثنین و اکثر که نزد فقها در باب الجمعه و عیدین برای ثلثه متعارف شده
تعبیر فرموده اند و از برای قطع ماده زیادت از مقدار مذکور بلفظ ثلثه و اکثر در عنوان کلام
خود را سیاق نداده اند و همچنین بلفظ مواضع کثیره موهم این زیادة را ترک نموده اند
و تعدد تا ثلثه نزد ایشان هم برطبق قول محققین محمول بر مواضع ضرورت و حاجت
حمل مطلق بر مقید بمجرای عادت فقهای خواهد بود و مراد از مطلقا نفی مذهب ابی یوسف
و سلب تقیید حیلوله نهر است و اگر مراد کلام شان بر غیر مبنا در حمل نموده این رد را
نزد ایشان مذهب ابی حنیفه قرار دهند چنانچه مزعوم ناقلین کلام است هر آینه مبنی بر منا
قول شمس الائمه حلوانی باسناد بنام کتاب محمد و همچنین معرکه الفحول خواهند شد که ضعفش

بوجوه شناختی و آنچه بر وجه جامعیت اجماعات بطور تشقیق منع مشهور یاد نموده اند رفع بعضی
مع دلیل ابانت سابقا و تحقیق کلام فتح القدیر و غیره بر وجه تفصیل موضح یافت و آنچه از
امیر المومنین علی کرم الله وجهه از صحت اثر بتعدد جمعه مرویست ساخته بنسبت تصحیح آن بمنهاج السنة
ابن تیمیه منقول نموده منافی مقصد قائلین توحید و حصر منقول اند نشاید بچند وجه اولا آنکه خود ناقلین
مشاهیر حنفیه محققین جماهیر اصلا از جناب امیر منقول اهل ایمان کرمنت جمع غفیر با وجود تفحص
و تفحص بالغ در بین اهر این اثر روی انتساخ ابن تیمیه را از کجا بهم رسید ثانیا آنکه خود
ابن تیمیه بر روایت آنکه بلا اسناد مذکور گردد قابل حجت نیست و ظاهر است این اثر منقول الی الآن
سند ثقات نگردیده چگونه تصحیح قابل حجت بر منهج ابن تیمیه متصور گردد و کلامش در منهاج
بر نفی اعتماد اینچنین اثر بجواب مخالفین مذهب این است الجواب ان هذا النقل ان صح
عن ثعلب فثعلب لم یذکر له اسنادا حتی یصحح به انتهی و جای دیگر در آن کتاب بجواب
مخالفان چنین پرداخته والجواب ان یقال اولا این الاسناد الثابت بهذا النقل
عن ابن عباس فان اول ما یجب علی المحتج بالمنقولات ان یذکر الاسناد والذی یعلم
به صحة النقل و الا فمجرد ما یذکر فی الکتب من المنقولات لا یجوز الاستدلال به انتهی و ثالثا
بالفرض سلمنا این اثر مسند و صحیح است لیکن مراد از تعدد تا دو جا است فقط یا سه جا
نه زاید و آن هم محمول بر صورت ضرورت و حاجت است فلا یمشی الاستدلال
به علی الجواز غیر المحصور مطلقا و رابعا آنکه معارض است بقول امیر المومنین و خبر ایشان
امام المسلمین حضرت عمر رضی الله عنه که در باب توحید تعال مرقوم فرموده اند نیز

بمواظبت آنسرور صلعم همراه صحابه بوحده را و ایضاً اکثر اقوال ابن تیمیه نزد جمهور نامقبول است
چنانچه فاضل کابل شاه عبد العزیز دهلوی علیه الرحمه تصریح نساختند که ابن تیمیه انکار غوث
و قطب و ابدال کرده و تلمیذش ابن القیم هم بر دین وی بوده است و نیز انکار سفر زیارت قبور انبیا
علیهم السلام بجهت تمسک بحدیث لا تشد الرحال از وی صادر یافته که این باجماع
درست نیست بر مطالعین مرقات شرح مشکوة ملا علی قاری وغیره واضح است بعضی
علما حکم بکفر کسی که اطلاق شیخ الاسلام بر وی نماید کرده گو بعضی دیگر نفی کفرش پرداخته
در کشف الظنون مرقوم است بحث ابن تیمیه و ابن الزملکانی فی مسئلة الطلاق و فی حرمة
شد الرحال الی قبور الانبیاء فصنفوا فیه منها الابحاث الجلیلة و کتاب الدرة المضیئة و بالغ
العلماء فی رده حتی صرح بکفر من اطلق علیه شیخ الاسلام فانتدب حافظ الشام شمس
ناصر الدین فجمع کتابا سماه الرد الوافر علی من زعم ان من اطلق علی ابن تیمیه شیخ الاسلام
کافر انتهی و نیز معروف است که وی مذهب حنبلی دارد و نزد امام احمد توحد است و تعدد
بضرورت تا موضع امن هم جایز است چنانچه در معدن دیگری تصریح است این اثر نزد
امامش نیز صحیح و قابل حجت نتوانست شد پس فساد قول قایل بالجواز از تصریحات ابن
امیر کبار کما الشمس علی رابعة النهار الخ واضح شد قول و شک نیست که لفظ صحیح
کثیره و مواضع متعدده و اثنین او اکثر نص قطعی است الخ بیان فساد این قول
ولیه صحیح جواب بچند وجوه اول اینکه لفظ ثلثه هم قطعی است از اقسام خاص که زیاده
بر آن جایز نیست چنانچه علمای اصول در تحقیق مراد کریمه ثلثه قروء که حیض است یا طهر

اختلاف الحنفي والشافعي تصريح نموده اند بلكه قطعيت مدلول اين لفظ قوي تر است از قطعيت بعضي
مواضع كثيرة واثنين و اگرچه اكه عموم مثل اين الفاظ ظني و مخصوص نزد فخر الاسلام و تابعان وي
است و نزد جمهور از صيغ عموم نيست بجهت عدم استيعاب و استغراق افراد و دلالتش
بخلاف ثلثه كه نزد تمام صيغه خاص قطعي است پس عمل بمدلول ثلثه و حصر معتبر باشد نه بمدلول
مثل مواضع كثرة پس ترك عمل بمدلول ثلثه و ترجيح مواضع كثيره بران ترجيح بلا مرجح بل ترجيح
المرجوح است و آن ناجايز در مسلم الثبوت گفته الجمع المنكر ليس من صيغ العموم خلافا لطائفة
منهم فخر الاسلام والغزالي انتهى و در نور الانوار آورده ولكنه مختار فخر الاسلام انه لا يشترط
الاستيعاب في معنى العام بل يكتفي بانتظام جمع من المسميات واما عند من يشترط الاستيعاب
والاستغراق فيه يكون الجمع المنكر واسطة بين الخاص والعام على ما ذكر في التوضيح انتهى
ثانيا آنكه جمع كثرت صدقش بر جميع افراد برابر است و ثلثه نيز از افراد جمع است چنانكه محقق
است پس بقرينه تصريح معتبرين اين فرد راجح و متعين شد و احتمال ديگر افراد مرجوح است
و منافي قول قائلين بعموم مثل هم نشد كه عادت الفقهاء است كه عام و مطلق را ذكر نمايند
و بقرينه تصريح ديگر جا مقيد و مخصص مراد دارند چنانچه در در مختار مذكور است و صرح في
النهاية بوجوب التعزير و شيخ الحمامات ولم يقيده بامرد ولعلهم اعتمدوا عادتهم انتهى و ثالثا آنكه
اگر مراد باين الفاظ غير محصور گيرند مخالف مذهب علماء ثلثه خواهد بود و آن روا نيست چه در
باب سبق تعيين يافت كه بمذهب ثلثه صحيح است و تجاوز از ثلثه و منحصر در اثنين يا ثلثه و زايد
اين تحكم است كتاب الله و امام ثابت نيست و نيز مواضع كثيره و مانند آن اگرچه در لغت شامل

است ما ورای ثلثه را لیکن بعرف فقها در باب الجمعه و عیدین مخصوص بثلثه است وبسا بود که
شیء عام مطلق باعتبار لغت مخصوص و مقید گردد باعتبار عرف عام یا خاص مثل دابه که در
لغت هر جنبنده را گویند و در عرف مخصوص بچهارپا یا بل نزد بعض باسب گفته و همچنین شیء
موجود در اصل معنی خارجی را شامل لیکن وقت اطلاق در عرف متبادر و متعین
بخارجی است کما تقرر فی محله و ایضا تخصیص عام نزد ایشان جایز علی الخصوص
وقت قیام قرینه در مسلم الثبوت آورده اما التخصیص فیجوز فی کل عام انتهی
و جای دیگر گفته و جایز بالعقل خلافا لطایفة انتهی ایضا التخصیص جایز عقلا و واقع
استقراء اتفاقا انتهی و نیز توصیف مواضع کثیره یا متعدده از علما بثلثه و
شش الا بدلیل از متون معتبره قدیمه اصلا ثبوت نیافته چنانچه بمراتب گذشت
پس اینچنین توصیف جعلی محل اجرای قاعده اصول النکره الموصوفة بصفة عامة
تقیید العموم نتواند شد و تقییدش مطلقا هرگز دلیل بر عموم و شمول مذکور نتواند شد با وجود
آنکه مصنفش خود این قایل از طحطاوی منقول ساخته که سوا اکوان مساکن قریه
انهم الافضل بین جماعتی البلد نهزام لا یا زفراموش نموده مخالف منقول خویش
بیان می نماید پس چگونه مطلقا اول دلیل بر عموم مسطور خواهد شد و مراد
گرفتن از لفظ اکثر بقرینه تقابل موضعین زیاده از ثلثه تا جایز و محال که فیصله
مرقوم الصدر اول دلیل است بر ثلثه فقط و دلایل ایشان بر شرطیه مصر و اطلاق
بتحقیق مصر و بر فریق مقتضی عموم نیست چه این دلیل برای نفی توحد یا تعدد

تا اثنای بمقابله قول ابویوسف آرند لنفی مذهبش با طلاق تا ثلثه فقط حاصل ایشان
را چه ضرورت ملجیه است که اطلاق غیر محصور خلاف مذهب عند الثلثه مراد دارند پس
وقوع حاجت نزد ایشان برای تعدد دلیل قوی تر است نه اطلاق الاجمعه لهذا اصحاب
در مختار وغیره دفع حرج وحاجت را فقط در دلیل دخل داده اند اینجا بطلان
علاوه بودن این دلیل واضح ومقرر است که خاتمه حاجت در ثلثه منحصر پیش ما و دلیل
ثبوت مساوات یافت واتمام تقریب بطور پیوست وبطلان قول مجوزین تعدد
غیر محصور شیوع پذیرفت وزیاده بیان فساد استدلال از اطلاق الاجمعة در قول
صاحب برهان وغیره مشروح گشت پس واضح گردید که قول قایلین شناخت است که لفظ
مواضع کثیره الخ خبر مغالطه دهی عوام منتجه و نتیجه نیست قوله دیگر معلوم شد که وجه نزد ا
توحید یعنی وجه تسمیه جمعه الخ این قول هم حشو است چراکه از ورود منع بر وجه تسمیه مذهب
کذا اشتنی نیست بر اکثر مسایل و دلایل مذهب شبهات واعتراضات ایراد می یابد
و مذهب نزد اهل تدین بر قرار میماند و نیز ایراد منع مسطور مکابره محض است و در تفصیلش
در قول فتح القدیر و بحر الرایق وغیرها بالا توضیح پیوست حاجت اعاده ندارد قوله
و نیز وجوه تسمیه جمعه منحصر درین نیست الخ از عدم انحصار وجوه تسمیه خلط دیگر این
وجه را ضرر نمیرسد چه ثبوتش بلحاظ تسمیه جمعه در اسلام وقت ادای این نماز
بیکجا ونزول کریمه جمعه دران قرار یافته وقول شرح عینی بر هدایه مع تقدیم این قول

سمیت بذلک لاجتماع الناس فیها راجح و ناظر لغو این وجه است چراکه مراد

اجتماع نیز کامل است نزد محققین و این استبعاد است در اطلاق کما مر و آن منحصر است
بموضع واحد و خود عینی وجوه دیگر را تضعیف بلفظ قیل ساخته و قولش در آخر وجوه منقول
از ابن سیرین هم دلیل قوة وجه موحدین است که اهل مدینه قبل از قدوم آنحضرت صلعم
و نزول سوره جمعه این نماز را یکجا با اسعد بن زراره صحابی ادا نموده جمعه نام نهادند
پس آن باب سوره جمعه نزول یافت کما لا یخفی علی اهل الحدیث والتفسیر پس قول
عینی مثبت نقیض مدعای ناقلین بکثرت است من حیث لا یشعرون و در بیضاوی
تصریح است انما سمي جمعة لاجتماع الناس فيه للصلوة وكانت العرب تسميه العروبة
وقيل سماه كعب بن لوي لاجتماع الناس فيه اليه انتهى و در کشاف يوم الجمعة يوم
الفوج المجموع كقولهم ضحكة للمضحوك منه ويوم الجمعة بسكون الميم يوم الوقت الجامع كقولهم
ضحكة ولعبة انتهى لیستزاد ده وقيل اول من سماها جمعة كعب بن لوي وكان
يقال لها العروبة وقيل ان الانصار قالوا لليهود يوم يجتمعون فيه كل سبعة ايام وللنصارى
مثل ذلك فهلموا نجعل لنا يوما نجتمع فيه فنذكر الله فيه ونصلي فقالوا يوم السبت لليهود
ويوم الاحد للنصارى فجعلوا يوم العروبة فاجتمعوا الى اسعد بن زرارة فصلى بهم
يومئذ ركعتين فذكرهم فسموه يوم الجمعة لاجتماعهم فيه فانزل الله آية الجمعة فهي اول
جمعة كانت في الاسلام انتهى و ابن حزم نیز تصریح نموده که تسمیه این روز بجمعه
اسلامی است بسبب اجتماع مردمان دران روز برای نماز انتهی قوله و هر چند
بر صاحبان طبایع سلیمه معانی متنوعه کثیره و متعدده فی الاطلاق مخفی نیست الخ

عدم صحت این قول بر طبایع مستقیمه و قرایح قویمه بوجوه متنوعه مسطور الصدر برای ابطال اطلاق ظاهر و باهر است وافاده بیش مقتضی ملال لیکن برای تمام جمع و کمال تسلی کافه اهل اسلام که متردد و متوحش اند مختصر از کلام حاشیه شرح کافی و زاهدی شرح قدوری و حاشیه شیخ الاسلام بر شرح وقایه منقول قایل بجواز زیاده از ثلثه مع بیان استشهاد روایات معتمده دافع و رافع تردد مسطور و موضح غلط کلام مذکور بخصوصه بیان میگردد در شرح طحاوی مذکور است لا باس بصلوة الجمعة فی الموضع والموضعین والثلثة عند محمد رح فظهر ان مراده بالکثر ثلثة فقط کذا فی شرح درر البحار وغیره و ایضا فیه کل من قال مواضع اراد ثلثة وکل من قال موضعین او اکثر اراد ثلثة فقط ایضا فیه وقطع القدوری الاحتمالات فقال فی التقریب وقال محمد یجوز فی موضعین وثلثة استحسانا ولا یجوز فیما زاد للاکتفاء بالصلوة فی طرفی المصر ووسطه وقال فی شرح الکنز او عظم البلد وبعد اطرافه وشق علی اهله المسیر من طرف الی طرف آخر یجوز فی ثلثة مواضع للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه انتهی و در اختیار شرح مختار که مصنفش یکی از اهل متون اربع معتمده طبقه مساویه است چنین قطع زیادت کرده اگر اختلاف مذهب محمد تصریح نموده باین کلام قال محمد لا باس لصلوة الجمعة فی المصر فی موضعین وثلثة ولا یجوز فی الاکثر وذلک لان المصر اذا تباعدت اطرافه یشق علی اهله المشی من طرف الی طرف فیجوز دفعا للحرج وانه یندفع بالثلثة ولا حرج بعدها الی آخره قال والخلاف فی الجمعة والعید واحد انتهی و در خزانه وغیره یجوز فی موضعین او ثلثة

ولا یجوز فی اکثر من ذلک انتهی و در معدن دانما اولنا بثلثة مواضع لان الجمعة لا تؤدی

علی ما زاد من الثلثة کذا فی شرح الکرخی انتهی و نیز کلام زاهدی و شیخ الاسلام و حاشیه
شرح کافی که بعد طبقه ششم حادث شده اند در نقل مذهب بمقابله بهجو طحاوی و قاضیخان
و صاحب هدایه و شارح وقایه و شرح کرخی نزد واقف اصلا پایه اعتبار ندارد و محمول
بر غلط است و کلام حاشیه شرح کافی که ناقلش لتحشیه محشی مجهول داشته فی حد ذاته
قابل اعتبار نیست بل سزاوار سماعت و توجه نیست و نیز مخالف قول صاحب شرح کافی
و شمس الائمه است که فقط فی موضعین مراکثر ایشان آمده اگر مرادشان جواز زیادت
بودی هر آینه تصریح مذکر موضعین و ثلثه و اکثر مثل ابن محشی نامعتبر کردندی و مبهم نگذاشتندی
تا مردم از شبه این مسئله نجات نیافتندی بل در معدن از کافی جواز تا ثلثه نزد ابی حنیفه
نیز تصریح کرده و ظاهر است که در کافی شرح وافی ابو البرکات لفظ ثلثه صریحاً مذکور
نیست بل موضعین و اکثر پس مراد کافی حاکم شهید داشته باشد که نزد قائلین تحریر مصر
هم معتبرترین کتب است و نزد موحدین این روایتش پسندیده نیست یا محمول بر
ضرورت است لیکن برای الزام غیر حاضرین کافی است ازین جا هم احتمال زیادت
باطل گردید و ایراد صیغه واحد متکلم بلفظ قلت دلیل صاف است که نزد مش مجتهد
مذهب و نقل خویش روایتی از علمای ثلثه و شمس الائمه درین باب موجود نیست

هذا اعتمادهم علی حیله و قصه علی خلاف الجمهور کم و ما لهم بذلک من علم ان هم الا یظنون

ان یتبعون الا الظن ان هم الا یخرصون و لا تقف ما لیس لک به علم و ان الظن

لا یغنی من الحق شیئاً و نیز میتواند که بمعنی قلت اطلاق الاکثر دلیل الی آخره این
بود که قطع نظر از روایات فقه حصر جواز تا ثلثه اطلاق اکثر دلیل بر عدد مسطور و غیر
مسطور است اما بملاحظه تصریح روایات حصر دلیل بر زیادت نتوان شمرد عالم متصف
بانصاف را از اصغای چنین رطب و یابس اجتناب ضروری است تا بزمره حاطب اللیل
و فرقه ویل له و لمن قلده کل الویل از طبقه سابقه نشود و نیز درین احکام فرق میان مذهب ابی
حنیفه و باقی ائمه شرعیه و میان قول داود جاعل صلوة جمعه کصلوة الخمس بمسجد
نخواهد ماند با وجودیکه نزد اهل تحقیق فرق معتبر است باید دید چقدر اختلاف و اضطراب
مذهب درین مسئله بی سند انداخته اند که موجب مضحکه میشود و نیز این قایل درینجا
تدلیس نموده لفظ فی الزاهدی در عبارت شیخ الاسلام درساخته تا ظاهر نشود که شیخ الاسلام
جواز زیادت بر ثلثه تجویز زاهدی بیان نموده نه عندیه خویش عبارتش در آن حاشیه
چنین است وفی الزاهدی لا باس بان یجمع فی اکثر من ثلثه پس بحقیقت این قول کلام
شیخ الاسلام نیست بل فقط قول زاهدی است که بی سند از کتب قدیمه آورده
پایه اعتبار ندارد و این قول خودش را صحیح مفتی به هم نگفته و فقط مذهب محمد
قرار داده بلفظ عنده و روایتی از ابی حنیفه بلفظ عن مذهبش گردانید و قول شمس الائمه را
که باتحاد مذهب ابی حنیفه و محمد مصرح است اصلا یاد نکرد پس ازین بیان شافی
هویدا گشت که روایت جواز زیاده از ثلثه محض خطا و افترا است قاتلهم الله
کما قالوا قوله و شیخ عبد الحق دهلوی در شرح صراط المستقیم آورده نماز عید

جایز نیست الخ این قول هم خالی از نوع تدلیس نیست که این قایل صدر کلام شیخ را که مصرح
بسنیت نماز عید است از شرح ابن الهمام مذکور ساخت و آن نسبت در شرح ابن الهمام
میگوید که سنت است که بر آید امام بجبانه و استخلاف نماید کسی را که با ضعفا نماز در شهر بگذارد
زیرا که نماز عید جایز است الی آخر ما قال و کلامش دلیل است که نزد صاحب فتح القدیر
ابن الهمام نماز جمعه زیاده از ثلثه بالاتفاق جایز نیست چه جواز نماز عید را تا سه جا
بحفظ مذهب محمد قرار داده و دو جا بالاتفاق ثلثه روا داشته بخلاف نماز جمعه که در جواز
دو جا هم اختلاف پذیرفته و در باب العیدین صاحب فتح القدیر این هم تصریح نموده
که صلوة جمعه و عید مشترک اند در شروط سوای خطبه ازین هر دو کلام روشن که هر دو نماز
زیاده بر ثلثه روا نیست و شیخ دهلوی اینقدر گفته که قیاس بر جمعه مقتضی زیاده بر سه جا نیز
میگردد و در بلده لاهور همچنین میکنند انتهی اما همچنین است عبارت نسخه قدیمه صحیحه
شرح صراط مستقیم خاندانی شیخ و بهر نسخه ازین کلام تعدد نماز عید و جمعه بر مذهب
ابی حنیفه و صاحبیه اکثر از سه ثبوت نمی یابد چه شیخ این جواز جمعه را از کتب تلامذه شان
ثابت نکرده بل از هیچ روایت فقهیه معتبره محقق نساخته تا قیاس نماز عید درین امر
مجوز گردد و نیز قیاس مقلد را کو مثل شیخ باشد بمقابله روایات صحیحه مذهب گنجایش
نیست و نیز حکم بجواز اکثر از سه نکرده بل اقتضای قیاس درین بیان نموده و از اینقدر
حکم بجوازش از شیخ ثابت نمیگردد و چگونه فهم سلیم باور کند که خود شیخ تصریح روایت
منعه از مثل فتح القدیر محقق این مذهب نقل نموده بر خلافش تجویز بقیاس فرماید

پس مختار شیخ نیست که از فتح القدیر نقل نموده و تحقیق بالا شناختی که جواز تعدد جمعه تا ثلثه است
نه زاید پس قیاس نماز عید بر آن هم مجوز تا ثلثه است نه زیاده و فعل لاهوریان وغیره بر خلاف
مذهب حنفیه است و عبارت بعض بلاد دیگر که این قایل از شیخ آورده بر تقدیر ثبوت دلالت
دارد که در اکثر بلاد آنجا تجمیع نمیکنند بل در حرمین شریفین بجز یکجا نمیکنند پس ساقط
گردید استدلال بعبارت شرح صراط المستقیم هر اکثر از ست قوله و در میزان شعرانی
بعد عبارت منقوله سابق الخ ذکر عدم صحت این قول از تحقیق سابق کلام میزان
و طحطاوی واضح و ابطال قول داود الجمعة سایر الصلوة الخ هم روشن شد هذا این قول
دلیل صاف است که نزد صاحب میزان مذهب ائمه اربعه ثابت دیگر تخصیص داود
درین خلاف چه فایده دارد و طبع کنانیدن داود را الود اود غیر صحیح و از قول میزان
وجه الاول ان اقامة الجمعة من منصب الامام الاعظم فكان الصحابة لا يصلون
الجمعة الا خلفه و تبعهم الخلفاء الراشدون على ذلك الخ هم هویداست که بعد در صحابه
باجماع شان بجز یک جمعه در شهر دیگر ثبوت نیافته و آنچه صاحب میزان گفتگو کرده
در سبب توحد آورده نه آنکه اثبات تعدد بعد در صحابه بیان ساخته تا کلامش حجت بجواز
تعدد باشد و بر خاستگی علت توحد مزعومه صاحب میزان که تولد فتن کثیره در تعدد بهنگام
موجود بودن امام اعظم است موجب ارتفاع حکم مجمع علیه نمی تواند شد چرا که جا بجا است
که سبب توحد نزد شارع و صحابه جز این سبب مظنونش دیگر بود و این سببش
منقول از پیغمبر صلعم و صحابه و مجتهدین هم نیست تا بارتفاعش ارتفاع حکم تجویز کرده شود

و تفصیل عدم صحت استدلال از کلام شعرانی آنکه تعدد بحسب الحاجت مروی از طحاوی در عبارتش منحصر تا ثلثه است کما حقق بغیر مرة وان این استثنائیات بعلت عذرهاست منافی اصل مذهب توحد نیست وقولش وجه الاول ان اقامة الجمعة الی ان قال فهذا سبب قول الائمة انه لا یجوز تعدد الجمعة فی البلد الواحد الا اذا عسر اجتماعهم فی مکان واحد الخ دلیل هویداست که بر توحد اجماع صحابه و تابعین و خلفاء راشدین و ائمه مجتهدین است و خلاف آن خرق الاجماع اصلا جایز نیست و برای ابطال قول داود و غیر جاصرین سوای اتفاق یک این امر اظهر الدلیل هست و کیف لا که دلایل دیگر باهم معاضد ابطال این قول اند کما مرت وقولش فبطلان صلوة الجمعة الثانیة الخ دلیل هست که نزدش بطلان جمعه دوم ثابت گو ابطلان لذاته را انکار نموده لیکن خوف فتنه تخمین خویش بیان کرده و همچنین قولش وقد کتب الامام عمر بن الخطاب الخ دلیل هست که در فرمان حضرت عمر بوجوب توحد او را هیچ تردیدی نیست گو سببش خوف فتنه قرار داده تعدد را بوقت عدم فتنه بنا بر اصل تعدد بزعم خویش قیاس بر اقامت جماعت جایز میدارد و این سبب نزد خودش بزعم و مشکوک هست تا بدیگران چه رسد از تخمینست لفظ لعل مفید زعم باین کلام ولعل ذلک مراد داود والخ ولعله مراد الشارع الخ در این سبب آورده ازینجا هم ظاهر که ارتفاع این سبب مشکوک اصلا موجب ارتفاع توحد محقق نمیتواند شد و آنچه گفته لو کان التعدد منهیا عنه الخ این هم مجروح عنه لیست غیر صحیح نزد فقها چراکه بسیار امور منهی عنه بحالت ضرورت و حاجت فعل آنها شرعا رواست چنانچه اکل میته

دیگر محرمات منهی عنها در حالت اضطرار و همچنین ترک جمعه و فعل ظهر منهی عنه یوم الجمعه مثلا
هنگام شده مطر شرعا صحیح است و عدم ورود حدیث قولی در نهی تعدد بر تقدیر تسلیم دلیل
عدم منهی عنه بودنش نیست بل منهی عنه بودن شی را اسباب دیگر نیز است چراکه نزد
حنفیه از مواظبت آنحضرت صلعم بر فعل بلا ترک وجوبش ثابت میشود چنانچه در هدایه در باب
سجود السهو چندین امور را بجهت مواظبت واجب گفته پس فعل منافی واجب منهی عنه بود
از جهت استلزام ترک واجب گو حدیث قولی در باب نهی قول منافیش در ورود نیافته
باشد اگر ورود حدیث قولی درین باب شرط بود هر آئینه فعل مفوت این واجب منهی عنه
نبود و ان صریح البطلان است و چون وجوب توحد از مواظبت آنحضرت بقاعدهٔ
هدایه وغیره ثابت گشت فعل تعدد مفوت آن منهی عنه و ناجایز گردید پس این قول صاحب
میزان مخالف فقه مقبول حنفیه نتواند شد و حدیث ولو رد ذلک ولو فی حدیث واحد
الخ قابل سماعت نماند و قول صاحب میزان ولهذا ادت همة الشارع صلعم الخ
مراد ازین قول اگر این معنی دارند که ازینجا همت شارع تو دی بتسهیل امت گشته جواز
تعدد در تمامه امصار بهر یک شهر صحیح گردانیده خلاف واقع گردد ازان که در
هیچیک حدیث جواز تعدد بشهر واحد اصلا ثابت نیست لا بد له من الاثبات واگر
مراد قولش این گیرند که همت شارع در تسهیل امت بجواز تعدد باعتبار تعدد مجموع
سایر امصار نه بنسبت هر شهر واحد مودی شده چنانچه دلالت میکند برین مراد
عبارتش فی جواز التعدد فی سایر الامصار الخ و این تعدد مجموع هر شهر که فی الحقیقة

توحد است جائیکه آسان تر بر ایشان باشد اجتماع نموده بمکان واحد در هر شهر کنند
یعنی اصل در جمعه اینست که تمام اهل امصار یا مصرین و زیاده جمع شده یکجا گذارند مثل حج لیکن چون
تعذر این امر و تسهیل بر امت همت شارع سودی بدان شد که در هر شهر جائیکه اهل
بر ایشان بود بمکان واحد جمع گردیده ادا نمایند که این تحقیقت توحد است و باعتبار جمیع
امصار تعدد بر آینه انتهی یعنی کلام صاحب میزان مطابق قول اکثر در اجتماع اصحاب
کرام مشهود و برین تقدیر کلمه من در من الجمع فی مکان واحد بیان تعدد مذکور خواهد شد
و من تفضیلیه ای تعدد در جمیع الامصار عبارت از جمع است بمکان واحد در هر شهر و اگر
کلمه حیث را درین کلام تعلیلیه دارند و از تعدد همین معنی اخیر ملحوظ گیرند برین تقدیر مراد
این کلام توحد بهر شهر واحد و تعدد باعتبار مجموع امصار خواهد بود و من تفضیلیه هم
صحیح باشد یعنی سودی شد همت شارع صلعم در تسهیل است خویش بجواز تعدد در
جمیع امصار ازین سبب که هست این تعدد سهل تر بر ایشان از اجتماع همه خلائق
اهل جمعه در مکان واحد از دنیا که این متعذر بود و همچنین اگر مراد این قول محمول
بر ضرورت و حاجت بدارند یعنی تعدد اسهل بود بر ایشان در هر شهر جائیکه باشد
از جمع بمکان واحد ای این جمع دشوار بود درین صورت من تفضیلیه و جواز تعدد
تا ثلثه بهر شهر بشرط حاجت موافق مذهب مجتهدین درست بود ولیکن از شارع
صلعم در هیچ کدام کتاب حدیث انتهی هم سودای همت نگشته تصریح اثبات نص نرسیده است
و دو ده مبلغ الکلام بالجمله این کلام شعرانی خالی از خرازه نیست لیکن چون سر یعنی

صحیح شرعی لازم گو بظاهر مخالف سیاق عبارت باشد چراکه در دیگر فقره ظاهر
معنیش نسبت دروغ بالشرع لازم می‌آید و آن حرام است بحکم حدیث صحیح بل متواتر
علی ما صرح ابن الصلاح من کذب علی متعمدا فلیتبوأ مقعده من النار و حمل کلام بر ظاهر
شرعا از وقوع حرام است و قول صاحب میزان من خوف الفتنة او خوف وقوع التعدد
بغیر حاجة مصرح است که منع تعدد را نزد وی دو سبب است علی سبیل منع الخلو خوف
فتنه یا خوف وقوع تعدد بی‌حاجت و بعدم این هر دو سبب تعدد جائز و بر تقدیر تحقق یکی
تعدد واجب از ینجا روشن گشت که مرادش جواز تعدد بهنگام ذهاب خوف فتنه و ذهاب
خوف وقوع تعدد بی حاجت هر دو است گو در بعضی عبارات اعتماد برین تصریح فقط
ذهاب خوف فتنه را برای جواز تعدد ذکر نموده و از کلامش ظاهر که تعدد مشاهد در مساجد
مصر وغیره بعید از حاجت است چنانچه گفته بغیر حاجة کما هو مشاهد فی مساجد مصر وغیرها
الخ و نیز حاجت نزد وی عبارت است از عدم اجتماع بمکان واحد که ما بین قول التصریح
کرده الا اذا عسر اجتماعهم فی مکان واحد و آن مندفع است از تعدد تا ثلثه فقط عند هم
کما حقق او لا پس تعدد مروج نزد صاحب میزان هم جائز نیست لهذا بعد ذکر تعدد بی حاجت
تفریع آورده گفت فقد صار العمیان الذین یقرؤن علی قبور الاموات و الابواب
یتلو بسبب تخطبون و یصلون الجمعة من غیر تکبیر مع ان مذاهب الائمة تقتضی ان جواز التعدد
مشروط بالحاجة الخ مراد از عمیان درین قولش عام است که نابینایان بصارت باشند
یا بصیرت بحکم کریمه فانها لا تعمی الابصار و لکن تعمی القلوب التی فی الصدور و سبب التصحیح

حال خطیبان نابینایان هر دو نوع مذکور کلام بیان میکند که بجهت تمتع دنیاوی خطبه میخوانند

و از جمعه بغیر از انکار و باک هر جا که میخواهند بطور تعدد و غیر محصور بلی حاجت بمردمان میگذارند

و مورد این بلیشونده بیاد اول آن فرومایه شاد که از بهر دنیا و بدین بیاد و بعضی از

ملاحظه سیاق و سیاق عبارتش بهر طالب علم واضح و از جهت افهام بعضی فعل نابینایان

را مقرون این عبارت ساخته مع ان مذاهب الائمة تقتضی ان جواز التعدد بشروط فانه

واگر این مرادش نگیرند پس فایده این تقبیح در اثنای ذکر توحد و تعدد بلی حاجت چه باشد

و در بیجا بحث اعمال لوجه الله و لغیر الله و گفتگوی تعین امامت هم نیست تا الفته آید که امامت

نابینا و امامت باجرت را التقبیح مینماید که بعضی از شان اهل علم خیلی بعید است ممیّدانی

که صاحب میزان مطابق مذاهب اربعه بر عدم صحت تعدد بیحاجت در خاتمه کلام ختم

کرده که صحتش مخصوص باو ذکر ده گفت وان کانت الجمعة صحيحة على مذهب داود فافهم

یعنی بر مذاهب اربعه جمعه متعدده بیحاجت صحیح نیست گو این جمعه صحیح است بر مذهب داود

چه اگه گرفتن مفهوم مخالف در روایات بالاتفاق معتبر است كما في كتب الفقه و نیز

واضح شد که ارجاع قول صاحب میزان که در تقبیح حال نابینایان عام آورده بجانب مجوزین

تعدد بیحاجت و غیر محصور شان عالم دیندار است که قطع بدعات حسنیه الا امکان اهل دین

راضر و رد احداث بدعت خصوص در طاعت متعینه شارع نهایت محظور بحکم حدیث

من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو رد كذا في المشكوة در روشن نیست که حمل کلام

مذکور صاحب میزان به بعضی خارج المبحث از قسم تصرفاتیست که محدثین دهلوی و تحفه

از حالات و صفات بعضی از مخالفین نقل کرده فانقلب الامر اللهم احفظ جمیع اهل الاسلام
عن هذا البیس معلوم باشد که اکثر کلام متروکات صاحب میزان نامائق توجه است بر مذاهب اربعه و الخ
تجویز نموده شق خلاف [illegible] خلاف مذهب بیان کرده ساقط الاعتبار و لائق الحذف است چه در آنجا
کلام نیست مگر در مذهب و قول مخالف مذهب و خلاف حضرت عمر رضی الله عنه که در حق شان
بالاتفاق الذی وافق رایه الوحی و الکتاب ثابت است پایه اعتبار ندارد و گفتن
این چنین کلام را تدلیس فهمیدن زیبای شان عالم نیست از آنجمله تحقیق باطل گردید
قول قائلین نیست عبارت میزان شعرانی بجنسها بغیر تصرف الخ قوله فذلک کلام خلاف
مرام آنکه چون از تصریحات و تنصیصات ائمه عظام الخ دفع این قول مستغنی البیان است
چه بکرات تحقیق شد که مراد بمواضع کثیره و مصنفه تا ثلثه است فقط و حمل نمودن
سه بسبعین او ثلثه که در شرح وقایه وغیره در باب الجمعه آمده بر مواضع کثیره بخیر خصوص
مقابله قول ابویوسف که منحصر در اثنین است محض باطل از آنکه لفظ ثلثه خاص است
بر معنی خویش ندارد چنانچه در اصول فقه مصرح است بلکه بمواضع کثیره قابلیت نوع
ثلثه بسیار دارد که تخصیص عام و حمل مطلق بر مقید بقرینه تخصیص از صریح دیگر جائز و اینجا
جائز چنانچه گذشت و قول ابویوسف بر روایت صحیح البیان [illegible]
[illegible] در اثنان [illegible] تخصیص [illegible]
[illegible] الاتفاق [illegible]
[illegible]

از چندین کتب بالا مثبت شده رد میکند حمل نمودن ثلثه را بر اراده یا تجویز به الرد
بطریق تمثیل قوله بالفرض والتسلیم اگر مرادش را منحصر در ثلثه داشته آید الخ این
قولش هم فاسد از آنکه خود این قائل از شمنی وغیره حصر در رابع روایات مذ[illegible]
منقول ساخته اعتماد بران نموده بقیاس خودش بر این ثقات چگونه تردد
خامس مذهب حادث شود وعجیب است ازین مدعی که مناقض نفس خود است
وخبر ندارد و نیز قول بنا معقول وغیر مذهب نا معمول بودن این روایت خلاف
تصریحات محققین مذهب است که تفصیل آن گذشت پس این قول وی نا معقول
وغیر مذهب و نا معمول است از ینجا هم واضح شد که لفظ مثل موضعین [illegible] اکثر روات
رابع است یعنی عین روایت و ثبوت حجیت و رجحان روایت رابعه یعنی رد ثانی مذکور
باطل گشت قوله از ینجاست که فاضل چلپی در ذخیرة العقبی در شرح این قول ما
شرح وقایه الخ این کلام هم از محل اعتبار بر اصل دور از آنکه مراد گرفتن فاضل چلپی
قول شرح وقایه موضعین او ثلثه را بتائید قول مفتی الثقلین مواضع کثیره یعنی تجویز
یا رد کردن تعیین تثلیث را باراده تزئید بر تثلیث بوجوه مرقومه الان نا جایز بل
زعم این قائل کلام چلپی را بر خلاف کلام شارح وقایه غلط چرا که این کلام مفتی الثقلین
را برای تائید قول صاحب شرح وقایه آورده بجهت تاویل فاسد صدر الذکر
در دفع تعیین تثلیث تحقیق زیادت و ازین جهت فاضل چلپی نوشته قال مفتی الثقلین
تبرک وا[illegible] که موضوع برای مغایرت است تا دلالت کند بر آنکه [illegible]

هر دو کلام و ذکر مراد حلبی در شرح وقایه بودی کلامش مصدر بود و مخاطب چنین آوردی
وقال مفتی الثقلین الخ کما لا یخفی علی صاحب المحاورة والسلیقة فی الفن [illegible] شرح وقایه
در علم فقه و اصول شریعت و شهرت بزرگی حلبی بدرجه اتم دارد و کتابش شرح وقایه
معتمد و مقبول به شرق و غرب ما در همچنین توضیح وی در اصول فقه عجیب ترین کتب این فن
است پس قول حلبی و قول مفتی الثقلین بقولش باطل و مردود خواهد شد نه قولش
بقول حلبی و مفتی الثقلین چنانچه قائلین عدم حصر زعم نموده اند و نیز حمل مواضع کثیره بر عدد
محصور از کریمه لقد نصرکم الله فی مواطن کثیرة ویوم حنین الخ ثابت چرا که مراد از مواطن
کثیره بصیغه جمع کثرت موصوف بکثیره درین مقام عدد محصور است گو در تعیین عدد اختلاف
نزد بعضی بیست و نزد بعضی هشتاد و اقوال دیگر نیز در تعیین عدد است بر تقدیر غیر محصور
دانستن مراد داشتن درین نص ازین لفظ بجهت قرینه تصریح غزوات منصوره
باطل همچنین از مواضع کثیره در باب الجمعه و عیدین زیاده از ثلثه عدد غیر محصور مراد
داشتن بجهت تصریح حصر در ثلثه باطل است در مدارک تحت نص مسطور مذکور است
وهی بدر و قریظه والنضیر والحدیبیة وخیبر و فتح مکه وقیل ان المواطن التی نصر الله
فیها النبی علیه السلام والمومنین ثمانون موطنا ومواطن الحرب مقاماتها ومواقفها
انتهی و در کشاف المواطن الکثیرة وقعات بدر و قریظه والنضیر والحدیبیة وخیبر
وفتح مکه انتهی و در منهاج ابن تیمیه قال مغازی رسول الله صلعم معروفة مضبوطة
عند اهل العلم وکانت بضعا وعشرین غزوة لکن لم یقع القتال منها الا فی تسع مغازی

بدر و احد و الخندق و بنی المصطلق و الغابة و فتح خیبر و فتح مکة و حنین و الطائف و تبوک
آخر غزوات النبی لما حاصر الطائف و کان بعدها غزوة تبوک و هی آخر المغازی و الثریا
بعدد اوز نجمها علی الناس و فیها ایضا ... براءة لکن لم یکن فیها قتال و ما ذکره
بعضهم ان الحجاج من حصار تبوک لا اصل له فلم یکن فی تبوک حصر و لا مقاتلة و قد اقام بها
رسول الله صلعم بضع عشرین لیلة ثم رجع الی المدینة النبویة انتهی از این تحقیق هم حمل کلام
شیخ ابن الصلاح بغیره لفظ مواضع کثیره بر زاید از ثلثه و گمان عدم جواز تخصیص ابهام لفظ
ابعد و مخصوص موافق قول محققین معاصرین باطل گشت و اشارت بنا مقبولیت روایت
مختصر شده از کلام چلپی گمان بردن محض خطا است کما عرفت و در کنز فقط لفظ مواضع مذکور است
مراد شارح سعدالدین بر ثلثه مخصوص و ایراد کثیره در حالت مقابله لوحده برای تاکید بطور صفت
کاشفه مقصود کما فی قوله تعالی نفخة واحدة لفظ واحده وصف تاکیدی است و این
قسم در کتب فقه بکثرت جا بجا واقع بل جمله ... فقها با وجود طوالت برای تاکیدی آرند چنانچه
آوردن مفرد چنانچه در جوهره نیره شرح قدوری مسطور است قوله و لا یجوز فی الوقف
لما بینا اتفاقا فان قیل قد علم هذا من قوله و لا یجوز اداءها الا فی مصر فما الحاجة الیه قیل
هذا تاکید کما فی قوله تعالی و اقیموا الوزن بالقسط و لا تخسروا المیزان انتهی کلام الجوهرة
... بر این تقدیر معنی عبارت مذکوره چنین که اداکرده شود جمعه بمواضع ثلثه زائده یا ثلثه
بموضع واحد و اطلاق کثرت بر ما فوق الوحدت کو ثلثه بود مسلم الثبوت عند الجمیع
و استعمال صیغه منتهی الجموع و جمع کثرت در ثلثه شایع و در حدیث لا تشد الرحال

الا الی ائمة مساجد و لظاہرش موجود و مراد گرفتن زیاده از ثلثه در باب الجمعه خلاف
مذہب ممنوع قوله همچنین شیخ الاسلام بعد نقل اختلاف الخ درین قول از شیخ الاسلام
و زاہدی روایت الکرمین ثلاثه که مذکور شد بتحقیق یک روایت است از زاہدی که
شیخ الاسلام ہم آنرا مفتی بہ نگفته و نا مقبول و مخالف قول ثقات بود لیکن در بیان
فساد قول حاشیه شرح کافی یا قبل محقق گشت و نیز زاہدی مذہب اعتزال دارد
روایت منفرده اش بجہت نبودن ثقه مقبول نیست آری اگر مردی خویش را
حواله بکتب معتمده مذہب دہد یا مسئله متفق علیہا را الی استناد روایت سازد
بجہت اعتماد کتابہای مذہب روایتش مقبول بود و لبودن زاہدی از معتزله بر
مطالعین کتب فن فقه روشن چنانچه در در مختار فی باب الحج عن الغیر در مسئله
ایصال ثواب عبادت خود غیر را که مذہب اہل سنت است تصریح نموده و لقد
افصح الزاہدی عن اعتزاله ہنا و الله الموفق انتہی و مخالف مذہب و خطا بودن
قول سرخسی نزد جمہور حنفیه ہم فیصل شد قوله و کیف لا که احدی از ثقات روایت
لا یجوز الکرمین ثلثه را توثیق نکرده الخ این قول مبنی بر کمال غفلت و عدم مطالعه کتب
ثقات است چرا که این روایت را در متون و شروح معتمده مذہب محمد قرار داده اند
و معمول ثقات است که در متون و شروح معتبره روایت موثوق بہا و مفتی
بہا و مذہب را ثبت مینمایند و اگر روایت مخالفش مفتی به و مذہب باشد
تصریح بآن میفرمایند و تا ہنوز در ہیچ یک متون و شروح معتمده تا طبقه ششم

التصریح روایت زیاده از ثلثه ثابت نشد چه جای فتوی بر آن و درین صورت لا یجوز
الاکثر من ثلثه بر آنچه مفتی به و مذهب مختار است صاحب اختیار شرح مختار از متون اربعه معتمده
بلا شبهه گفت قال محمد لا بأس بصلوة الجمعة في المصر في موضعين او ثلثة ولا یجوز اکثر
من ذلک انتهی و صاحب معدن وانما اوردنا بثلثة لما روی ان الجمعة لا تؤدی علی
ازید من الثلثة کذا في شرح الکرخی انتهی و صاحب تقریب وقال محمد تجوز في موضعين
الثلثة استحسانا ولا یجوز فیما زاد الخ و علامه قاسم از شرح کنز یجوز في ثلثة مواضع
[illegible] فیما زاد علی ذلک لا حاجة الیه انتهی و در قاضیخان صاحب طبقه سیوم از
مجتهدین في المسائل فقط جواز تا ثلثه از محمد بتصریح است و در نسخه مکتوبه معتمده
شرح وقایه و جمیع نسخ مطبوعه صحیح آن شرح فارسی شرح وقایه بعد بیان حصر
مذهب محمد در ثلثه لفظ به یفتی موجود است و در آن نسخه که این لفظ نیست از
سهو کاتب است و چگونه روایت ثلثه از محمد مفتی بها نزد اهل علم نبود که قول
محمد تا اثنین را در کتب بسیار مثل جواهر اخلاطی و عتابیه و فتاوی [illegible] النهر
و سراجیه و کتاب طحاوی و غرایب و غیرها اصح و مفتی به نوشته اند چنانچه مفصلا
[illegible] بالا منقول شد پس فتوی بر حصر ثلثه و عدم جواز زیاده از آن بطریق
اولی نزد ایشان باشد قوله اما روایت مختلفه مذکور در فتاوی الخ اقول
راجح [illegible] ظاهر میشود که روایت زیاده بر ثلثه مردود ثقات است
[illegible] و شرح صاحبان طبقه سابعه و مادر ایشان بر خلاف متون و شروح معتمده

مثل تقریب واختیار وشرح وقایه وغیرها برای اطمینان عوام وبرباد دادن جمعه اشیا
منقول مینماید ودر در مختار وغیره بمواضع مسطور که متون وشروح مقدم بر فتاوی وفتوا
است وروایت رابعه را که مفتی به ومعمول به وعبارت از جواز تا ثلثه است فقط
به پسند یا خود خاص میگرداند وروایت مثل ابو ضعیف واکثر که تحقیقت همین روایت رابعه
معنی آن زیاده بر ثلاثه خود تصور بیده که برا این تقدیر خاص میگرداند تا مثل رابعه پی نهند
این طرفه ماجرا تماشا کردنی است قوله لهذا عمل برین روایت در اطراف واکناف
عالم از روم وشام الخ این هم خالی از مبالغه ومغالطه دهی عوام نیست اکثر مشایخ
ثقات وحجاج صحیح الاعتقادات بیان میفرمایند که در بلاد عرب هزارها مردمان بمساجد جامع
هر شهر نماز جمعه ادای نمایند مگر شرذمه قلیله از عوام کالانعام در ماورای حرمین
شریفین بسبب نفسانیت وجهالت یا از باعث سفیهی ومصروفی در غرضی از اغراض
دنیاوی مرتکب تفرقه این جماعت میشوند وشایع وذایع بودن این عمل در اطراف و
اکناف مخالف آن سرور علیه السلام واجماع صحابه ومجتهدین رح کی دلیل جواز
وپسندیده خاطر عالم خدا ترس میتواند شد والا اکثر بدعات مروجه روم وشام
وغیره در عوام وخواص باین دلیل جایز باشد حاشا للمتقین ذلک ودر حرمین
شریفین که مرکز دایره دین اسلام است بحکم حدیث الاسلام کما بدا غریبا
سیعود [illegible] الی مکه [illegible] اجرا جاری [illegible] نیست واین [illegible] نزد مجوز تعدد
علی الاطلاق خاطی [illegible] اطراف [illegible] [illegible] است

و برای پاس داری سخن خویش وجود عظمت مقابر طیبین بودن مسجد دیگر در بقیع نیز
اظهار میفرماید این مقام غور کردنی است که عظمت مقابر طیبین درین امر سزاوار قبه ها
و ابتناع است نه موجب خلاف و اعراض ادعای نبودن مسجد دیگر در بقیع هر دو ثبوت مسجد
و قصد در این چنین کلام سزاوار ا معلوم چه در عینی شرح صحیح بخاری در بیان حدیث
تحویل قبله مرقوم است که در مدینه منوره در زمان آن حضرت مساجد متعدده با مسجد نبوی
صلی الله علیه وسلم بود و الی الآن ثابت نشده که این مساجد را کسی هدم و ویران
کرده بود عیاذا بالله یا از بحری و طغیانی غوری هر بست خود بخود ویران شده باشد
بدون اثبات این امر ادعای نبودن مسجد دیگر در آن مقام زیبای شان عالم نیست
بل از ثقات مشاهدین کثیرین مسموع میشود که در مدینه شریف سوای مسجد نبوی مساجد
دیگر نیز اند و مطبوع ساختن حاشیه که در مدینه طیبه در ساحه مسجد غمامه بیرون
احاطه نیز نماز آدینه سوای مسجد نبوی میگذارند انتهی از حکایات غیر معتبره است بالفرض
والتسلیم این معنی بحجت جواز تعدد منبر ما نحن فیه نیست لوجه مخالف قول آنحضرت
صلعم و اجماع صحابه تجدید دین است از قسم محدثات است عنها بحدیث احمد و
ابو داود و ترمذی و نسائی و ابن ماجه از عرباض بن ساریه فانه من یعش منکم
بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین
تمسکوا بها و عضوا علیها بالنواجذ و ایاکم و محدثات الامور فان کل محدثة بدعة
و کل بدعة ضلالة انتهی و نیز اگر این تعدد بیرون احاطه بوده باشد معمول

برضرورت وندرت والقافیه بود و انهم نادر و موضع منه تزاید بر ثلاث پس بهر حال این
حکایت مفید بر مطلب غیر حاصرین تعدد نتوان شد قوله و در جدوکه نهایت قریب تر از بلکه
متصل است الخ این قول هم محبت تعدد نمیتوانند شد چه بر تقدیر تسلیم این تعدد اهل جدید
بر تعدد اهل حرمین شریفین رجحان پذیر نیست و مخفی فتوای اهل حرمین مخالف فعل خود
ایشان محکم است لابد لهن الاثبات و در ضمن تصحیح الاوقات و در رساله و فتوای
شیخ عبدالله مدنی وغیره از اهل حرمین تعدد جمعه بعد شنیدن بتصریح مرقوم است از اینجا
دلیل دیگر بر فساد حاشیه مطبوعه منقول الان هویدا گشت و عدم امکان حصر جمعه ثلثه
در شهر عظیم مثل استنبول که پانزده منزل بود بحسب زعم جماعت قائلین تعدد
نامحصور دارد بر تقدیر تسلیم منافی قول حاصرین نیست چرا که امر مجوز شارع لقاید
امکان وصحة العقد بر اطباق اهل حل وعقد میباشد و در خارج الوسع گفتگوی
ہیچ کس نیست ازین جهت در تعیین حد مسافت تعدد جواز تعدد اختلاف نموده اند
پس بعضی فقها وجوب تعدد را محصور تا سه گروه کرده اند چنانچه در مختصر امام عتابی
تصریح است الشرط الخامس ان لا یکون هناک جمعة اخری بینهما دون ثلثة امیال
فان القضا بطلتا وان سبقت احدیهما ولو بتکبیرة الاحرام بطلت المتأخرة ولو لم
یتحقق السابقة اعادا الظهر انتهی و بعضی تا شش کروه محدود ساخته چنانکه
در بعض کتب فقه مسطور است و بعضی تا نه کروه در قوت القلوب ابو طالب
مکی یکی از ثقات معتمد اهل الاسلام که امام غزالی حجة الاسلام در مصنفات خود

و صاحب خير البخاري در شرح بخاري خلاصتش را بطور سند آورده اند فكور بعبارت فتنقد
من فرسخين او ثلثة انتهى و در صحيح بخاري آورده باب من اين تؤتى الجمعة وعلى من
تجب لقول الله تبارك تعالى اذا نودي للصلوة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله وقال
عطاء اذا كنت في قرية جامعة فنودي بالصلوة من يوم الجمعة فحق عليك ان تشهدها سمعت
النداء او لم تسمعها وكان انس في قصره احيانا يجمع واحيانا لا يجمع وهو بالزاوية على
فرسخين انتهى و در خير البخاري تحت اين قول مرقوم نموده قوله يجمع اي يصلي الجمعة بمن معه
او يشهد الجمعة بجامع البصرة وعلى هذا كان المراد ان انسا يترك الجمعة لكنه قد يصلي
في الزاوية وقد يشهد بجامع البصرة ومختار الشراح ان المراد انه قد يصلي الجمعة وقد
يتركها واذا صلى الجمعة فقد كان يصلي في الزاوية وقد يصلي في جامع البصرة وهذا و
هو الاصوب قوله بالزاوية اي كان ذلك القصر بالزاوية وهي بالبصرة على فرسخين منها
فكان يرى انه لا يجب الجمعة عليه للبعد المصر كذا في القسطلاني انتهى آمدم بر تحقيق وجوب
جمعه بر خارج المصر بدانكه مسئله تعيين حد مسافت توحد تعلق تمام دارد بمسئله وجوب
جمعه بر خارج المصر كه آيا بروي جمعه واجب است يا ني مذهب اينست كه بر خارج المصر
باتفاق واجب ليكن درين اختلاف بسيار است كه كي واجب شود وتفصيلش در
هدية الجمعه مولانا محبوب علي صاحب دام بركاته مرقوم است و ديگرها برده قول كه نزد اكثر مفتى
است اختصار ميرود اول آنكه شيخ دهلوي وطيبي در شرح مشكوة تصريح نموده اند
هركه بعد از اداي نماز جمعه پيش از شب تواند بمنزل خود رسيد وشب گذراند جمعه بروي

واجب بود ولهذا قال الامام ابوحنیفه و همچنین آمده است در حدیث قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
الجمعة علی من آواه اللیل الی اهله اخرجه الترمذی وقال هذا حدیث اسناده ضعیف کذا فی
شرح الصراط المستقیم والطیبی شرح المشکوة و در غرایب این را الی ابی یوسف عزو کرده
مسقط ماخوذ نیز واکثر شمرده عن ابی یوسف رح ان کان بحیث یسمع النداء لزمه
ان یعود الی اهله قبل اللیل یوم الجمعة یجب علیه وکثیر من مشائخنا اعتمدوا هذه الروایة انتهی کلام
و دوم آنچه در مضمرات مختار و مفتی به ترجیح یافته که بر ساکنین قدر یک فرسخ سه کروه از مصر
واجب است و فی هذه روایات واختلافات کثیرة والمختار للفتوی من کان علی قدر
فرسخ من المصر یجب علیه الجمعة انتهی کلام المضمرات وعن عائشة زوجة النبی صلعم قالت کان
الناس ینتابون الجمعة من منازلهم والعوالی فیاتون فی العباء یصیبهم الغبار والعرق فیخرج
منهم العرق فاتی رسول الله صلعم انسان منهم وهو عندی فقال النبی صلعم لو انکم تطهرتم
لیومکم هذا رواه البخاری و در تیسیر البخاری درین مقام نوشته قوله والعوالی جمع العالیة
وهی مواضع وقری بقرب المدینة من جهة المشرق من میلین الی ثمانیة امیال وقیل
من ثلثة الی ثمانیة انتهی بالجمله در مسافت کم از سه کروه نزد اکثر جمعه دیگر نیست و
و بر قول امام ابو یوسف هرکه در مصر جمعه خوانده پیش از شب بخانه تواند رفت
جمعه بروی در مصر واجب و این را بعضی مقدر بفرسخین و بعضی کم و بیش از آن
کرده اند و از عبارت قوت القلوب واضح که اهل سه فرسخ هم این نماز را بمصر
حاضر شده ادا ساختند و از حدیث صحیح بخاری روشن گشت که در زمانه

آنهم در جامع از دو جهت گردید تا هشت کروه در مدینه منوره حاضر شده هیچ جا بی آنحضرت نماز جمعه
نگذاردند و از روایت قول النبی وضوح یافت که اگر بعد مسجد جامع مقدار فرسخین بود
جمعه دیگر درین امر مسافت صحیح لیکن سنت در آن جامع است و نزد بعضی
درین مقدار مسافت جمعه دیگر اصلا صحیح نیست و توحد واجب و اگر در آنجا ترک جمعه نموده
ظهر خوانند مطابق فعل النبی نیز و بعضی گنهگار نیست و بر قول ابو یوسف منقول از غرائب
که بسیاری ماخوذ ساخته اند گنهگار بود و پس بموجب اختلاف مذکور در مستنبول و غیره
تعدد روا باشد و در کم از مسافت مذکوره مختلف المقدار جمعه دیگر هرگز روا نخواهد بود
بل یکی واجب عمل به اگر یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر درین صورت تیسیر و حاصل
زیرا چه هر امر که شارع و مجتهد بیان قرار داده اند عین ممکن و تیسیر آن را تعسیر
و محال گمان بردن محض خطا و کم فهمی مضمون که همه مسطور است فاحفظ و لا تکن من المشککین
المغالطین قوله اما آنچه قول مدعی توحد جمعه افتراء محض الائمه حنفی و تا آخر النقش
الخ این قول مبنی بر تغلیط در دین و عدم اطلاع این قائل از کلمات علما و
شرع متین است از آنکه مراد موحدین آنست که توحد جمعه نزد اکثر ثقات مثل
طحاوی و صاحب فتح القدیر و اختیار و جواهر اخلاطی و جامع الفتاوی و تتمه
و مجالس الابرار و مستصفی و جامع صغیر حسام الدین و غیره ثابت و محقق و ظاهر
روایت و اظهر و صحیح هم درین وارد چنانچه بیان گذشت برین تقدیر نسبت تا گشته
با امام ابوحنیفه و قرار دادن افتراء محض انکار از ثقات مثل محض الائمه و نظرانش

صدور یا به محمول نزد اکثرین بر خطا و نسیان روایت است و اگر از غیر معتبرین باشد
طبقه سالبه و ما در اینش سر زند خالی از افترا و غلطی انها نیست مراد آنکه امثال
شمس الائمه افترا بر امام مذهب. و این بهتان مثل اتهام مخالفان بر اهل بیت در روایات
وضعیه جعلیه از ایشان دین دار خیلی غریب است بجائیکه این بهتان عظیم و صدور خطا و نسیان
از اکابر مجتهدین بظهور رسید اگر از بعضی مقلدان مجتهدین فی المسائل بظهور رسد قادح
عظمت و جلالت شان آنها نیست بل سزاوار تاویل و توجیه است که بمقامش مقرر است
چنانچه شمس الائمه حلوای اوستاد شمس الائمه سرخسی در مسئله غسل ما بین العذار والاذن
برخلاف مذهب ابی حنیفه و محمد رحمهما الله و مخالف قول اکثر مشایخ بر قول ما مفتی به رفته
تجویز ترک غسل ما بینهما و عدم وجوب اسالة آب بر آن بینی بر روایت ابو یوسف بر حکم نحو
کرده و حال آنکه نزد محققین این امر از روی خلاف امام و قول مفتی به محمول بر خطا و روایت
بنای فاسد و واجب التاویل است در شرح وقایه آورده فیکون ما بین العذار
والاذن داخلا فی الوجه کما هو مذهب ابی حنیفة و محمد رح خلافا لما عن ابی یوسف رح فرض غسله وعلیه اکثر مشایخنا
رح وقد علیه الفتوی وذکر شمس الائمة الحلوانی یکفیه ان یبل ما بین العذار والاذن ولا یکتفی
اسالة الماء فعلیه بناء علی ما روی عن ابی یوسف رح ان المصلی اذا بل وجهه واعضاء الوضوء
بالماء ولم یسیل الماء عن اعضاء الوضوء یجوز ولکن قیل تاویله انه سال من العضو قطرة
او قطرتان ولم یتدارک انتهی پس اگر امام سرخسی که با امام حلوانی مرتبه مساوات
نزد ماهرین فن ندارد روایت خلاف مذهب را از باب خطا و نسیان از مذهب شمرده

چه نقصان در حق وی متوان نسبت شمرد تعجب از ان نباید آورد بلکه نسبت خطا ونسیان فیما بین
ابی یوسف ومحمد بالمشافهه بیکدیگر بظهور رسیده در کشف الظنون فی بیان الجامع الصغیر
للامام المجتهد محمد بن الحسن الشیبانی مسطور است که ان سبب تالیف محمد انه لما فرغ من
تصنیف الکتب طلب منه ابو یوسف ان یؤلف کتابا یجمع فیه ما حفظ عنه مما رواه له
عن ابی حنیفه رح فجمع ثم عرضه علیه فقال نعما حفظ عنی ابو عبد الله الا انه اخطا
فی ثلث مسائل فقال محمد انا ما اخطات ولکنک نسیت الروایة الخ پس خیال باید نمود
این نگاه تجویز خطا ونسیان صاحبین با وجود کمال مبلغ اجتهاد و باهم تلاقی وتذاکره
روایات بالمشافهات هر یکی بدیگری منسوب فرمود وآخر الامر امام ابو یوسف نسیان
روایت را که محمد رح بایشان باین کلام ولکنک نسیت الروایة خطاب کرده بطور سکوت
منظور ساختند پس صدور خطا ونسیان روایت از امثال شمس الائمه که بمدارج
از صاحبین کمتر است وبعد عصر وتلمذ او بمحمد بن حسن بدرجه هفتم واز ابی حنیفه بمرتبه
هشتم باشد در نزد اهل علم چه مستغرب ومستبعد بیان وسایط تلمذ شان از محمد در قول
الثانی الفصل غسل در شرح هدایه چنین مذکور شمس الائمه السرخسی من کبار علماء ما وراء النهر
صاحب الاصول والفروع وهو تلمیذ الشیخ الامام عبد العزیز احمد الحلوائی وهو تلمیذ ابی
علی النسفی وهو تلمیذ الامام محمد بن الفضل البخاری وهو تلمیذ عبد الله بن یعقوب
السبذمونی وهو تلمیذ ابی عبد الله بن ابی حفص الصغیر وهو تلمیذ ابیه وشیخه ابی حفص الکبیر
وهو تلمیذ محمد بن الحسن صاحب امام ابی حنیفه الخ چنانچه این قایل هم باین معنی مقر است

وآوردن شمس الائمه این روایت را در مبسوط از ابی حنیفه بی سند رافع خطا و نسیان
مقطوع الصحت نباید شمرد و نیز صدور خطا از مجتهد مطلق جایز داشته اند
لقولهم المجتهد یخطی و یصیب للمخطی اجر واحد وللمصیب اجران در لفظ صحیح آورده اذا وقع
الاختلاف بینهم فاصابة الحق لا تتعدد هم و مع ذلک لاشک ان احدهم یخطی نظرا
الی الحکم لان الحق عند الله تعالی واحد عند نا پس اگر از مقید که مجتهد فی
المسایل است صادر گردد چه جای عجب در فضایل و فواضل شمس الائمه سرخسی را
از اهل علم انکار نیست و از تولید بیدن پانزده مجلد مبسوط بر زبان از قعر چاه
بدون مراجعت کتب و بودن محفوظش و از ده هزار جزو لازم نیست که هر
مسئله اش در هر باب صواب بود و خطا پذیر نباشد چنانکه منکرین مجتهدیت
جمعه زعم نموده اند و بودنش از طبقه سوم حافظ و اخطاء کلی تقوا اند شده علی الخصوص
درین صورت که کلام مثل طحاوی مجتهد فی المسایل از طبقه سوم و قایق نیز از
شمس الائمه بدرجها در نقل و معرفت مذهب عند جمهور الفن و کلام فخر الدین
قاضیخان ازین طبقه معارض کلامش باشد و مثل ابو الحسین القدوری
و صاحب هدایه از پنجم طبقه که کار ایشان ترجیح و تفضیل بعض روایات
بر بعض است و صاحب اختیار شرح المختار از طبقه ششم قادر بر تمییز بین الاقوی
والقوی والضعیف فظاهر المذهب و ظاهر الروایت والروایة النادرت
که در کتب خویش روایات مردوده وضعیفه نیارند همه ایشان خلاف شمس الائمه

اختیار کرده قولش را نسبت بامام ابوحنیفه نامقبول ساختند وصاحب کنز فقط لفظ
مواضع که نزد اهل تحقیق عبارتست از ثلثه هست آورده ازین بیان صافی وشافی تزییف قول
این قائلین و در مدینة العلوم وطبقات مذکورست مما قال وقت الخ وکسا د قول
ایشان والی ابو منابذ لا احدی از فقها روایت شمس الائمه را بعد اطلاع تضعیف نکرده
الی قوله نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سیئات اعمالنا هویدا گشت قوله در تخطیه
این امامان درین سخن گفتن الخ اقول ازما سبق ظاهر و هر فقیه را دران مسئله که
اتفاقات مذهب خلافش بیان فرموده باشند مسند لازم تا بپایه اعتبار رسد باید دانست که این
سخن غیر جا صرین که هر فقیه را احکام روایت از امام فرا گیرند باوجودیکه یا رسانیدن
تا اصل مذکور عنه لازم نیست وعدل وضبط اتمام ثقه بودن نقل در قبول روایات کافیست
وطلب اسناد سوء ظن باکابرست همه این سخن در صورت مسئله اتفاقیه متصورست در محل انکار
نحول و جم غفیر از محققین کدام روایت را مذهب دانستن وتصحیح نوشتن خود شمس را
نا مسلم و غیر معتبر و ترجیح بلا مرجح بل ترجیح المرجوح است و ظن عدم جواز صدور
خطا از امثال شمس الائمه مخالف مذهب اهل حق اهل سنت و جماعت عین سوء ظن
و نسبت خطا بسوی ایشان است نعوذ بالله من هذا المقال مذهب اهل الرفض والاعتزال
ابن تیمیه در منهاج بجواب مخالفین این مسئله چنین تصریح نموده انا لا ندعی
عصمة لی واحد بعد رسول الله صلعم من الذنب فضلا عن الخطاء فی الاجتهاد
انتهی وطلب اسناد را در صورت مرقومه سوء ظن باکابر دانستن کمال فراست است

واملا کردن مسائل از متقدمین ثابت است نه محصور بر متاخرین نمی بینی که محمد بن مسلم
زهری از پیشوایان اهل حدیث بجملهٔ تابعین و بعده امام مالک و امام اقدم ابوحنیفه صاحب فقه
اکبر که همه از متقدمین اند تالیف و تصنیف فرموده اند چنانچه بر اهل علم مخفی نمانده قوله وعلاوه برین
قایل مذکور نیز کدام روایت الخ این قول نیز متوجه بر موحدین حاصرین نتواند شد چراکه
هنگام تعارض اقوال که اسنادش بکتب تلامذه امام نرسد قول بالاحتیاط قریب
تا امتثال عهده فرض بالیقین حاصل شود و ظاهر است که احتیاط در قول موحدین
حاصرین است بجهت صحت این نماز بلا شبهه نه در قول مکثرین غیر حاصرین و استغراب
این امر از شان عالم حنبلی غریب و حکم بعقد داشتن کتب تلامذه درین عصر و زمان
مستلزم نیست که در زمان شمس الائمه وغیره نیز این حکم داشته باشند انها با وجود
معاینه کتب تلامذه چرا اسناد این مسئله بیان نفرمودند اگر این روایت در آن
کتب موجود بودی هر آینه در صورت اختلاف و این قدر نزاع و تفتیش از آنها
اسنادش ترک نشدی و برای نفی این روایه حرف بحرف مطالعه نصوص بود و فهم
کتاب تالیف امام محمد هر شخص را چه ضرور از مطالعین انها هم با وجود مباحثه و اختلاف
درین مسئله سند از امام بکتب مسطوره نیست بل محققین ماهرین نفی ثبوت آن از
امام تصریح فرمودند ولو وجه آن از وی بیان نمودند چنانچه تفصیلش گذشت و ظاهر است
که در توحد صحت جمعه بلا ریب است و در تعدد مشکوک این قدر دلیل برای نفی
تعدد و وجوب توحد درین صورت کافی است قوله قطع نظر ازین ترجیح روا

منع تعدد منحصر در دو چیز است الخ این قول منهم مکثرین غیر حاصرین و مفید حاصرین صحیح خالی

است چرا که قوت دلیل و تقدم از طحاوی وغیره هر دو بر طبق قول حاصرین در ما قبل ثابت

یافت و گمان نمودن روایت توحد طحاوی را معارض بروایت جواز تعدد از وی که

در میزان شعرانی وغیره منقول است خالی از تحصیل که این جواز بجهت ضرورت و حاجت

است چنانکه بالتحقیق گذشت پس معارض با اصل مذهب توحد نمیتوانند شد. انتهی اتمام

توحد و حصر در دفع شبهات مکثرین غیر حاصرین و آنچه صاحب کیفیت … دلیل بر آنها

در سقوط ظهر از تعدد غیر محصور عبارت شرح مواهب الرحمان وغیره نقل نموده چنانکه

در چنین بیان فرموده بر ظهر فتوی غیر حاصرین … جز حسب زبانی دو صفاست زائد

وغیره سخن تراشی بعضی تراشیه … دیگر تنقیح نیست و رفع و دفع … حکایات …

از وجه ابطال فتوای تعدد نامحصور دلیل التفات واضح جاء الحق و زهق الباطل

… باطل کان زهوقا … و بیان وجوب توحد جمعه بر مذهب امام ابوحنیفه و اختلاف

تخصیص جواز تعدد تا ثلثه و ابطال زاید از آن و بیان شروط و معنی مصر و مسجد جامع

و دیگر حقائق عجیبه و دقائق غریبه بر وجه بالا کلام تم بسط این مرام زیاده تر از این

فتوی در رساله هدایة الجمعة تالیف مولانا و سیدنا مولوی سید محبوب علی صاحب

مراد آبادی مرقوم است و مثل رساله مذکوره در این باب مخصوص … سابقین

و لاحقین بدین اسلوب و آئین تالیف نیافته کو در کتب دینیه این مسئله

و لذا بی ارقام پذیرفته و این رساله مصداق مضمون سخن نصیر … گشته

نه ازین کس نگفت و نتوان گفت : و چنین کس نشنفت و نتوان شنفت : و این همه بیان اختلاف توحد و تعدد تا ثلثه وقت موجود بودن سلطان و امام است اما هنگام نبودن سلطان و تعذر استیذان باتفاق روایات توحد ثابت است و تعدد اصلا مروي و وارد نیست چنانچه فتوای اکابر علمای مصطفی آباد معدن العلماء والابرار که معروف به امپور است و علمای افاضل بیت السلطنت شاه جهان آباد مخزن الاولیا والاوتاد و علمای بریلي وغیره بعبارتها مزین بمهور آنها اوام الله ظلهم و زاد شرفهم برای اطمینان کافه انام از خواص و عوام منقول میشود ما قولکم رحمکم الله در صورت معدوم بودن سلطان و تعذر استیذان چنانچه در امصار کافران این امر واقع است اقامت جمعه صحیح است یا نه چرا که نزد حنفیه یکی از شروط این نماز سلطان و استیذان است و آن یافته نمیشود و برتقدیر صحت اقامت جمعه در صورت مذکوره بچه وضع صلوة مسطوره ادا نموده شود و آیا بیکجا عت ضروریست یا بطور تعدد و تکثر نیز روا است بینوا و توجروا جواب وقت نبودن سلطان و تعذر استیذان در امصار کفار اقامت جمعه نزد حنفیه وغیرهم صحیح و درست است باین وضع که مردمان اجماع نموده شخصی را امام قرار داده اقتدا الوی کنند که اجماع مسلمین درین امر نزد اهل شرع حکم سلطان میدارد و تعدد و تکثر درین صورت در یک شهر درست و ثابت نیست باین روایات معتبرات فی التهذیب اذا التعذر الاستیذان من الامام فاجتمع الناس علی

رجل یصلی بهم الجمعة جاز و فی الایضاح قال ابو الحسن اذا اتفقوا تحصیل الاذن

من الامام لغيبة او موته قبل ان يلي غيره فلا باس بان يجمع الناس على رجل ليصلي بهم
لان عثمان رضي الله عنه لما حصر قدم الناس عليا رضي الله عنه وصلى بهم ولانهم يحتاجون
الى اقامة هذا الفرض فاعتبر اجماعهم ابراهيم شاهي ١٢ وفي الذخيرة من العيون انه يجوز
لاجل الضرورت الا ترى ان عليا رض صلى بالناس وعثمان رض محصور واجتمع الناس
على على رض ابراهيم شاهي ١٢ ولو فعل اي على بغير اذنه انما فعل لان الناس اجتمعوا عليه وعند
ذلك يجوز لان الناس احتاجوا الى اقامة الفرض فاعتبر اجماعهم حاشيه هدايه عناية وغيره ١٢
قال ابوبكر الرازي لو كان السلطان فاسقا فلهم ان يجمعوا على رجل يصلي بهم الجمعة
ويصير كان الامام اذن لهم فيه لتعذر استيذانه كذا في القنية ١٢ وفي نوادر ابن سماعة
عن محمد رح اجمع الناس على رجل يجمع بهم جاز كذا في الغرايب ١٢ قال ابن
سماعة سمعت محمدا يقول لو ان اهل مصر مات واليهم فولوا رجلا يصلي بهم جاز الا ترى
ان رجلا لو قهرهم ظلما ثم صلى بهم الجمعة اجزت ذلك قنية ١٢ واذا تعذر تحصيل
اذن الامام لغيبة او موته قبل ان يولي غيره فلا باس بان يجمع الناس على
رجل يصلي بهم كذا في اللباب والمعدن ١٢ والي مصر مات فصلى بهم خليفة الميت
او صاحب الشرط اي حاكم السياست او القاضي جاز فان لم يكن ثمه واحد منهم
واجتمع الناس على رجل فصلى بهم جاز كذا في السراجيه ١٢ لنصب العامة
الخطيب معتبر مع وجود من ذكر اما مع عدمهم فيجوز للضرورت كذا في الدر المختار ١٢
شيخ دهلوي در شرح صراط المستقيم كه معروف است بسفر السعادت

میشود باید وگفته اند دران بلاد که ولات آن کفار اند مسلمانان را میرسد که اقامت جمعه
واعیاد کنند والی که را قاضی ساخته باشند قاضی میشود بتراضی مسلمانان ۱۲ وفی الفصول
العمادیه اما بلاد علیها ولاة کفار یجوز للمسلمین اقامة الجمعة والاعیاد ویصیر القاضی
قاضیا بتراضی المسلمین ویجب علیهم ان یلتمسوا والیا مسلما ۱۲ وفی العالمگیریه
ومعراج الدرایة بلاد علیها ولاة کفار یجوز للمسلمین اقامة الجمعة ویصیر القاضی
قاضیا بتراضی المسلمین ویجب علیهم ان یلتمسوا والیا مسلما وفی الغرایب مثل ذالک
ودر جامع الرموز شرح مختصر الوقایه مذکور است هذا اذا امکن الاستیذان والا فا
لیس بشرط فلو اجتمعوا علی رجل للصلوة جاز کما فی الجلالی وغیره انتهی ۱۲ ودر قاضیخان
فان لم یکن ثمه قاض ولا خلیفة المیت فاجتمع العامة علی تقدیم رجل جاز لمکان الضرورة
انتهی ۱۲ ودر مستملی صغیر فان لم یکن احد من هؤلاء فاجتمع الناس علی واحد فصلی
بهم جاز انتهی ۱۲ ودر تفسیر کشاف فان لم یکن الاستیذان فاجتمعوا علی واحد
فصلی بهم جاز انتهی ۱۲ از روایات مرقومه که صاف دلالت میکنند بر شرطیة اجتماع
بامامت یک شخص ثابت ومتحقق گشت که وقت معدوم بودن سلطان وتعذر
استیذان اقامت جمعه باجتماع مسلمین بامام گردانیدن یک شخص درست است
وبدون اجتماع بر یک شخص بطور تعدد وتکثر نماز جمعه درین هنگام ثابت ومنقول نیست
پس ادای جمعه در یک شهر بهر مسجد در امصار کفار که الان مروج است بالاتفاق
روایات نامشروع وغیر صحیح است وبهر تقدیر تعدد وتکثر جماعت جمعه

خالی از کراہت تحریمی نیست از جہت استلزام تقلیل جماعت وصورت معارضه
وعدم جامعیت جمعه مرجماعات را چنانچه که بر در جمعه حکم اغلاق مساجد سوائی مسجد
جامع در بعضی معتبرات فقه بتصریح یافته چنانچه مخفی بر اہل خبرت و بصیرت از ملاحظه
تعلیل وجه کراہت جماعت ظہر مسجون و معذور که در معتبرات حنفیه مرقوم است
واضح ولائح است باین روایات وکره تحریما لمعذور ومسجون ومسافر اداء ظہر
بجماعة فی مصر قبل الجمعة وبعدها لتقلیل الجماعة وصورة المعارضة وافاد ان
المساجد تغلق یوم الجمعة الا الجامع درمختار ۱۲ وکره ظہر معذور ومسجون بجماعة
فی مصر اوبالان الجمعة جامعة للجماعات فلا یجوز الا جماعة واحدة شرح وقایه ۱۲
انیست حکم صورت مسئوله که تحریر یافت والله اعلم *

غلط نامه

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
١	٣	الصلوات	الصلوة	١٦	٥	معمول بدانستن	معمول است و دانستند
٢	١٣	صحابه را	مر صحابه را	١٦	٦	نامحصوره نسبت	نامحصور و نسبت
٣	٥	للحرام	للمحرم	١٧	١٢	یقینیه	یقینی
٣	١٢	رحمة الله	رحمه الله	١٧	١٣	بنیه	سنه
٤	٣	لسبیل	بسبیل	١٨	٢	سمیتی	تسمیتی
٣	٥	الصلوة	صلوة	١٩	٣	عطف من القاضی	عطف عن القاضی
٣	٦	وا	وابا	٢٠	١٢	بقصد سنرسانند	بقصد موحد بیان کند
٤	١١	ولاظهر	وان اظهر	٢٠	١٣	نزد تسمی	نزد تسمیه
٤	١٥	الفاصل	للفاضل	٢٠	١٤	سمتی	تسمیتی
٤	١٧	فی الجهة	فالجهة	٢١	٨	وبصیغه	بصیغه
٦	٦	اللولوا البجیة	اللولو الجنیة	٢٢	٦	مسانید	مقیده
٦	١٣	رحمة الله	رحمه الله	٢٢	١٢	روایت مقصد	روایت توحید را
٧	٦	تاخذ	ناخذ	٢٣	٣	الرجال	الرجال و
٧	٨	یوجها	یوجهها	٢٣	١٣	کر کذاشتنش	تا گذاشتنش
٨	٥	نبالشد	لتشد	١٣	١	الحجت	الحاجت
٩	٥	العبید	للعبید	٢٤	١٢	الا اذا کثر عبیره اجتنابهم	الا اذا کثر و عسر اجتنابهم
١٠	١٧	یغلق	انغلق	٢٤	١٣	تغییر تکبیر	بغیر تکبیر
١١	٣	تاعیر	تاخیر	٢٥	٣	خویش	خودیش
١١	١١	یتقبض	یقبض	٢٥	٨	طرفتین	طرفین
١١	١٣	حنیفه	حنفیه	٢٥	١٠	ملول	ماول
١٢	٣	فی المصر	فی مصر	٢٥	١٦	سرسر	سرسرست
١٢	٦	وبذا الزیادة	وبذه الزیادة	٢٥	١٧	درجمیع توحیدا است	درجمیع بند مذهب توحیدا
١٢	١٣	طرف المصر	طرفی المصر	٢٦	٣	تعلم	تعلیم
١٤	١٢	اذ	اذا	٢٦	٩	خط عمر	خط حضرت عمر
١٥	١	متطیقین	مطیقین	٢٦	١١	بقول عمر	بقول حضرت عمر
١٥	٣	تشنیع	متشنع	٢٦	١٥	قریبب	قریب

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۶	۱۵	اعدائی	احدی	۳۱	۱۰	لم نقفت	لم تقفت
۲۶	۱۶	جنبک	جنبیک	۳۱	۱۱	فیجیر	فیجیز
۲۷	۳	وازنجک	ورنجک	۳۱	۱۲	اجتنزا	اجتزا
۲۷	۳۴	شیرندشب	شابرتذنب	۳۳	۳	اکثر	تکثر
۲۷	۸	مشروطا	منشروطا	۳۳	۱۴	وسط	وسطه
۲۷	۱۰	غیرمخیله	غیرمخله	۳۳	۱۶	وانا	وفا
۲۷	۱۵	مرجوع	مرجوح	۳۴	۴	نیست	نیست
۲۷	۱۶	مرجیع	مرجوح	۳۴	۶	ونمیز	وسر
۲۷	۱۸	مقروالیس	مقره یس	۳۴	۱۰	نصنف	تصنیف
۲۸	۸	صادق اید	صادق آمد	۳۵	۱۳	لشف	کشف
۲۹	۲	مرجوع عنه	مرجوح عنه	۳۶	۴	سمرزوه	سمرزو
۲۸	۱۳	فی نسمی	فی نسم	۳۶	۳	خلماسجلوا	فلماسجلو
۲۸	۱۳	خشیفه	خشفیه	۳۶	۱۳	سکنیر	کثیره
۲۹	۲	متحقق	محقق	۳۶	۱۴	وغیره ها	وغیرها
۳۰	۲	مجلاات	مخلابات	۳۶	۱۴	اکثره	واکثر
۳۰	۷	موجود اند	موجود اند	۳۶	۱۵	وسترسی	وسترجیلسا
۳۰	۹	انهارا	رنهارا	۳۷	۱۳	غیر	عبر
۳۰	۱۳	ولست او تفصیلاتش	ولیست تفصیلات	۳۸	۶	بعت	بعن
۳۱	۱	ارتفع	اسلع	۳۹	۱۷	راخت	ساخت
۳۱	۵	باقیه	باقیه	۴۰	۷	والشافی	والشافعی
۳۱	۵	نداشت	ندهست	۴۰	۹	باقین	باقمن
۳۱	۶	حوست	سجهت	۴۰	۱۰	باقوتش	باقوتشس
۳۱	۸	ازاذوست	ازاذبلست	۴۰	۱۳	الوسیاتید لوجوب	الوسیانه لوجوب

٦٧	١	تقلبعيت	قطعيت	٦٩	١٦	لقوه	لقوت
٦٧	٥	كنشره	كثيره	٧٠	٣	سرين	سيرين
٦٧	١٣	مقصد	مقيد	٧٠	٧	الاجتماع	لاجتماع
٦٧	١٤	الربانيه	الوهيانية	٧٠	٧	سكاتب	سكانت
٦٧	١٤	الجهات	الحجانات	٧٠	١١	الرنصارى	للنصارى
٦٨	٣	درخشنده	درخشنده	٧٠	١٢	بتجمع	تجمع
٦٨	٣	پانسب	پاسب	٧٠	١٢	مستذكر	فتذكر
٦٨	٥	تقرره	تقرر	٧٠	١٢	والصلي	والصلى
٦٨	٦	التخصص	التخصيص	٧٠	١٢	اليهود	لليهود
٦٨	٧	جائزا	جائز	٧١	٢	پشيش	انشش
٦٨	٨	شذود	لشذوذ	٧١	٣	منقضى	منقضى
٦٨	٨	تكثيره	تكثره	٧١	١٠	اوالخطر	از والخطر
٦٨	١١	تقيد العموم	تقييد العموم	٧٢	١	الكرين	الكرمين
٦٨	١١	تقيتش	تفتيش	٧٢	٣	والاسلام	الاسلام
٦٨	١٣	امر الافضل	امر لافضل	٧٢	٧	مراكثر	واكثر
٦٨	١٣	اول	اول	٧٢	١٣	حاضرين	حاضرين
٦٨	١٥	فتصيل	وتفصيل	٧٣	٥	سالقه	سابقه
٦٨	١٦	اول	اول	٧٣	٢	ساخت	نساخت
٦٨	١٦	تحقيق	تحقق	٧٤	١٢	وصاحبه	وصاحبه
٦٩	٩	خبر	جز	٧٥	١٠	وجهه	وجه
٦٩	١٠	تومند	توحد	٧٦	٩	تشيش	تشنيش
٦٩	١٣	وتفصلش	وتفصيلش	٧٧	١٣	توذي	سودي

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
٧٨	١٣	باغو	بلغو	٨٤	١٣	ارحال	ارحال
٧٩	١١	باتين	بايتين	٨٥	١	نظاپرشس	نظاپرشس
٧٩	١٥	تكيتير	تكثير	٨٥	٢	ممتنوع	وممنوع
٧٩	١٣	تصحيح	تقيح	٨٥	١١	فيها	بيتا
٨١	٥	زانيه	رانيه	٨٥	١٣	تاملوند	بلموز
٨١	٧	بخشسها	بخشسها	٨٨	١	سودن	نمودن
٨٢	١٠	حلبي	چلپي	٨٨	١	ديلر	ديگر
٨٢	١١	حلبي	چلپي	٨٨	٣	بامعلم	بامتعلم
٨٢	١٣	حلبي	چلپي	٨٨	١٣	فلاكم	متكلم
٨٢	١٦	حلبي	چلپي	٨٨	١٦	باالسواحد	بالتواحد
٨٣	١	حلبي	چلپي	٨٨	١٦	مهدسة	مدرسة
٨٣	٣	حلبي	چلپي	٨٩	٥	تضيح	تفيح
٨٣	٥	حلبي	چلپي	٨٩	١٣	القضا	القفضا
٨٣	٦	حلبي	چلپي	٨٩	١٣	لطلب	بطلب
٨٣	١٣	نوقعته نبد	كوقعته بد	٩٠	١	خبرالبخاري	خبرالبخاري
٨٣	١٣	قرنطه	قرنطية	٩٠	٣	نوذي	نودي
٨٣	١٥	قرنطه	قرنطيه	٩٠	٣	قرنيه	قرنيته
٨٣	١٥	والنصير	والقصير	٩٠	٣	تشهدها	تشهدها
٨٣	١٧	عشوين	عشرين	٩٠	٥	الهذاد	المذاد
٨٤	٣	ورشقوها	ورشقوها	٩٠	٥	يجمع	يجمع
٨٤	٨	خلبي	چلپي	٩٠	٦	البخاري	البخاري
٨٤	١٣	تحفه اوالميزان	تحفه والميزات	٩٠	٧	بامع	بجامع

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۹۰	۷	الف	الفۃ	۹۴	۱۶	ابی حفض	ابی حفص
۹۰	۸	فی الروایۃ	فی الزادیۃ	۹۵	۳	اولیب	او لنصیب
۹۰	۱۱	التعد	التعبد	۹۵	۳	للعصب	للمصب
۹۱	۱	لہذا	بہذا	۹۵	۸	محفوظ النش	محفوظ النفس
۹۱	۲	شستو	شناختہ	۹۵	۱۱	وقایق	دقائق
۹۱	۴	اشہد	پوشیدہ	۹۵	۱۶	فظا رالمذہب	وظاہر المذہب
۹۱	۵	تحب	نحبب	۹۵	۱۶	النادرت	النادرۃ
۹۱	۵	احدوا	اخذوا	۹۶	۴	بدا احدی	بذا احدی
۹۱	۹	فیابون فی العیار	فیاتون فی الغبار	۹۶	۸	حاضرین	حاضرین
۹۱	۱۰	الفرق	الغرق	۹۶	۹	اتمام	تمام
۹۱	۱۱	خیر البجاری	خبر البخاری	۹۶	۱۵	لا یدعی	لاندعی
۹۲	۱۰	وقول نفتی بہ	ومخالف قول مفتی بہ	۹۷	۵	ذواجب	واجب
۹۳	۱۳	بکنفیر	بکفیر	۹۷	۱۷	و جوب	وجوب
۹۳	۱۵	لم یسبیل	لم تستبل	۹۸	۱۵	مخصوصہ	مخصوصہ
۹۳	۳	ببب	بسبب	۹۸	۱۷	بالمصداق	مصداق
۹۴	۳	قرع	فرع	۹۹	۱	انشفت	انشقت
۹۴	۵	فیجیع	فنحیج	۱۰۰	۱۰	قولو	فولو
۹۴	۵	عنبی	عنی	۱۰۱	۸	الجلالی	الجلا سیلے
۹۴	۶	الما	انما				
۹۴	۹	نست	نسبت				
۹۴	۱۵	بن یتقوب	بن یعقوب				

بسم الله الرحمن الرحیم

کیفیت مباحثهٔ علمای فرنگی محل با مولانا محبوب علی صاحب ساکن مرادآباد فاضل اجل در عصر خود تلمیذ مولانا شاه عبدالعزیز
قدس سره در مسئلهٔ تعدد جمعه که مولانا موصوف در بلده بریلی این مسئله را از کتب حنفیه معتبره مطابق ظاهر روایت امام
ابوحنیفه فتوی نوشته اجرا فرمودند چنانچه تا پنج شش هزار مردمان در مسجد نو محله ساوات کرام این نماز را
ادا فرمودند همچنین در بلدهٔ شاهجهان پور تشریف آورده ببرکت و هدایت شان اقامت نماز مذکور هزارها مردمان
آنجا حسب فتوی مسطور بجا آورده این شعار دین را رونق دادند چون در بیت السلطنت لکهنو تشریف فرما شدند به تعلیم
شاه پیر محمد مرحوم بمکان شیخ علی محمد و حافظ حیات الله صاحب استقامت ورزیده در مسجد شاه پیر محمد صاحب مرحوم که از اعظم
اعلی ترین مساجد شهر است ادا و اقامت جمعه با هزارها مردمان داده در مسجد مذکور احیای سنت آنحضرت علیه السلام
فرمودند چون این امر شهرت یافت و اکثر مردمان نزد علمای فرنگی محل رفته استفسار نمودند که ادای نماز جمعه یکجا باید کرد
چنانکه مولوی صاحب وارد این شهر فرموده اند یا بطور تعدد ادا نمودن باید اگرچه زیاده از مواضع بلده باشد علمای مسطورین
فرمودند که صد جا بل هزار جا باید کرد آخر الامر علمای مذکورین از ملاقات خویش گفتند که بروز جمعه رفته مباحثه
درین مسئله روبروی هزارها مردمان از مولوی صاحب خواهیم نمود چنانچه در آغاز ماه ربیع الثانی روز جمعه بقدر یکصد و پنجاه
کس از عالمان و طالب علمان فرنگی محل معه تلمیذان خویش با کتب قریب دو جلد در مسجد مذکور تشریف آورده در
هزارها مردمان لوحخواد درس مولوی صاحب موصوف حاضر شده نسبت وجوب بطرز تقریر بعضی از ایشان استدلال
و بعضی نشسته شریک آن مجلس گردیدند بقدر یک پاس تفسیر آیه کریمه لا یکلف الله نفسا الا وسعها که
علمای مذکورین بعضی عوام را فهمیده از مجلس مباحثه برای ترک تعدد جمعه بطور استدلال آموخته

بودند مولوی صاحب ممدوح معنی واقعی کریمه مذکوره برخلاف مدعای آن تفسیر نموده بیان فرمودند که اصلا این آیت
برای ترک توحید جمعه [illegible] نمیتواند شد از آنکه [illegible] برای اصحاب [illegible] تکلیف [illegible]
تا توحید جمعه [illegible] نمی‌شود [illegible] تصریح فرمودند که [illegible] تکلیف [illegible] باشد
شارع آن [illegible] از آن سرور صلعم همراه صحابه [illegible]
محقق است [illegible] ترک توحید [illegible] تعدد [illegible]
درس فوائد [illegible] کتابهای محققین [illegible] باشد بیان فرمودند
وضیع و شریف [illegible] چون فراغت از درس شد [illegible] علما [illegible]
نشستند در آن مجلس شریف بودند [illegible] مولوی صاحب [illegible] فرستادند که [illegible]
شد توحید [illegible] مولوی صاحب در جواب فرمودند هر کس که از شمایان علم [illegible]
بر منبر تشریف آرند [illegible] نشستند [illegible] مجلس [illegible]
استماع [illegible]
همه حاضرین [illegible] فیض [illegible] اولین [illegible] الزام یافته ناچار شده مولوی خادم احمد و مولوی
حسین احمد [illegible] منبر آمدند و دیگر کسان [illegible] نشستند و باقی مردمان زیر منبر [illegible] مولوی صاحب
[illegible] مناظره آمده [illegible] استفاده [illegible] فرمودند که برای استفاده آمده ایم [illegible]
از مردمان حاضرین فرمودند [illegible] اقرار [illegible] برای استفاده آمده ایم نه برای مناظره [illegible]
استفسار نمودند که در مسئله توحید جمعه چه می‌فرمایند مولوی صاحب در جواب فرمودند که نزد امام ابو حنیفه [illegible]
نماز جمعه موافق [illegible] که مدار [illegible] و در بعض ظاهر روایات [illegible]
ابو یوسف [illegible] اگر [illegible] باشد [illegible]

این کلام در دو جا در ... تا شش جا در ... زیاده از ... علمای ... نسبت با جهلا نمود ...
گویی از راه خطا منسوب حضرت باشد و ... از ابو حنیفه ما ... نقل قول ... نسبت ... دارد ...
بر ... زیادت تصحیح نقل از کتب ایشان لابد است بدون آن ... منقول ... هر که در محل ... نقل ...
نزد ... نسبت علما مسطورین در جواب مقرر نمودند که از امام ابو حنیفه هم ... مانند قول امام محمد در جمیع مواضع ...
و در کتاب بحر رائق موجود چنانچه بحر رائق را در پیش ... عبارتش با مواضع کثیره خواندند مولوی ... از ایشان ...
که این کلام نسبت بحر رائق از طرف خویش ... یا از دیگری ... نقل ... در جواب گفتند که از طرف خویش ...
نگوید و نقل منقول غیر نمیکند مولوی ... فرمودند سبحان الله با این علم خود ما از مطلب بحر رائق ... جهل ...
... تا بعد که نسبت به دیگری می کنند با این کلام کذا ذکر الشارح چون در بحر رائق نظر نمودند عبارت ...
... بود ... متکرین ... از ... خویش حیران شده ساکت ماندند و از ... واقفی ...
مولوی ... شدند که مراد از شارح درین عبارت کدام است مولوی ... فرمودند که ... از راه ...
اصل ... تثلیث مراد از شارح درین عبارت زیلعی است که زیادت لفظ کثیره از طرف خویش اختراع نموده ...
علما را در مغالطه انداخته و از هیچ کدام ائمه این لفظ ثابت نیست از آنجا علامه قاسم حنفی در شرح درر البحار ...
زیلعی رد و طعن نموده رفع اشتباه جواز زیاده از ثلثه تصریح ... باین عبارت قال فی المحیط ولا بأس بالصلوة
... موضعین او ثلثه فی موضع واحد عند محمد وعامة المشایخ واستحقه ... الناس او کان یشتق علی کل جانب ...
الی ... الصلوة العیدیة ... فی موضعین او ثلثه وعلی هذا ... فی الکنز وزاد الزیلعی کثیرة ...
الی ... لا وجود لها فی الروایة بل کل من قال ... او ثلثه وکل من قال موضعین او اکثر اراد ثلثه
انتهی کلام العلامة ... نیز جای ... ذکر ... قال فی شرح الکنز ... واعظم ...
البلد ... من طرف الی طرف آخر یجوز فی ثلثة مواضع للحاجة بذلک وما زاد علی ذلک لا حاجة الیه ...

و در معدن شرح کنز ظاهر روایت از ابی حنیفه تا دو جا نقل نموده و زیاده از ثلثه را مردود دانسته باین کلام و اما او لنا
مواضع لا تجب الجمعة لا تؤدی علی ما زاد من الثلثة کذا فی شرح الکرخی انتهی باز علماء مسطورین به مولوی صاحب مخاطب شدند که در
بعض کتب فقه بعد مواضع کثیره لفظ مطلقا آمده و ازین صریح تعدد زیاده از ثلثه ثابت مولوی صاحب در جواب فرمودند
که معنی مطلقا در زعم صاحبان درست نیست بلکه مراد از مطلقا درین مقام بمقابله قول ابی یوسف تقیید تعدد را
بفصل نهر و بزرگی شهر انکه حیلوله نهر باشد یا نه و ضرورت کبر شهر باشد یا نه اوشان طحطاوی حاشیه
در مختار از کتب خویش طلبیده عبارتش خواندند دران حاشیه فرموده مولوی صاحب یعنی باین عبارت قوم لو
سواء کان هناک ضرورة ام لا فصل بین جانبی البلد نهر ام لا این معنی هم صدق شواهد مولوی صاحب و غفلت
علماء مذکورین از مراد کلام فقهاء اظهر من الشمس گشت و نیز مولوی صاحب دران مجلس فرمودند که جواز جمعه تا ثلثه
نزد محمد در شرح وقایه و جواهر اخلاطی وغیرهما بلفظ لا بأس مذکور شده و نیز در فقهاء مقرر است که این لفظ عند
عدم قرینه ذکری باید در انچه قریب بمکروه تنزیهی باشد چنانچه در فتح القدیر در مقام تحقیق لا بأس مصرح انتهی
ثابت شد که جواز ثلثه نزد محمد هم در حکم کراهت است و از کلام در مختار بعد ذکر جواز بمواضع کثیره نفی تا ثلثه در بیان
تقلیل کراهت جماعت ظهر معذور وغیره واضح است که ادای جمعه بجز مسجد جامع در دیگر مساجد مکروه تحریمی است
بل اغلاق مساجد دیگر سوای مسجد جامع روز جمعه باین عبارت مذکور ساخته و کره تحریما لمعذور و مسجون و مسافر
اداء ظهر بجماعة فی مصر قبل الجمعة و بعدها لتقلیل الجماعة و صورة المعارضة و افاد ان المساجد تغلق یوم الجمعة الا الجامع
انتهی و قد جری التوارث فی جمیع الامصار و الاعصار بغلق المساجد وقت الجمعة مع انهم لا یخلو عن اصحاب الاعذار
ولو لا الکراهة لما غلقوها کذا فی الاختیار شرح المختار و نیز مولوی صاحب فرمود که محیط سرخسی ملاحظه نمایند چون
محیط سرخسی پیدا شد دران نوشته بود که نیست باک باقامت جمعه نزد محمد تا ثلثه باز مولوی صاحب فرمود
نزد جمهور حنفیه قول محمد است نه مذهب امام ابو حنیفه مگر نزد شمس الائمه سرخسی چنانچه در فتح القدیر
صاحب هدایه اذ الجمعة جامعة للجماعات نفیس مصرح و در باب الامامة نیز گفته که تعدد جمعه قول محمد است و در میزان شعرانی
مذهب ابو حنیفه بل ائمه اربع توحد قرار داده باین عبارت و من ذلک قول الائمة الاربعة انه لا یجوز تعدد

الجمعة فی بلد اذا کثر واهله ومسجد جامع فی مکان وحد وو در معانی شریفه گفته مذهب امام مالک و احمد بود چنانچه نقل نموده
باین کلام ذکر فی المختلفات ولا یؤدی الجمعة فی مصر واحد الا بموضع واحد وبه قال مالک وقال احمد یؤدی الجمعة فی مصر واحد
فی موضعین اذا کثر اهله کبغداد والبصرة وان لم یکثر اهله فلا یؤدی بموضعین انتهی وقال الشیخ عبد الله المدنی فی
رسالته وقع اختلاف الروایات فی جواز تعدد اقامة الجمعة قال بعضهم لا یجوز الا فی موضع واحد وهو الصحیح کما فی جواهر
الاخلاطی وفی العیاثیة عن ابی حنیفة رح وابی یوسف والاظهر انه لا یجوز فی موضعین کما فی التاتارخانیة فی فصل شرائط
الجمعة من کتاب الجمعة وقال الطحاوی وهو الصحیح من مذهبنا کما فی فتاوی المنبع فیها المذاهب الاربعة قال حسام الدین رح
فی الجامع الصغیر صلوة الجمعة فی موضعین بدعة انتهی وعن ابی یوسف لا یجوز فی مسجدین من مصر واحد الا ان
یکون بینهما نهر کبیر فیکون کل جانب حکم مصرین فان لم یکن بینهما نهر کبیر فالجمعة لمن سبق منهما فان صلوا معا فسدت صلوتهم
جمیعا کذا فی قاضیخان ودستور القضاة وقال فی الدرایة قال اصحابنا لا ینبغی ان یقتدی بالفاسق الا فی الجمعة لانه
فی غیرها یجد اماما غیره انتهی یعنی انه فی غیر الجمعة یستبدل من ان یتحول الی مسجد اخر ولا یاثم فی ذلک فیکره فی الجملة
واز کلام خلفاء راشدین هم این امر ثابت باین کلام وقد کتب عمر بن الخطاب رض الی مصر ع الا یجمعوا الجماعة فی مساجدهم
فاذا کان یوم الجمعة فاجتمعوا الکلهم خلف امام واحد کذا فی میزان الشعرانی وهم مولوی صاحب از کتب مشهوره مثل جواهر الفقه
ومستملی وجوهره نیره وذخیره وشرح مختار وفتاوی صدر شهید کرمانی وتحفة الفتاوی ومجالس الابرار وغیره وجوب توحید
نزد امام ابو حنیفه وعدم جواز زیاده از ثلثه نزد علماء ثلثه اثبات فرموده اند باز از ایشان مولوی صاحب فرمودند که تعدد
تا ثلثه روایت است مذهب امام ابو حنیفه زیرا که فتح القدیر توحید را بلفظ عند ابی حنیفه نقل نموده باین عبارت وصله
عند ابی حنیفه لا یجوز تعددها فی مصر واحد والجمعة از روی موافق قول محمد آمده یعنی تا ثلثه بلفظ عن مذکور ولفظ عند
[illegible] مرا مذهب باشد ولفظ عن خصوصاً بمقابله عند برای روایت بود نه مذهب چون فریقین فتح القدیر
[illegible] نزد امام مردان ملاحظه فرمودند در مسئله توحید لفظ عند ابی حنیفه موجود و در تعدد لفظ عن وارد امر ثابت بود

[illegible] عبارت فتح القدیر با واز بلند گفت تا جمله مردمان [illegible] امام ابو حنیفه [illegible]
[illegible] بیان نمودند [illegible] جماعت کثیر [illegible]
[illegible] اعلام [illegible] حاضرین و سامعین آگاه باشید که از کلام علمای [illegible]
[illegible] امام ابو حنیفه در یکجا ثابت و محقق شد بر قول محمد [illegible] از امام [illegible]
[illegible] ان از کلام این مجتهدین ثبوت نیافته بر این کلام اختتام مسئله توحید [illegible]
[illegible] از کتب خویش تکلم الحق یعلو و لا یعلی الزام خاموش یافته ساکت محض شده گفت [illegible]
[illegible] بالجمله ازین معامله هزارها مردمان دست دعا بحضور مولوی صاحب برداشته فرمان [illegible]
[illegible] کردند که صومعه ها را این علمای فرنگی محل خراب ساخته بودند الان که احقاق حق [illegible]
[illegible] مسجد کلان خواهیم نمود از گفته کسی در مغالطه نخواهیم افتاد چون عوام کالانعام
[illegible] علما [illegible] انکار [illegible] از گفتگو عاجز دیدند شکست جاهلیت [illegible] خواستند [illegible]
[illegible] جنگ و جدل اشتغال یابد [illegible] کشیده در توحید [illegible] اجتماع [illegible]
[illegible] هنگام [illegible] سلطانی [illegible] کوتوالی خبر [illegible] یافته [illegible]
[illegible] انها را [illegible] بیرون ساخته [illegible] فتنه و فساد [illegible]
[illegible] معمول خود [illegible] هزارها مردمان از نماز عصر فراغت حاصل کرده [illegible]
[illegible] مسلمانان برای نماز جمعه خواندن بمکان سکونت تشریف فرما شدند [illegible]